

HALOTTAK, AKIK ÉLNEK

HUSZONHÁROM MAGYAR ELBESZÉLŐ

ÖSSZEVÁLOGATTA:
KÁRPÁTI AURÉL

A PESTI NAPLÓ RT
 LAPKIADÓ RT. ÉS A MAGYARORSZÁG
NAPILAP RT. KIADÁSA

A PESTI NAPLÓ KÖNYVEKET SZERKESZTI
DR. LACZKÓ GÉZA FELELŐS SZERKESZTŐ.
AKIADÁSÉRT FELEL: SALUSINSZKY IMRE
MEGJELNIK HAVONTA. ELŐFIZETÉSI ÁR
12 KÖTETRE 48 PENGŐ. AZAZ EGY KÖTET
ÁRA 4 PENGŐ. A PESTI NAPLÓ, AZ EST
ÉS A MAGYARORSZÁG ELŐFIZETŐI ÉS
OLVASÓI — AZ UTÓBBI AK AZ EST-
LAPOKBÓL KIVÁGANDÓ NÉGY ÚJSÁG-
SZELVÉNY BESZOLGÁLTATÁSA MELLETT —
EGY KÖTETET EGY PENGŐÉRT KAPNAK.

Halott írók adnak egymásnak találkozt ebb en a könyvben. Halottak, akik a síron túl is élnek. Számálhatatlan sokan vannak ilyenek nálunk. Belőlük áll ki a magyar irodalom történelmi serege Balassától Adyig, Mikes Kele mentől Jókai Morig. Műveikből nem egy kötet: egész könyvtár kerekednék, ha összegyűjtésüket vállalná valaki. Ez azonban nem ránk tartozó feladat. Mi itt most beérjük annyival, hogy az utolsó félszázad legjelentősebb elbeszélőit sorakoztatjuk fel s egy-egy kiválasztott írásukon keresztül a modern magyar novella kialakulását mintegy tetten-érve próbáljuk bemutatni. Persze teljességre — a dolog természete szerint — alig törekedhattünk. Egyrészt, mert a máig is életben lévő írókat ki kellett hagynunk a gyűjteményből; másrészt, mert a könyv címében jelzett célkitűzéshez igazodva, a válogatásnál csupán azokat a halottakat vehettük számba, akik valóban élnek» — ha a méltatlan feledés pora olykor talán be is lepte sírjukat és nevüket. Mégis, a felvonulás eléggé tekintélyes és kifejező.

Huszonhárom író került így a kötetbe. Rangra, korra, származásra, világnézetre, vagy éppen mű-

vészi irányra nézve meglehetősen különböző egyéniség. Szerveesebb benső kapcsolat nem igen köti őket egymáshoz. Még csak közös generációhoz sem tartoznak. Legfeljebb abban egyeznek meg, hogy valamenynyien 1860 után születtek. Ami ezúttal annyit jelent, hogy jórészt a nyolcvanas években, de mindenestre a Mikszáth-nemzedék mögött indultak s folytatás helyett inkább új fordulatot, más életszemléletet és változott formanyelvet hoztak. Bennük, velük, általuk alakult át a magyar elbeszélés regionális jellege városivá, sőt nagyvárosivá.

E tekintetben különösen a századvég írói érdemelnek figyelmet. Félig romantikus, félig naturalista megmozdulásukban már félreismerhetetlenül ott nyugtalankodik csaknem minden későbbi változás erjesztő csírája. A szakadárok így egyben előfutárok is, múlt és jövő összekötő-tisztjei, egy »átmeneti« korban. Legtöbbjük a *N y u g a t* készülő forradalmának ösztönös hírnöke. Ezt ma már — retrospektíve — könnyű megállapítani. De a maguk idejében bajos lett volna helyüket s főképp korukhoz való viszonyukat pontosan kijelölni. Hiszen a legértékesebbek éles szög alatt fordultak szembe napjaik uralkodó felfogásával, társadalmi és politikai optimizmusával. E kötet szerkesztője maga is meglepődött: milyen egyezőknek találta őket seregszemléje során — pesszimiztikus alapérzésükben. Gondtalanul mosolygó arc alig akad köztük.

Ha az utolsó ötven esztendő — zárt egységnek véve — kikökkentjük az időből és térbeli síkra for-

gatjuk át: olybá vehetjük, mint valami ellipszist, amelynek egyik gyűjtőpontjában a millennium, másikkban a világháború áll. Az első csupa ragyogás, a második merő gyász. Szétsugárzó hatása az irodalomra mégis csaknem egyforma reakcióban jelentkezik mind a két fókuszban. A »millenaristák« derékhada époly sötétben látó, mint a »nyugatosoké«, akiknek talpa alatt már szinte indulásukkor rengett a föld. Ennek a szembeötlő jelenségnek oka nyilván a feltörő realista-naturalista irány kiábrándult, kritikai szemléletmódjában rejlik. A valóság élethű ábrázolásra törekvő rajzát rendszerint több árnyék lepi el, mint fényfolt. A fokozottabb pszichológiai elmélyedés sem kedvez a derűs színek csillogtatásának. Aki az emberi természet titkait elfogulatlan szemmel fürkészi: egyre lehangolóbb eredményekhez jut. Justh Zsigmond, Petelei István, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Kabos Ede, Papp Dániel, Sebők Zsigmond vagy Thury Zoltán írói habitusát így szabta meg az a komor peszsimizmus, amely előbb Kemény Zsigmond jellemző sajátja volt. Bűn, tévedés, gyarlóság, szenvedés és nyomor ezért érdekli őket jobban az élet napos oldalánál. Még humoruk is fanyar. Csurranó mézébe az ironia fullánkös mérge keseredik. Megnyugvásuk inkább rezignálás, kényszerű belenyugvás a változhatatlanba. Őket nem babonázta meg egy egész életre — mint néhány kortársukat — a millennium ünnepi káprázata, amely a magyar középosztályt, a történelmi múlt kigyúló glóriájában, magával a nemzettel azonosította. A társadalmi és gazdasági tagozódás

jellemformáló vonásai minduntalan kiütözköznek írásaikból. A külszín ragyogása már nem téveszti meg vizsga pillantásukat. Gyanakvásuk és bíráló ösztönük nem fojtható el többé s a mélyben bujkáló, elintézetlen problémákról egyre nyugtalanabbul adnak hírt. Mintha csak tudatos szálláscsinálói lennének a nyomukba hágó írói nemzedéknek, amely megnövekedett ellenzéki kedvével valóságos forradalmat kavar és másodsor virágoztatja ki a magyar irodalom aranykorái.

Különben a Maupassant-ban megújnodott novella aranykora már a múlt század utolsó évtizedével kezdődött s a világháború kitörésével zárult. Ebben a huszonöt esztendőben igazi regény alig jelent meg Magyarországon. Az uralkodó műfaj a novella volt. Az élet drámai helyzeteinek és fordulatainak az a pillanatokba sűrített, tömör művészi foglalata, amelynek stílus-alakító megkötöttségei avatták mesteri elbeszélőkké íróinkat. Legjobbjaik időálló terméséből való ez a válogatott gyűjtemény: egyszerre történeti emlék és eleven élet, sírokról tépett virágfüzér, amely azonban nem az elmúlás, hanem a maradandóság friss illatát leheli.

Halottan is élők titkos üzenetét, a jelen számára.

KÁRPÁTI AURÉL

ADY E N D R E

(Született Érmindszenten 1877-ben, meghalt Budapesten 1919-ben. Petőfi óta a legzseniálisabb magyar lírikus. Modern irodalmunk páratlan hatású vezetőegyénisége, a Nyugat forradalmának harcos vezére. Az első magyar szimbolista költő, a magyarság tragikus sorsának váteszi erejű énekese. Egyéni hangú novellái és rapszodikus tanulmányai füledt drámaiságtól terhesek. Nevezetesebb művei: Új versek, Vér és arany, Az Illés szeke-rén, Ki látott engem, A halottak élén. Novellás-kötetei: Sápadt emberek és történetek, A tízmilliós Kleopátra, így is történhetik, Mus-kétástanár úr.)

MIHÁLYI ROZÁLIA CSÓKJA

(Ez egy sírkőn olvasható: = Itt nyugszik Mihályi Rozália, élt huszonhat évet, béke poraira. »Kíváncozom elköltözni és lenni a Krisztussal, mert az mindennél jobb.« = Mihályi Rozália — legyen neki könnyű a föld — kicsi, színházi néember volt, míg élt. Vörösre festette a haját, mint utólag értesülök s az ajka magától volt piros. Kacagott, de nem szívesen, hanem mert a színügyi bizottság tagjai csak a kacagó kóristánét szerették. Lutheránus papnak volt a kitagadott leánya s a Halál csak azért volt rettenetes neki, hogy a Nebántsvirágot nem játszhatta el. Öt esztendőn keresztül ígérték neki igazgatók, rendezők, színügyi bizottsági tagok és hírlapírók. A Nebántsvirág több

csókjába került, mint a szerelem, a pénz, a toilette-gond együtt, mégis úgy halt meg, szegény, hogy ez a ragy vágya árván maradt és telesírta a halottas, kórházi szobát. A Halál egyéb körülményei nem bántották Mihályi Rozáliát, hiszen könnyelmű nő volt. Aradon, Kassán, nem árulom el, hol fekszik s mennyi idő óta. Sohse láttam Mihályi Rozáliát, de hatalmasabb nő nála nem egyeledt az életembe. S amit elmondandó vagyok, mély, kicsi történet, egy fölkapart, fatális tengerszem. Igazi hősnője e történetnek Mihályi Rozália, aki már a Krisztussal van, mert az mindennél jobb.)

* * *

Már nyolcszor kértem Kun Marcellát, csokoljon meg s hazudja azt, hogy drága vagyok neki. Hiszen hasznát vehetné, mert ő fiatal fél-primadonna s én írom a kritikákat. Fekete leány volt s nem babonás, de okos, Kun Marcella s valószínűleg nem undorodott tőlem. Legfeljebb is neki nem lett volna nagy öröm az én ölelésem s látta előre a bajt. Én akkor a legszebb siheder voltam belülről s nem csináltam titkot belőle, hogy bolond vagyok szerelem közben. Bolonduljon meg és örvendően jajgasson, akit én magamnak választok és dicsekedjék el vele. Ettől joggal félt Kun Marcella, aki porcellán-arcát fehérnek őrizte meg eleddig minden szerelmek közben és ellen. Volt eset, hogy elbeszéltem neki, miket álmodok róla

s hogy őt tartom minden létezés legkívánatosabb vánkosának, a pihenőnek, a pihentetőnek, az érdeemes helynek, ahol pihenni kell s ahol szívesen pihen el örökre az ember.

Félt tőlem Kun Marcella, szabad járásom volt a hotelbe, ahol lakott, mert félt tőlem. Beengedett a lakásába olyankor is, amikor vad, fekete, kemény haját regulázta mindenféle fésűkel. Lassan-lassan már jogot szereztem arra, hogy arcomhoz fogjam föl ezt a kis testével csúfolkodó sötét, erős haját. Ha azonban megkábított a Kun Marcella nyakának, vallanak s egész kis testének közelsége, kikaptam:

— Volna magának öröme, ha lelkem-testem leteperné s én úgy néznék a szemébe, mint egy zsványnak? Kell magának ilyen briganti-eredmény, ilyen szerelmetlen szerelem, mondja?

Megreszkettem és sírtam ilyenkor s főképpen amiatt sírtam, hogy ilyen gyöngé, számár vagyok. Ilyen nővel nem így kell bánni, de én ő benne nem ilyen nőt akartam, mást, jobbat, magamagadót, belémbolondultat. A szemei, a fekete Kun Marcella szemei kékek voltak, hideg, lelketlen, rossz kék szemek. Ezek még sohase akadhattak föl, ezek még sohase fordulhattak ki szerelemtől.

Megálljatok csak, ti rossz, kék szemek, úgy kell nektek, hogy én a tüzelésteekre pályázom. Fogadkoztam, hogy tovább immár nem komédiázunk, mert én nem vagyok egy hím Kun Marcella.

Én nem azért tanultam meg a szerelmet, hogy tudjam, micsoda, hanem azért, hogy fogyasszam, hamvasszam vele magam, ahogyan illik. Kun Marcellának pedig megmondtam egy napon:

— Marci, — így becéztem — holnap délután maga nem fogadhat vendéget. Csak én mehetek el magához, csak én mehetek be magához holnap délután.

Nagy készülés, programmos bátorság csak jó, barbár egészségű embernek ajánlhatók. Nekem átkozott, veszett éjszakát szerzett a nagy bátorságom s a nagy készülésem. Bizony elbágyadt legény voltam másnap s délután kopogtattam Kun Marcellánál becsületből. A leány sírhatott, meglágyultak, nedvesek voltak a rossz, kék szemei s olyan kékek, hogy majdnem barnák. Mikor benyitottam, megriadt, el is gyöngült, ülve maradt és abban a pillanatban — éreztem — utált is. Szerettem volna ölbekapni a kis fehér-fekete, ostoba csöpp teremtet s lóbálni gyöngéden, mint egy csecsemőt. Dalolni neki síró hangon, hogy elaludjék, hogy én is aludjak, mert az éjszakám rossz volt. Valami ilyen dajkadalt szerettem volna énekelni: »Marci, kicsi Marci, ne csókolózzunk; kinek teszünk jót, ha mi csókolózunk?« — »Marci, kicsi Marci, leteszlek a pamlagra, összedörzsöljük, mint két buksi gyermek, az arcainkat s a könynyeinket.« — »Marci, kicsi Marci, én csak sírni szeretnék veled máma, de úgy nagyon, bömbölni.«

Azonban az ember nagyon szomorú állapot, akinek akkor is muszáj néha szeretni, amikor nincs kedve hozzá. Odaültem Kun Marcella mellé s nagy, csinált szerelmi dühvel megmartam az ajkát. Neki erre csak az jutott eszébe, hogy megharapott ajkat egészen tiszta vászonzsebkendővel tanácsos nyomogatni. Fölállott fáradtan, szomorúan s amikor kikereste a zsebkendőt, visszajött, de úgy, mintha a vére hullna s Golgothára jönne. Kibontottam a haját, türte, de közben olyan hangon, ahogy a rózsafüzéres, áhítatos, vén asszonyok imádkoznak, beszélt:

— Ismerem magukat, tudom, hogy hiába beszélnek, sírnék, ellenkeznek, jól van. Nekem ez nem kell, nem mulattat, fáj, de maguk ilyenek. Én még mindig meglakoltam, valahányszor férfival volt dolgom. Különösen eggyel, akit utáltam, de muszáj volt, aki a testemet is megölte.

Hallottam és nem hallottam, amit beszélt, már a papucsait csókoltam. Az ember nagyon szomorú állapot, aki akkor is tud szeretni, amikor még előbb nem kívánta, azután a szemeit kellett keresnem, az arcát nézmem s azt hittem, hogy megháborodtam. A Kun Marcella szemei nem voltak kékek, de szinte feketék, a haja vörös, az ajkai piros-pirosak. Az egész leány más volt, mint ő maga, mintha megbabonáztak volna bennünket két percre.

(Ma már tudom, hogy akkor Mihályi Rozália jött oda s ő csinálta ezt a babonát. Ráísmerek teljesen azoknak a lefestéséből, akikkel azóta találkoztam és beszéltem. Akik ismerték, sőt nagyon-nagyon ismerték Mihályi Rozáliát, az én életem e legnagyobb, leghatalmasabb nőjét.)

Nem laktam én jól Kun Marcellával, de nem kellett a csókjának még az emléke. Minőségileg holott igen jó csók volt az, ma is vallom és merem vallani. De egyúttal ríkató, szomorú is volt s a magamfajta ember a csókot csak azért hajszolja, hogy a szomorúságból szabaduljon. De elmentem hozzá akkor, amikor a rni csókunk a véremben olyan lett, mint egy kehely, melynek későn jut eszébe, hogy kicsorduljon. Csupa rózsákat nyílt a vérem, haragos, tüzes, bő, szerelmi rózsákat. Kun Marcella lehajtotta a fejét, megcsókolt s ezt mondta:

— Most már úgyis mindegy, te akartad, én megmondtam neked.

* * *

(Rettenetes, most is látom, megint olyan volt Kun Marcella, mint amilyennek Mihályi Rozáliát leírták. Megint szerettük egymást, de én nem őt szerettem most, hanem egy kimérát. Egy vörös-

hajú s buggyanó-vérajkú, feketeszemű másikat, ott volt ő is, Kun Marcella, de Mihályi Rozália volt a főbb, legfőbb személy. És mintha valaki még ott lett volna, akit mindhárman utáltunk.)

* * *

Megkérdeztem Kun Marcellát, ki az, akiről olyankor beszélt, amikor okos szót nem ért a tettes.

— Én akkor Győrött voltam, ő újságíró volt — mondta — s az igazgató barátja volt. Azt mondta, hogy muszáj, különben elcsapat s az egész országban nincs számomra hely azután.

Megmondta az ipse nevét is Kun Marcella s én nagyon boldog voltam, amint az hihető. Egy nulla, egy senki, ennek csak érdemes volt vérembe venni valamelyik szép szerelme emlékezetét. Próbálkoztak az ötleteim, hogy ne vegyem nagyon a szívemre a dolgot, mert érdekes, furcsa. De az egészségem, most már Jób-egészség, viszont neheztelt, viharzott s halálosan haragudott. Hát kinek a csókja jött közénk ártalmasán, csúnyán, közém és Kun Marcella közé? Itt valakit keresnem kell, itt valakit még meg kell találnom, itt nagy titkok vannak. Én fogom magam s csókolok nagy küzdelmek után s a vége az, hogy valaki, aki előttem járt, megmérgezi a csókomat. Kun Marcella nem túlságosan jajgatott velem, sőt mintha elégtételt kapott volna. S ráadásul ezt a nőt e percben úgy kívántam, hogy hiába hozták volna elébem az

Afrodité legelszántabb szüzeit. Gondoltam s kívántam is: itt legjobb lesz gyalázatosan komiszkodni.

— No, kedves szűz teremtés, talán azt is tudod, hogy hol lakik most a hozzád méltó férfiú?

Nem döbönt meg, nem fakadt fúriás haragra, megmondta a címet.

* * *

Elmegyek hozzá, ahhoz a gazemberhez — gondoltam. Végre is az ember minek nézzen utána, ha nem néz utána a csókjainak? Hadd tudjam, ki küldte őt Kun Marcellához, hogy Kun Marcella közölje velem, hogy ő már veszélyes csókokat is váltott.

Hiszen hírből már ismertem, újságíró volt, magyar, pesti, tudatlan, komisz és zsidó. Hetvenkedett s csak jó arculcsapások árán juhászodott meg.

— Ismerte Kun Marcellát s kitől jött hozzá maga pimasz, senki, gazember?

Alázatosan vallott, verte a mellét s mindjárt meg is nevezte nekem Mihályi Rózsikát.

— Mihályi Rózsika, — kérdeztem én — vöröshajú, pirosajkú, feketeszemű?

— Igen, igen, igen, egyszer Aradon, hiszen ön is férfiú, ne haragudjon.

— Tehát Mihályi Rozália, kóristáné, úgy-e, Isten önnel, nyomorult ember.

No, hiszen én ezt a nőt ismerem, ezt én már sokszor láttam, amikor mást öleltem. Mihályi

Rozália, itt nagy számonkérés lesz, ha mi találkozzunk.

Lent jártam abban a városban, ahol Mihályi Rózsikának élnie kellett volna. A csók végre is fontos dolog, a legfontosabb, s ha az ember már rosszul csókolt, legalább tudja meg, hogy kikkel és kiktől jött ilyen nagy, bús, egyébként életigazságos rokonságba.

Hazudnék, ha eltitkolnám, hogy Kun Marcellát életem e fájdalmas, perzekutor míveletében szerettem legjobban. S nem tartozik a történethez az se, hogy Kun Marcella rossz, kék szemeiből éppen ezidőben lettek a legszebb és legnőszarvasibb szemek valakinek, egy másnak a számára. Nekem más dolgom volt, nekem Mihályi Rózsit, azaz Rozáliát kellett megtalálnom. Mert az ember szomorú állat s nem mindig azt kapja a csókban, amit keres. Talán ez az emberi csóknak nagy fokozó] a — filozofáltam útközben — de mégis rosszul van ez így.

* * *

(S csodálatosan, még a vasúton is ezidőben különösen kitüntettem a vöröshajú nőket, a rikító ajkúakat s a feketeszeműeket.)

* * *

Nem árurom el, hogy Aradra érkeztem-e vagy Kassára, de megérkeztem. Mihályi Rozália után

tudakozódtam s kezdtem tetszeni magamnak a csók-vipera e különös kergetésében.

— Meghalt, most március van, tehát meghalt február elején — mondta az öreg színházi pénztáros. Kacsintott is egy hamisat s hozzátette, hogy a karban sokkal csinosabb nők is vannak.

Olyan lettem, mint egy gyermek, aki nem kapja meg a vásárfiát.

— De nekem ő kell, vörös haj kell, Mihályi Rozália kell.

A pénztáros elhivatta a színházi portást, aki megmondta, milyen sorban, temetői sorban fekszik Rozália. S hogy a lelket kibékítse, még ezeket is a fülembe súgta:

— Jó leány volt, szép is, de szerencsétlen, nagyon csúnya betegségben halt meg szegény.

* * *

(Nem lehet tovább keresni azt, aki nekem egy rossz csókkal üzent. Mihályi Rozáliával nem beszélhetek, Mihályi Rozáliát nem vallathatom ki. Csak egyet tehetek. Mihályi Rozáliából megcsinálom az élet és csók múzsáját. Eléggé nem ismertem s eléggé belerondított az életembe. Különben is ki tudja, meddig kellene kereskednem, amíg megtalálnám azt, aki a szerelemről szomorú üzenetet küldött Kun Marcella által s az én férfiúi állatiasságom jutalmául? Nagyon szép koszorút vittem ki másnap, ragyogó délelőttön a temetőbe

Mihályi Rozália sírjára. S akkor olvastam:
= Itt nyugszik Mihályi Rozália, élt huszonhat
évet, béke poraira. Kívánkozom elköltözni és
lenni a Krisztussal, mert az mindennél jobb.» =
Óh, jaj, bizony jobb, de mit csináljanak azok,
aki el nem költözhetnek? Tovább élnek, amíg
tehetik, azt, amibe Mihályi Rozália belehalt. Vörös
haj, piros-piros ajkak, fekete szemek. Addig is,
amíg meghalok, ezeket látom, ezeket kell látnom.
S csókolok, pedig már tudom, hogy az emberi
csók egyszerű üzenetváltás s az ember néha nagyon
szomorú üzeneteket kap.)

AMBRUS ZOLTÁN

(Született Debrecenben 1861-ben, meghalt Budapesten 1932-ben. Finoman elemző, európai látókörű kritikus is époly választékos, mint elmés elbeszélő. Az új magyar próza legjelentősebb kialakítója a századforduló táján. Pár évig a Nemzeti Színház igazgatója volt. Minden írását a szellem latinus tisztasága, pszichológiai elmélyültség és művészi formaérzék jellemzi. Nevezetesebb művei: M i d á s király, Giroflé és Girofla, Ninive pusztulása, Solus eris, őszi napsugár, Berzsényi báró és családja, Színházi esték.)

A FÜLETLEN EMBER

I.

Az 1715-ik év Karácsony havának egyik legködösebb reggelén a Szent Pál-székesegyház felől egy kopottas öltözetű, már öregedő ember fordult be a Paternoster Row-ba, a könyvkereskedők uccájába, hóna alatt jókora csomaggal.

Az uccai lámpások a szűk és hosszú Paternoster Row-t nem világították meg jobban, mint Halottak napján, későn este, az utolsó mécsesek a temetőt, de a csomagos ember jól tudta, hol jár és ahogy az ucca harmadik házához ért, habozás nélkül nyitott be William Taylor könyvkereskedő és könyvkiadó boltjába.

A boltajtó, mikor kinyílt, csengőt rántott meg

és Taylor unokahúga, aki a bolthelyiség mélyében éppen csókolódzott a segéddel, zavartan rebtent elő a sötétségből.

— Mi tetszik? — kérdezte az ismeretlenről.

— Taylor urat keresem — felelt a csomagos ember. — Bemehetek az irodájába?

— Taylor úr még nincs itt.

— Bizonyosan mindjárt jön. Nekem legalább azt írta, hogy pontban kilenckor jöjjenek el.

— Csodálom, mert csak kilenc óra tájban szokott fölkelni és tíz előtt sohase jön le az emeletről. Sőt az is megesik, hogy reggelizés után elmegy sétálni és ilyenkor csak délfelé néz be az irodába.

— Ma talán korábban lejön. Azért, ha itt megvárhatom...

— Hát tessék helyet foglalni.

Az alkalmatlankodó leült a kijelölt nádszékre, csomagját hónalja alól az ölébe csúsztatta, a csomagra rátette a kalapját és erre a két sovány kezét, — melyet mintha csak kívülről fogtak volna körül az erősen kidülledt erek, olyanformán, mint lentebb a csomagot a spárga — aztán egy darabig nem moccant.

Taylor kisasszony visszament, egy kicsit süsogni, az irodaajtó közelében várakozó segédhez.

— Mi az? — kérdezte halkán a segéd. — Ezt nem fogja most mindjárt elvinni az ördög?

— Az öreget várja — felelt a kisasszony.

Valami újságíró lehet, mert mind a két füle hiányzik.

— Akkor alighanem az a Dániel De Foe, aki már többször kínált regényt az öregnek.

A segéd rámeresztette szemét a fületlen emberre, aki a homályban suttogóktól vagy tíz lépésnyire mozdulatlanul kucorgott székén, fehérebben, mint azok a pergamenbe kötött Aldusok, amelyek mögötte, a nagy könyvespolcon, már évek óta várták a sokpénzű vevőt.

— Csakugyan De Foe — suttogta egy kis szemlélődés után a segéd. — Ráismerek arcának kísérteties színéről... Nézze!... nem olyan ennek a szegény ördögnek az arcbőre, mint a halódónak, akibe már hálni is csak nagyritkán jár a lélek?!

— Az ennyire öreg és nyilván beteg embert már mégse kellene ilyen szigorúan büntetni — szólt Taylor kisasszony.

— Ó, annak, hogy a két fülét lenyesték, már jóval több, mint tíz éve!... És azt hiszi, okosabb lett azóta? Dehogy! Többet állott ez már pellengéren, mint ahányszor mi kiállottunk country-dance-ot vagy allemande-ot táncolni!... és ha mind a zsebében volna, amit pénzbírságban kellett kiszurkolnia vagy húsz esztendő óta, akkor most nem kellene itt lesnie, hogy az öreg mikor lesz kegyes szoba állni vele.

— De hát mért ír olyasmit, amiért megbüntetik az embert?

— Isten tudja... kérdezze meg tőle, magától. Én csak azt tudom, hogy olyanokat ír, amik egy cseppet se tetszettek sok, fölötté előkelő személynek. Egypárszor be is csukták. .. talán még ma is börtönben ülne, ha a boldogult királynő meg nem kegyelmez neki... És még csak azt se tudni, hogy kinek érdekében kellemetlenkedik hol az egyik, hol a másik nagyúrnak... mert whig vagy tory, semmi se szent előtte ... Azaz, hogy így volt... újabban már egy kicsit lecsöndesedett. Kevesebb cikket ír, pamfletet már évek óta nem adott ki, úgylátszik, a sok büntetés mégis csak letörte a hadakozó kedvét. Most inkább regényeket ír, amelyeket se az öreg, se más nem akar kiadni... De mindegy; ez mégis okosabb dolog annál, amit régebben művelt... a regényért nem haragszik meg senki, kivált, ha a regényt sohase nyomtatják ki.

— Mintha elaludt volna.

— Az ám, bóbiskol.

Tovább suttogtak, de most már valami másról. A segéd közelebb hajolt a leányhoz, mintha bele akarna bújni a fülébe; a kisasszony odaodasandított az alkalmatlan harmadikra. Ez egy darabig hol lecsüngesztette fejét a mellére, hol fel-felkapta, mint aki küszködik, de már nem igen bír az álmoságával; egyszerre azonban kiegyenesedett, mintha hősies erőfeszítéssel végre is legyőzte volna az álmot. A kisasszonyt ez a mozdulat megijesztette. Attól tartott, hogy a fület-

len ember éppen akkor talál rápillantani, amikor a segéd csókot rabol tőle; hogy ez meg ne történhessék, kirántotta karját a segéd kezéből, visszasietett a boltajtó felé, felpattantotta annak a farácsnak az ajtaját, mely a pénztárt elválasztotta a helyiség többi részétől, elfoglalta helyét a pénztár asztalkája mellett és számolgatni kezdett. A segéd, látva, hogy most már nem csinálhat semmi okosabbat, szintén dologhoz látott; odaállott a hosszúlábú íróasztalkája mögé és beletemetkezett a főkönyvbe.

A fületlen embert, egy-két percre, valamivel éberebbé tette a két árnyék mozgolódása. Elmerengett rajta, hogy milyen formás a kisasszony arcéle; észrevette, hogy a segédnek olyan szája van, mint a cápának; pillantása újra visszatért a kisasszonyhoz; de aztán megint lecsukódott a szeme. Föltette magában, hogy ügyel és nem fog elaludni, csak elgyötört, fáradt, véres szemhéját pihenteti meg egy kevéssé... de minden tagjában érezte, hogy egész éjjel dolgozott.. . és félt, hogyha még sokáig kell várakoznia, álomba fogja ringatni a bolt nagy csöndje vagy az egyetlen nesz, amit hall: a segéd kezében mozgolódó lúdtoll egyhangú percegése. Mindinkább nehezeze esett újra meg újra kinyitni a szemét, mind tüzeesebbnek érezte a szemhéját és már rajtakapta magát, hogy a magasba nyúló, hosszú polcokon mozdulatlanul pihenő könyvek némaságából valami lelki káprázatban azt a szemrehányást olvassa ki,

hogy: »Mit töröd magadat a kenyérért, az életért?!.. Nem irigyled a mi örök békességünket?!...«

A kevésbé ködös reggeleken is sötét bolt-helyiségben csak két olajlámpa égett: egyik a kisasszony előtt és egy másik a segéd íróasztal-káján. A fületlen ember le-lezáródó, fátyolos szeme már nem látott egyebet, csak ezt a két kis sárga fényességet, amely még egyre átszillog valami nagy feketeségen. »Kriptában vagyok? — kérdezgette magától — és az ott két síri lámpás?!...«.

Egy-szerre úgy rémlett neki, hogy vörös kiütéssel teli kis test hempergőzik előtte és egy fiúcska azt kiáltozza: »Ne takarj be, apuskám!... nagyon melegem van!... Nem akarom!... nem akarom!.. Arra riadt fel, hogy a szíve nagy buzgalommal és ugyancsak keményen kalapál, gyorsan és tisztán hallhatóan ... de aztán újra elszunynyadt. Azt álmodja, hogy úttalan utakon jár, kietlen Ösvényeken, ahol el-elbotlik, bukdácsol... körülötte sötét éj... csak a messzeségből mered feléje két nagy, sárga golyó... »Hát ez mi? — kérdezgeti magától. — Talán egy óriás szörnyetegnek a két nagy sárga szeme? Egy mammut-nagyságú vadmacskáé vagy egy rettenetes hiúzé? «

De aztán elborzadva látja, hogy a rengeteg, a végtelen, az örök sötétség mered rá a két roppant sárga szemével...

Éles csengettyűszó ébresztette fel; a bolt-ajtót hevesen felrántották.

Hosszú, nyurga, hajlott derekú fiatalember

rontott be, akinek még csupasz arcát nagy, csontkeretű pápaszem tette koravénné.

Egyenesen a segédhez lépkedett és így szólt:

— Olyan könyvet kérek, amelyben sok a kaland, nem csupán szárazon, hanem vízen is.

— Tessék, itt a legújabb ilyenemű csemege, az újdonságok között is újdonság — felelt a segéd és vastag könyvet nyújtott át a pápaszemesnek, aki egy karvaly mozdulatával csapott le az új csemegére.

— Belenézhetek itt-ott? — kérdezte.

— Mindenesetre — adta meg a segéd az engedelmet. — De azt előre megmondom, Burney úr, hogyha ma is vásárlás nélkül tetszik elhagyni a boltot, legközelebb már megvonom bizalmamat.

— Zsákban nem vásárolhatok macskát, — szólt a pápaszemes — de ha a könyv nem erkölcstelen és csak némi részben is megfelel a kívánalmaimnak, olyan ajánlatot teszek érte, amelyben öröme lehet a William Taylor-cégnek.

Ezt mondva, felnyitotta a könyvet, bedugta fejét az első lapok közé és aztán sokáig nem bújt elő a kalandok világából.

A fületlen ember hosszan el tudta nézni, hogy a pápaszemes ifjú hegyes orrával olyan sebesen turkál a könyvben, mint a sertés a vályúban. Pápaszeme gyorsan siklott jobbra-balra, mind lejjebb, majd fel, egy másik lapra... feje járásán és arcizmai mozgásán meglátszott, hogy milyen

mohón nyeli az ígét... nem tartott egy félóráig és kiszítt a könyvből minden mézet.

Mikor elkészült a zsákban lévő macska alapos kitanulmányozásával, megkérdezte, hogy mi a könyv ára. A segéd megmondta. Burney úr sokkal kevesebbet kínált, előadva, hogy a könyv ellen számtalan kifogás lehet. Kevés benne a vízi kaland, sok a sajtóhiba, a kalandokat füszerző erkölcsi intelmek nem állnak ki minden ellenvetést és az Istenben boldogult Anna királynő neve egy helyütt kis betűvel van nyomtatva. Alkudozni kezdtek, de — bár a segéd példás engedékenységet tanúsított — az alku nem vezetett vásárra.

— Majd megkapom olcsóbban a latin kávéházban, az esti könyvárverésen — szölt végül Burney úr és ajánlotta magát.

— Az meglehet, Burney úr, — kiáltotta utána a segéd — de akkor tessék mindig csak a latin kávéházba menni! ... én nem kérhetem arra, hogy máskor is legyen szerencsénk. A múltkor végig tetszett olvasni a ...

Nem fejezhette be, mért a csengettyűszó kétségtelessé tette, hogy Burney úr, aki lendületes léptekkel hagyta el a boltot, már nem hallhatja meg csúf szokásának jogos bírálatát.

— Aztán hogyan adjon ki az ember új regényeket, amikor ilyen a közönség?!... — szölt ekkor a segéd, Taylor kisasszonyhoz fordulva, de úgy, hogy a fületlen ember is értsen a beszéd-

ből. — Olvasni, azt szeretnek ... de pénzt adni a könyvért!... Bizony, nagyon megromlott a világ mostanában! ...

De mégse romlott meg egészen, mert alig hangzott el a segéd sóhajtása, komoly vevő érkezett, aztán egyszerre több vevő is. Vagy másfél órán át a boltajtó egyre csilingelt és a segéd Taylor kisasszony segítségével is alig tudta kiszolgálni a sok vásárlót.

Eközben a pénztár fölött díszlő nagy falóra elkakukkolta a tíz órát... el a tizenegyet is... a fületlen ember türelmesen várt... de Taylor csak nem jött.

II.

Végre, féltizenkettő tájban, az irodaajtó üvegablaka mögül valami nesz hallatszott. Járás-kelés meg egy kis otthonos krákogás. Aztán az irodaajtó felpattant és Taylor úr kiszólt:

— Kate!

Kate kisasszony kilebbent a farács mögül és tovasuhanás közben megkérdezte a fületlen embert:

— Kit jelentsek be?

— De Foe-t... Dániel De Foe-t.

Taylor kisasszony eltűnt, de nemsokára újra megjelent és feltárva az iroda kis ajtaját, így szólt a fületlen emberhez:

— Hát tessék, De Foe úr! .. Taylor úr már várja.

Ebből a pár szóból mintha a részvét hangja csendült volna ki.

A fületlen ember felkapta a csomagját, átvonult a nyitva hagyott ajtón és alázatos hangon kívánt jóreggelt. Egy kicsit tévovázott, vajjon behúzhatja-e maga után az ajtót, de Taylor kissasszony, aki a boltban maradt, kimentette a zavarából. A részvevő lélek betette az ajtót, mert gondolt rá, hogy az öreg embert bántaná, ha mások is hallhatnák, amit most hallania kell.

— Maga az, De Foe? — álmélkodott Taylor úr. — Bizony, elfelejtettem, hogy kilenc órára kértem a megjelenését!... Sebaj, annál hamarabb végzünk!... No, de azért üljön le!

Taylor úr pirosarcú, köpcös emberke volt, akinek a szeme akkor is folyton mosolygott, mikor a leglesújtottabban s szinte kétségbeesve panaszkodott az idők mostohaságáról.

Csupa mosolygás volt most is.

—Hát, úgy-e, De Foe, — folytatta, amikor a fületlen ember leült vele szemben — azt írtam magának, hogy hozza el a regényét?!... Mi is a címe?

— Robinson Crusoe.

— Különben mindegy. Szóval, azt írtam, hogy hozza el a regényét, majd el fogom olvasni és talán ki is adom, ha megegyezhetünk. Csakhogy azóta mást gondoltam. És jobb, úgy-e, ha nem hitegetem, ha nem keltek fel oktalan, hiú reményeket és maga nem veszít időt, amíg a kézírata

nálam olvasatlanul hever?!... hanem megmondom ezt kereken, nyíltan, egyenesen, ahogy angol kereskedőhöz illik?!...

— Ó, Taylor úr, — tört ki a fületlen emberből a megbotránkozás — már hogyan lehet ön ilyen lelketlen?! Nekem az egész éjjel dolgoznom kellett ... egy nagyobb cikket írtam a *Tatler*-nek és reggelig be kellett fejeznem, hogy még a jövőheti számban megjelenhessék... egy percig se aludtam, le se feküdtem, mert úgy kívánta, hogy már kilenckor itt legyek. Két gyermekem fekszik vörös kiütésben... azért mégis eljöttem... itt voltam pontban kilenckor. Mert azt reméltem, hogy megegyezhetünk és a regényre egy kis előleget is kaphatok öntől, ön megvárakoztat... harmadfél óra hosszat... és most azzal fogad, hogy: mást gondolt, még csak el sem olvassa a regényt. Bocsásson meg, de ahhoz képest, hogy milyen hosszan várakoztatott, ön ugyancsak kurtán bánik el velem!...

— Ej, ej, De Foe, ön üzletet ajánlott nekem és most a szívemre hivatkozik! Hogyan kerül ide az én jó- vagy rosszlelkűségem? Látta, én részvételt vagyok maga iránt... bár nem értem, hogy minek a sok gyerek az ilyen szegény embernek, mint ön?!... és azt is mondhatnám, hogy: mi közöm nekem a *Tatler*-hez?!... De részvét és üzlet, ezek nem együvé valók... ezt a két dolgot sohase szabad összekeverni. A leghelyesebb tehát, ha mindjárt előállok vele, hogy nekem

ez az üzlet nem kell. És még hozzá előleg!... vörös kiütés és előleg! ... Ez csak megerősít abban a meggyőződésemben, hogy legokosabb, el sem olvasnom a regényt.

— Engedelmet, de ez hamarább is eszébe juthatott volna . . .

— Hát, igaz, nem jutottam el azonnal ehhez a legbölcsebb átlátáshoz. Egy kicsit haboztam; azt mondtam: hát lássuk!... De aztán eszembe jutott: ha eddig sohase volt bizalmam abban, hogy De Foe-nak tehetsége volna a regényírás-hoz, mért legyen bizalmam ezentúl?! Már két regénye volt a kezemben. Először a *Lady Roxána*. Aki mindig siránkozik azon, hogy elbukott és mégis újra meg újra elbukik. Micsoda következetlenség! Oktalanabb nőről még nem írtak regényt. Aztán *Moll Flanders*. Micsoda társaság! Csirkefogók és olyan asszonyok, akiket minduntalan be kell zárni a Newgatebe. A jó erkölcs sírva fordul el ettől a képtől.

— Ha a harmadikat is elolvasná, ebben nem találna semmi olyat. . .

— Tudom, hallottam róla a kollégáimtól... mert hiszen ön csak akkor ajánlotta fel nekem a regényét, amikor ezt már London valamennyi könyvkiadója visszautasította. Hát nézze. Ön összeakad valami Selkirk nevű züllött fráterrel, aki valaha matróz volt, de a Juan-Fernandez-szigeten megszökött a kapitányától, aztán ötöd-fél évig a vadonban élt, amíg egy arra vetődő hajó

haza nem hozta ... Ez a kocsmai alak, aki sohase tudott megférni senkivel és élete javát kalózkodással töltötte el, most pedig abból él, hogy az élményeit mesélgeti el annak, aki pálinkát fizet neki, ez a nagyszájú csirkefogó, ez a mitugrász összehazudik önnek tücsköt-bogarat és ön ezt a temérdek hazugságot hosszú regénnyé fújja fel, hosszabbá, mint sok hősköltemény. Nem mondom, az ilyen semmirekellő is láthat egy és más érdekes dolgot, ha messzire vetődik ... Steele is írt egy cikket a *Tatler-be*, amit Selkirk mesélgetett neki... egy rövid cikkben még csak megjárta az ilyesmi... de hosszú regényt írni arról, amit az efféle naplopó a csapszékben beszélget!... Mondja, lehet valami unalmasabb dolog annál, hogy mit csinál az az ember, aki ötödfél évig magában él egy puszta szigeten?! Lássá, elég azt tudnom, hogy regényének mi a tárgya, és újra meg kell erősödnöm abban a hitemben, hogy önnek nincs tehetsége a kalandregényíráshoz.

— Éppen azért próbáltam valami mást... Mert az igaz, hogy újfajta dolgot kínálok önnek ... ami sokban különbözik a most kapós kalandregényektől ... mondhatnám: egészen más. De ettől még tetszhetik önnek is, az olvasónak is. Kérem, ne higgye el, amit a regényemről hallott, hanem olvassa el, mielőtt az utolsó szót kimondja! Miért ne olvassá el? Mert Morgan, aki nem olvasta el, visszautasította? Mert nem tetszett

Griffithnek, aki úgy irtózik minden komolyabb szótól, mint az ördög a tömjéntől? Mert Fenton fél attól, ami egy kis figyelmességet kíván, amin az olvasónak el kell egy kicsit gondolkoznia? De nem... önből Turner beszél! Turner, akinek nem ajánlottam fel a regényemet... aki nem olvasta, nem is látta... de gyűlöl engem, mert egyszer megvárta, hogy én köszönjek neki előbb, mély tisztelettel, és én nem köszöntem neki se-hogy sem. Vannak emberek, akik egy életen át ártnak a másiknak, ahol csak lehet és százszor kisebbitik vagy százszor rágalmazták el ezt a szerencsétlent, csak azért, mert ez a másik egyszerű, egyetlenegyszer, megsértette a hiúságukat. Ó, ha tudná ez a Turner, hogy mennyire megvetem és utálok!...

— Hát azt nem mondhatom meg, honnan tudom, hogy mi van a regényében ... mi, kiadók, tartozunk egymásnak annyival, hogy ne adjuk ki a bosszúállásnak azt a kollégát, aki a felvilágosításával szívességet tett nekünk... de ez nem is tartozik a dologra. Elég az hozzá, amit regényének tartalmáról megtudtam, nem tagadom, nagyon bizalmatlanná tesz és ha ön most azt mondja, hogy ebben a regényben valami újat próbált, ez nem oszlatja el a bizalmatlanságomat, hanem, ellenkezőleg, csak növeli. Újat próbálni!... Hagyjuk ezt, De Foe, a fiataloknak! Lásna, már az is, hogy valaki akkor kezd el regényeket írni, amikor a feje megszürkült, csupa bizalmatlansággal tölt-

heti el a tapasztalt és körültekintő kiadót. Hány éves ön, De Foe?

— Ötvennégy.

— Az okos ember, De Foe, ebben a korban már azt is elfelejtette, hogy mi fán terem a regény és a fiatal legényekre bízta, hogy ilyen gyerekességekkel mulattatgassák a fiatal és öreg nőket. És ön ötvennégy éves korában kezd valami újat próbálni?!...

— Hiszen ha újra kezdhetném az életet vagy megiratlanul hagyhatnám ezt a regényt!... De már megvan. És mert most az írásból élek, rajta kell lennem, hogy pénzt kapjak érte ... hogy alkuat köthessek rá valakivel, aki kinyomtatná és árusítaná.

— Ebben sincs szerencséje, amint nem volt szerencséje se a harisnyakereskedéssel, se a téglalétezéssel és nem volt szerencséje akkor sem, amikor vámházi számtiszt volt. Már pedig, ha azt látjuk, hogy valakinek soha sincs szerencséje, akkor százat tehetünk egy ellen, hogy az emberben van a hiba és nem a végzetében.

— Ne írja az én rovásomra, ha a telepem leégett és a hitelezőimnek nem volt se lelkük, se eszük, meg azt, hogy egyszer engem loptak meg, máskor pedig nem tudtam szótlanul nézni, hogy egy egész rablóbanda milyen szemérmetlenül lopja meg az országot.

— Nincs az a rossz puskás, akinek ne volna valami kifogása és tudom, hogy ön gyönyörűen ki tudja magyarázni mindazt, ami önnel történt.

Pedig annál, amivel a szerencsétlenségét magyarázza, sokkal inkább valószínű, hogyha önnek semmi se sikerült, annak csak ön maga az oka, Persze, mindenki szívesebben keresi a hibát más emberekben, mint magamagában. De ne felejtjük el, hogy ön többször büntetett ember. Vagy ebben is más a hibás?... az egész világ, mely mindig csak az ártatlant üldözi?

— Nem az én szégyenem, hogy sok, büntetésnek nevezett igazságtalanságot kellett kiállanom. Mikor nem lehetett többé más választásom, újságíró lettem és ebben a mesterségben is megtaláltam a komoly feladatot, mint minden másban, amit előbb míveltem. Csak az igazat kerestem és megírtam a meggyőződésemet; mindig csak azt írtam, amit igaznak és a milliókra nézve tanulságosnak, hasznosnak tartok. No és ez nem tetszett hol ennek, hol amannak a hatalmas embernek, azoknak, akiknek szemére kellett lobbantanom a hibáikat.

— Csúnya mesterség olyan dolgokat hangoztatni, amelyek másoknak kellemetlenek és amelyeket talán csak mi magunk tartunk igazságoknak.

— Erre csak azt felelhetem önnek, amit már megírtam: »Aki tudja, hogy az igazság mellette, vele van, éppen olyan botor, mint gyáva, ha fél kinyilvánítani a meggyőződését csak azért, mert sokan vannak más véleményen. Igaz, nehéz így szólni: az egész világ téved, kivéve engem; de ha csakugyan téved az egész világ, ki tehet róla?!«

— Nem tudom, miért volna ez botorság. Engem még sohase állítottak pellengérré. Mért? Mert ha a nálam hatalmasabb emberekről egyszer-mászor rosszat gondoltam, ezt a gondolatomat nyájas mosoly alá rejtettem, legalább is bölcsen elhallgattam.

— Ha csupa olyan emberből állna a világ, amilyen ön, Taylor úr, akkor még ma is ott tartanánk, hogy nem élne a földön másféle ember, csak millió és millió rabszolga meg egy-két fáraó.

— Ejha, be lenéz engem, csak azért, mert nem fújom azt, ami nem éget! Pedig hát az ilyen lóhátról való beszéd sehogy sem illik ahhoz, akinek otthon nincs rendben a szénája. Ön minduntalan betelepedik az erkölcsbíró székébe ... már szinte otthonos lett benne ... megítél boldogot-boldogtalant és pálcát tör fölöttem is, mert nem megyek a fejemmel a falnak. Pedig, lássa, ha ön azt kérdezi akárkitől, aki ismer vagy egyet-mást hallott rólam, hogy: »Milyen ember ez a Taylor?«... csak ezt a feleletet kaphatja: »Taylor megnézi a garast, mielőtt kiadja, de amilyen takarékos, olyan kifogástalan ember, a becsületes kereskedőnek mintaképe.« Ellenben, ha én kérdezem önről ugyanezt akárkitől... százat egy ellen, hogy ezt a feleletet kapom: »De Foe? Hm. Hát mit mondjak? Amolyan kéteshírű ember.« Mit néz rám úgy? Vagy talán nem is tudja, hogy miket beszélnek önről?

— Például miket beszélnek?

— Például, hogy ön nemcsak a meggyőződését írja meg, hanem azt is, amit önnel iratnak. Hogy megírja a nem igazat is, csak jól megfizessék érte. Hogy ma emennek a hatalmasnak a zsoldjában áll, holnap a másíknak.

— Mondoni, hogy Turner beszél önből. Vagy a sok Turner valamelyike. Mert hiszen egész légiója van azoknak a hitványoknak, akik rágal-mazással állnak bosszút az érdekük vagy a hiú-ságuk sérelmeiért. És én, amióta újságíró lettem, sok jogtalan érdeknek hágtam a sarkára, sok hiú-ságot sebeztem meg, tehát sok ellenséget szereztem. Igen, tudom, hogy ahányszor olyasmit írtam, ami a whigeknek nem tetszett, a whigek a tory-párt béreitjének mondtak, ha pedig olyat írtam, ami a tory-pártnak nem tetszett, a tory-párt rám fogta, hogy a whigek kémje vagyok. Azzal is tisztában vagyok, milyen buzgalommal gondoskodnak róla a Turnerek, újra meg újra, hogy a mögöttem settenkedő rágalom hosszú, talán örök-életű legyen. De ebbe, ha bánt is, bele kell törőd-nöm. És van valami, ami e tekintetben egy kissé megnyugtathat. Végre is, sokan tudják, hogy a tollam nem eladó és azt is, hogy: ha eladó volna, nem élnék szegénységben.

— Lehet, hogy sokan vannak, akik ezt tud-ják, de még többen vannak, akik hitelt adnak annak, amit ön rágalomnak mond, mert hiszen ön hol a whigek, hol a tory-párt lapjaiba írogat...

úgy mondják: aszerint, hogy melyik párt kínál önnek többet... és senki se tudja megmondani, hogy whig-e hát ön vagy tory?

— Nem írhatok máshová, mert minden újság vagy whig- vagy tory-párti, de akárhová írok, mindenütt kikötöm, hogy csak a magam meggyőzését írom meg, mások eszméit nem, utasítást nem fogadok el és a pártprogrammal nem törődöm. Ha kiadják a cikkemet, jó; ha nem adják ki, csak az én bajom. Én nem vagyok se tory, se whig; a tory-párttól nagy szakadékok választanak el, de sok kérdésben a whigekkel sem érthetek egyet. Többet mondok: tory és whig egyformán gyűlöletes előttem, mert jól tudva, hogy nem az ő emberük vagyok, ez is, az is eltúrte, hogy a másik, haragjában, bérelnek, zsoldosnak, eladónak kiáltson ki... bár ők tudták a legjobban, hogy nekem sohase adhattak semmit és hogy se az ő céljaikra, se se milyen zsoldos szolgálatra nem vagyok kapható. De hát igaza volna ennek a pártnak is és amannak is, mely homlok-egyenest az ellenkezőt mondja, csak éppen annak nem lehet igaza, aki nem tartozik sem az egyik, sem a másik párthoz?!

— Ez szinte meggyőzően hangzik és én, magam, el is hiszem, hogy úgy van, amint mondja... én nem vagyok gyanakodó természetű... Csak-hogy nem mindenki olyan, mint én ... az emberek nagyobbbrészt hitetlenek és szívesebben magyarázzák a dolgot amúgy... hogy tudniillik ön

whig is, tory is, már az alkalom szerint. És önnek nincsenek tanúi.

— De, igenis, vannak tanúim: az írásaim. Ezek bizonyosságot tesznek róla, hogy a nép érdeke meg a haladás ügye mindig hűséges szolgájának talált és kimutatják, hogy ott, ahol akár a polgári szabadságot, akár a vallásszabadságot kellett védelmezni, én sohase hiányoztam a legelső sorból. Vagy ahogy röviden megírtam: »Ami hazámnak nagy érdeke, az nekem mindig személyes ügyem volt; mindig az igazságot és a szabadságot szolgáltam; aki ezen a párton van, azzal együtt akarok lenni.« E felől nyugodt vagyok, Taylor úr. Az írásaim tanúskodni fognak mellettem, talán századok múlva is.

Taylor úr mosolygott.

— Századok múlva? Az még nagyon messze van, De Foe. Egyelőre senki és semmi se tanúskodik ön mellett... és megvallom, annak a gondolatnak, hogy ön nem tartozik a legjobb hírű emberek közé, része van benne, ha elállottam attól a szándékomtól, hogy a regényét elolvasom. Tudja, a madarat tolláról, az embert barátjáról, a kiadót pedig az írójáról ítélik meg.

— Szóval Turner kapott az alkalmon, hogy újra árthat nekem és nem sajnálta a fáradságot, hanem telebeszélte az ön fejét...

— Nem Turner volt, aki a regény tartalmáról beszélt... de mindegy, hogy ki volt...

— Igaza van, mindegy. Hát könyörögni nem

fogok önnek, Taylor úr, hogy másítsa meg az elhatározását... ez úgylátva hiábavaló volna . . . és bizonyára hiba volt, hogy az imént mintha a jószívére hivatkoztam volna, mikor elfecsegttem önnek, micsoda bajok közt vagyok. Igaza van, ennek semmi köze az üzlethez. És akármilyen szegény ember vagyok, tulajdonképpen nekem se olyan nagy dolog, ha füstbe megy ez a vára-kozásom is. Az én sorsomon valami sokat már semmi se változtathat. Ha elolvasná és kiadná a regényemet, ez nekem csak annyit jelentene, hogy egy kis ideig nem kellene félnapokon át szaladgálnom pénzért... boldoggá nem tenne. Örömet én már régóta nem ismerek. Az életemben sincs semmi gyönyörűség és nincs semmi remény. Nincs benne egyéb, csak munka, munka, munka, meg: baj, izgalom és bosszúság. Ma utánoznak, meglopják, úgyhogy kénytelen vagyok beperelni azokat az irodalmi kalózokat, akik munkáimat a saját hasznukra átváltoztatják és ki-nyomtatják, holnap elrágalmaznak, holnapután nem pihenhetek egy órát, hogy a leglármasabb hitelezőmnek betömhessem a száját és ez így fog váltakozni mindaddig, amíg az életem tart. Las-sankint minden erőm elfogy, de a szegénység, a holnapi kenyérért való nyüglődés és a megaláz-tatás nem hagy el az utolsó lehelletemig; dol-goznom kell majd a halálos ágyamban is; a gond, a nélkülözés, a baj, a kellemetlenségek ott fognak gubbasztani mellettem, körülöttem, mögöttem

akkor is, amikor már haldokolni kezdek; és a holttestem mellett lévő kis éjjeli asztalkán nem marad utánam egyéb, csak egypár fillér, meg cédulák, felszólítások, meghagyások, amelyek intenek, figyelmeztetnek, hogy még holtan is tartozom néhány garassal. Én már nem szerezhetem meg magamnak se az örömet, se a kényelmet, még a pihenést se; amiben még részem lehet, amit még megszerezhetek magamnak, az csak: egy-egy nyugodtabb óra. Ez nem az a dolog, amiért az ember rá vetemednék a könyörgésre. De hadd mondjak még egy utolsó szót arról, ami már üzlet, csak üzlet. Nézze, Taylor úr, én nagyon, nagyon olcsón adnám oda a regényt, mert nagy, igen nagy szükségben vagyok.

— De hát kinek néz ön engem? Olyan embernek, aki kihasználja a másik szorult helyzetét? Nem, De Foe, ne beszéljünk többet erről. Hanem, mondja, tud ön franciául?

— Tudok.

— És hajlandó volna lefordítani nekem valami jobb francia regényt, amelyben sok a kaland, nemcsak szárazon, hanem vízen is?

— Ostoba vagy gonosz, az olvasót félrevezető, megtévesztő, butító könyvek terjesztéséhez nem szegődöm társul semmi módon, fordítással sem. De ha a könyv nem ilyen, hanem igazán jó munka, amelyet érdemes lefordítani... miért ne?!

— Akkor följegyzem a lakása címét és mihelyt

olyan francia könyv kerül a kezembe, aminőt keresek, gondolni fogok önre. Azt hiszem, így tökéletesen rendben vagyunk.

— Hát így is jól van, Taylor úr.

— És most Isten áldja, De Foe. Nem kell, hogy a bolton át távozzék; ha önnek így kényelmesebb, kimehet erre is, az udvaron keresztül.

— Isten áldja, Taylor úr.

Mikor De Foe, felbontatlan csomagjával, az udvaron át kiért az uccára, a Szent Pál-székesegyházban deket harangoztak. Az uccai lámpások már nem égtek: kivilágosodott és a köd is kezdett felszállni.

— Azóta a patikában már régen elkészült az orvosság, — szólt magában a fületlen ember — de honnan szerezzek pénzt, hogy kiválthassam? Hátha új előleget kérnék a *Tatler-től*! Hiszen a ma reggel vitt cikkel sokat törlesztettem a tartozásomból!... de mikor így is kilencedfél font maradt az adósságom!... Nem, ez lehetetlen. Hát mit csináljak? A *Guardian-hoz* menjek vagy a *Spectator-nál* próbáljak szerencsét?

Eszébe jutott Robinson bajtársa, Péntek, és az, akit Péntek imádott: a Denamuki nevű nagy, öreg ember, aki a hegyeken lakik és akinek minden földi dolog azt mondja:

— Ó!

III.

Vagy két héttel később Taylor urat, amint sétájáról jövet déltájban benézett az irodájába, Kate kisasszony azzal fogadta, hogy: éppen most volt itt egy inas, aki azt üzeni, hogy Taylor úr, mihelyt megérkezik, rögtön siessen Lord Godolphin kincstartó úr ökegyelmességéhez.

Taylor urat nyomban kirázta a hideg. Percekre elvesztette a lélekzetét és még azután is csak dadogni tudott:

— Lord Godolphin ... ökegyelmes ... Lord Godolphin kincstartó úr ... legkegyelmesebb ... Lord God ...

De végre magához tért ebből a válságból, tanácsot kért Katetől, hogy magára kapkodhatja-e még a díszruháját, aztán beajult egy kocsiba, öt percig egyáltalán nem gondolkozott és mikor a kocsis megállapodott Lord Godolphin palotája előtt, rárogyott a portásra — aki kisegítette — és már a kapuban elkezdett hajlongani.

Hogyan tudott feltántorogni az emeletre, későbbben maga se értette. Életének ezekre a legnevezetesebb perceire utóbb egy cseppet se emlékezett és maga is elismerte, hogy akkor nem volt magánál.

De végre ott állott a szentek szentjében s a térde reszketett, míg pillantása félénken kereste Lord Godolphint, akit elhomályosodott szemével nem látott, csak ott sejtett a közelben, mint

Mózes az Urat a csipkebokorban. Jobbra-balra hajlongott, hogy akármerre rejtőzik a kincstartó, tiszteletnyilvánítása el ne tévessze az irányt, és a nagyobb biztonság céljából szüntelenül mozgott, mint a szélmalom.

A podagrás nagyúr hangja egy óriási karoszék mögül hangzott el a rogyadozó ínú kiadóhoz. Először egy rövid nyögés, aztán pár szó, melyet a nagyúr a macskanyávogáshoz hasonló, siránkozó hangon ejtett ki és végül egy második nyögés, hosszabb és keservesebb, mint az első.

— Panasz van önre, Taylor.

Taylor előbb elsápadt, aztán elzöldült és végül elkékült. A torka olyan száraz volt, hogy alig tudta kiszorítani ijedelmének és ámulatának a megnyilatkozását:

— Panasz? ... Rám, kegyelmes uram? ... Legkegyelmesebb herceg, én ... én ... én ...

— Igen, Taylor. Megjelent nálam egy öreg nő hat gyerekekkel és térdre borult előttem, mind a hat gyerek és az öreg nő is. Ha még fiatal és csinos volna! A fiatal és csinos nő, amikor térdepel és sír, zokog, ez kedves, ezt szeretem. De egy öreg nő, aki a földön kúszik!... Jaj, jaj!... És hat gyerekekkel, akik ahelyett, hogy bukfenecznének, előttem térdepelnek!... Jaj, jaj, jaj!... Ez nem nekem való... én már beteg, öreg ember vagyok ... ez nem nekem való látvány, nem, nem, nem!... Az én szívem ettől beteg lesz ... ilyet többet ne csináljon, Taylor!...

— De legkegyelmesebb herceg!... én ... igazán nem értem... esküszöm, hogy ártatlan vagyok!...

— Nem, Taylor, ön bűnös, nagyon bűnös. Ez az öreg nő azért rimáncodott, hogy a férjét, bizonyos De Foe-t, helyezzem vissza vámházi számtisztnek. Már hogy' tehessem ezt? Hiszen ezt az embert, valamikor régen, azért csapták el, mert följelentésekkel zaklatta a kormányt és mindenáron be akarta bizonyítani, hogy a vámháznál sok tolvaj van. Egy ilyen szamárl... hat gyerek apja és nem tud békén maradni!... Mintha nem tudná mindenki, hogy a vámháznál tolvajok is vannak!... Hát hol lopjanak, ha a vámháznál nem lopnak?!... És azért csapjon el a kormány nem tudom hány tolvajt, hogy utóbb ezek helyett mások lophassanak?!... Akkor jobban szeretem a régi tolvajt, mert ez már teleszitta magát, ennek már kevesebbre van szüksége, mint az új tolvajnak, a friss erőnek. Hát hogyan tűrhette volna meg a kormány ezt az izgága frátert, ezt a bizonyos De Foe-t, aki mindig botrányt csinált?! És most én helyezzem vissza, számtisztnek vagy akárminek! De hiszen az egész vámház fellázadna! Mondtam a nőnek, hogy már hogyan kívánhat ilyen képtelenséget? Ekkor elpanaszolta, hogy nagy nyomorúságban vannak, mert ez a bizonyos De Foe valami regényt írt és ön ezt nem akarja kiadni. Hát már hogyan tehet nekem ilyet, Taylor? Bántottam én önt valaha? Egy öreg nő, aki

a kezét tördeli, jaj, jaj!... és itt sír, a tulajdon szobámban, nekem, szegény beteg embernek!... Pedig látnom kellett, hogy a nő igazat mond, mert a gyerekek is koncertben sírtak. Taylor, Taylor!... ez nem helyes, ezt én nem vártam öntől!...

— Legkegyelmesebb herceg!... ezerszer kérek bocsánatot, ez félreértés, borzasztó félreértés! Én csak azt mondtam ennek a De Foe-nak, hogy nem olvasom el a regényét... de hogy nem adom ki, azt egy szóval se mondtam!... Már hogyan adnám ki azt a regényt, amelyik iránt a legkegyelmesebb herceg érdeklődik?!... Ellenkezőleg, úgy gondoltam, hogy egészen fölösleges elolvasnom!... kiadom olvasatlanul is, vakon!... és már csak azért sem olvasom el, hogy annál hamarabb kiadhassam. Mert szeretném én látni azt a regényt, amelyik nálam nem jelenik meg, ha egyszer a legkegyelmesebb herceg erről a regényről személyesen kegyeskedett megemlékezni előttem!...

— Ez már más, Taylor, mert azt igazán helyteleníteném, ha az öreg nő másodszor is megjelenék nálam. Különböznéltem, hogy valami félreértés lesz a dologban, mert tudom, hogy ön mindig pártolta az irodalmat és kivált azokat az írókat, akik inkább vannak helyükön a tollforgatás terén, mint a vámházban. És arról, hogy ön éppolyan őszinte barátja az irodalomnak, mint a vámháznak, alkalomadtán nem fogok megfélemezni.

Taylor boldogan hajatott haza. Milyen nagy rémülettől szabadult meg!... és már szinte látta mellén azt a szűkmarkúan osztogatott rendjelet, mely az irodalompartolást, a mecénásokat jutalmazza. Előre hallotta az éljenzajt, mellyel majd a könyvkereskedők és könyvkiadók egyesületének elnökévé választják és jóindulattal, majdnem hálával gondolt De Foera.

Abban a pillanatban, amikor kilépett Lord Godolphin palotájából, a nagylelkűségnek valami nem közönséges rohamra érte utói, mert hirtelen elhatározta, hogy De Foének a regényért szokatlanul nagy összeget fog adni. De minél tovább számított magában és minél gyakrabban ismételte: »Adok neki... adok neki... adok neki...«, annál többet alkudott le abból az összegből, amely először jutott eszébe és amely úgy jelent meg képzeletében bűvös látomásként, mint a tiszteletdíjak királya.

Mire hazaérkezett, már egészen józan volt.

Azonnal elhivatta De Foet és így szólt hozzá:

— Az ön jó felesége, noha már idősebb asszony, megtalálta azt a helyes utat, melyet ön egész életén át következetesen elkerült és végre is elszánta magát arra, amivel tulajdonképpen kezdeni kellene, ha az életben boldogulni akarunk, vagyis oly felépéssel, mely se neki, se önnek nem válhatik szé-

gyenére, megszerezte egy igen előkelő személyiségnek a jóakarátát. Bizonyára nem titok ön előtt, hogy ez az igen előkelő személyiség: maga Lord Godolphin, Ófelsége György király kincstartója, több hercegség ura, az én legkegyelmesebb pártfogóm,

Taylor, mikor kimondta vagy inkább kirebegtette a »Lord Godolphin« nevet, fölkelte székéből és mélyen meghajolt, nem kevesebbszer, mint négyszer, a szélrózsának mind a négy irányára, hogy — bárhol tartózkodnék is Anglia kincstartója ebben a pillanatban — a négy tisztelgés közül valamelyik okvetetlenül jó irányban szálljon fel és röppenjen a nagyúr lába elé.

— Egyes pártfogóm parancsára — folytatta Taylor — természetesen kiadom az ön regényét... mi is a címe?

— *Robinson Crusoe*.

— Különben mindegy. Mondom, kiadom az ön regényét, feltéve, hogy ön nem áll elő teljesíthetetlen, lehetetlen kívánalmakkal. A hosszas alkudozást kizárni óhajtván, jól megfontoltam, milyen messzire mehetek el a munka értékelésében. Azért kijelentem, hogy az utolsó szavam ez: a regény egyszersmindenkorra az én tulajdonommá válik és ennek fejében én egyszersmindenkorra tíz fontot fizetek önnek, tíz font sterlinget.

— Sokáig dolgoztam rajta — szólt De Foe — és valamivel többet reméltem érte. De igaza van, ne alkudozzunk: elfogadom az ajánlatot.

— Akkor papírra tesszük ezt az egyességünket és azonnal átveheti a pénzt.

Mialatt Kate kisasszony megírta a két szerződéslevelet, De Foe így szólt a kiadóhoz, szokatlanul vidáman:

— Azt hiszem, Taylor úr, nem fogja megbánni, hogy kiadja a regényemet. Meglátja, *Robinson Crusoe-nak* lesz még egy második kiadása is.

— No, no, azért nem kell hencegni! — felelt Taylor, felsőbbbséges, de elnéző mosollyal.

BARTÓKY JÓZSEF

(Született Békéscsabán 1865-ben, meghalt Budapesten 1928-ban. Földművelésügyi államtitkár volt. Előbb szociálpolitikai tanulmányokat írt s csak idősebb korában kezdett szépirodalommal foglalkozni, ízes elbeszélései és zamatos magyarságú tanító-meséi — amelyek korszerűen folytatják Fáy András hagyományait — a háború utáni konzervatív irányzat egyik legrokonszenvesebb képviselőjévé avatták. Nevezetesebb művei: Magyar fabulák, Mécsvilág, őszi esték, Piros rózsa k.)

ROSSZ ÓMEN

Esteledett. A madarak már behúzódtak fészkeikbe, csak egy-egy elkésett varjú szárnyalt nagysebesen hazafelé.

Miska gyerek, a vakvezető, maga is szívesen indult volna már vissza a kolostorba, de mert az apát úr azt parancsolta neki, hogy kérdezetlenül ne szóljon sohasem, most sem szólt; nem mondta, hogy este van már s ideje volna hazamenni. Néhanéha azonban türelmetlenül rá-ránézett a vak fráterre, aki a kolostortól egy-két nyíllövésnyire, az erdő alján valami kidült korhadó fa törzsén üldögélve, világtalan szemével némán meredt bele a világba.

A fráter sokáig nem mozdult. Ki tudná, hogy gondolatai, onnan a pécsváradi kolostor mellől, merre s hova szálltak?!

Egyszerre megszólalt a fráter:

— Kik jönnek erre a kolostor felől?

A mezítlábas jobbágygyerek hátrakapta a fejét és a kolostor felé nézett.

— Hárman jönnek: az apát úr meg két fegyveres ember!

A vak fráter hirtelen felpattant ültéből, de aztán a lélek erejével legyőzvé a test felriadását, lassan, nyugodtan a kolostor felé fordult, mintha szemközt akarná fogadni a halálos csapást, melyre régen rettenet nélkül készen állott. Hiszen jól ismerte nyomorúságának bús történetét, tudta, miért rejtegették kisgyermekkorától hallgatag barátok kolostorában, s tudta, hogyha rejtőzésének titka kipattan, az elkerült halál lecsap rá könyörtelesen. Ó, aki semmit sem láthat Istennek szép világából, de mindig látja a multat, azt nem találja készületlen a jövő, akármilyen rosszra fordul is!

Amint az apát úr a két fegyveressel közelebb jutott, Miska gyerek akaratlanul is megszólalt:

— Nagy urak lehetnek, akik jönnek, mert ruhájuk és fegyverük nem akármicsodás!

A vak fráter kiegyenesedett és úgy állt ott, mint valami szálfa. Úgy is illik, — gondolta magában — hogyha már a királyi gyűlöletnek ez a parancsa, ne kócos csatlósok, hanem vitéz urak adják Árpád vérének a hóhér kezére!

Mikor az apát úr, a két vitézzel már egészen közel ért, intésére azok megálltak, ő maga meg

egy-két lépéssel előre sietett és odalépvén a mozduatlanul álló fráterhez, az önzetlen öröm önkéntelen kibuggyanó melegségével így szólt:

— A királytól követek jöttek! A király követeket küldött hozzád, Béla herceg!

Béla herceg, aki a nevét talán most hallotta először így, hangosan kimondani, megrendült és megremegő kezével akaratlan végigsimította világtalan szemeit, mintha vakságának örök sötétségétől e nagy pillanatban így remélt volna megszabadulást.

— Igen, uram, — beszélt tovább az apát — a király követei meghallgatást kérnek! Hallgasd meg őket, uram! — Jöjjetek, urak, lépjetek közelebb!

A két királyi küldött a herceg elé lépett. A királyi herceg elhalványodott s remegő kezét dobogó szívére szorította.

Az öregebbik magyar úr megszólalt:

— A király küldöttei vagyunk, uram, aki nagyon megörült, mikor megtudta, hogy életben vagy és így ő utána örököse lehetsz István királyunk szent koronájának. Feledjük a rettentő multat, ezt izeni s arra kér, hogy sietve jönnél velünk, hozzá, királyi udvarába! A király nagybetegen sínylődik és nehezen várja érkezésedet! ímhol, uram, a királynak ránk bízott izenetén felül ez írott levelét is hoztuk!

Az öreg magyar úr Vak Béla felé nyújtotta a király levelét.

A herceg, vak ember módjára, tétován nyúlt utána.

Az öreg magyar keze is megremegett, mikor a királyi hercegnek nyomorúságát látta, az ifjabb magyar úr meg balkezének önkéntelen mozdulatával a kardjához kapott s halálos bosszú gondolatával gondolt azokra, akik Béla herceget megvakították.

Egy pillanatnyi csend után a herceg megrendülését látva, az apát úr megszólalt:

— Menjetek, jó urak, előre a kolostorba! A királyi herceg még itten megpihen egy kicsit és aztán mi is megyünk majd.

Mikor a királyi küldöttek elmentek, Vak Béla visszaült a fatörzsre. A váratlan hírnökök ez a soha nem várt híradása egészen megzavarta, szinte szédült.

Az apát úr jó darabig szinte szótlánul állt előtte, aztán megkérdezte:

— Olvassam a levelet?

A herceg igent intett a fejével.

Az apát úr széttárta az írást és fenhangan olvasta a levelet. Az volt abban, ami az izenetben: engesztelés, békítő szeretet, kérve hívó szó s jobb jövőnek óhajtott reménye.

— Emlékszel, uram?! — szólt az apát, az írást összegöngyölve — emlékszel, uram, de hány-szor mondtad, hogy minden magyar szívében maradt még egy csepp pogányvér a Volga mellől s olykor ez a keserű, szilaj, dacos, viszálykodó vércsepp az indulat lázas betegévé teszi a magyart.

Lásd, uram, igazam volt, mikor én erre meg mindig azt mondtam, hogy a krisztusi szeretet lassan-lassan azt az egy pogány vércseppet is meg fogja egészen szelídíteni. Lám, a király szívében a mi Urunk Jézus Krisztus lakozik.

Vak Béla elmerülten sokáig hallgatott, aztán csendesesen, halkán, szinte magának mondta:

— Megnyugszom az Úrnak rendelésében! Holnap indulok. Pedig olyan jó volt itt békében, szeretetben, ismeretlenül élni! Ki tudja, milyen lesz ezután az életem? A vak király élete ...

A herceg, mintha nehéz teher súlya nyomta volna vállait, sóhajtva felállt, karját az apát úr karjába öltötte és lassan, szótlánul megindultak a kolostor felé.

A mezítlábas jobbágygyerek, akinek senki sem mondta, hogy most már semmi dolga sem lesz többé a vak fráter mellett, messziről baktatott utánuk s mintha mesét álmódott volna, karikára meresztett szemmel bámult arra, akit eddig ő vezetett és aki-ből király lesz!

A kolostor komor tornácán a barátok üdvözlötték a komor herceget.

Vak Béla sorra megölelte titkának hű őrzőit.

Aztán estebédhez ültek.

Az apát úr helyére most a herceget vezették, aki magába mélyedve úgy ült ott, mintha világtalan szemével a jövőbe nézett volna.

A kurta vacsora végén bort hoztak. A herceg elé aranyserleget tétetett az apát úr, aki felemelvén

a maga kupáját, szép szavakkal köszöntőt mondott a királyi hercegre. Amíg az apát úr beszélt, az öreg magyar szemében békés, szelíd jövő reménye mosolygott, az ifjabb magyar szemében meg a nem csituló gyűlölet lobogott egyre azok ellen, akik a herceget nyomorulttá tették.

Az apát úr köszöntőjére felzúgott az éljen.

— Éljen Béla herceg! Éljen Béla herceg!

A herceg csendet intett s megszólalt:

— Nem, nem urak! Legelőbb a magyar nemzetre köszöntsük el borunkat s azt kívánjuk, hogy a magyarok földjén én legyek a legutolsó áldozata a viszálykodásnak és a gyűlölködésnek! Erre igyunk, urak, először erre!

A herceg az elébe tett serleg felé nyúlt és amint vakon tapogatott utána, kezének elvétett érintésétől megbillent és felborult az aranyserleg és a piros bor szétfolyt az asztalon.

Vak Béla halotthalaványan hátradőlt székében, aztán kicsordult a könnye s jövőbe meredt világtalan szemének hulló könnyei a rossz ómen megdöbbentő néma csendjében, hangtalanul elsi-ratták azokat, akik a magyarok földjén a gyűlölködésnek s viszálykodásnak évszázadok során, ő utána még bús áldozatai lesznek ...

BRÓDY S Á N D O R

(Született Egerben 1863-ban, meghalt Budapesten 1924-ben. Szeretelen, új formákat kereső tehetség, telve az egyéni mondanivaló fűszeres ízeivel. A múlt századvég magyar városh irodalmának úttörője. Impresszionista regényeiben és színdarabjaiban naturalista-romantikus ellentétek találkoznak. Legtöbb írása zseniális vázlat. Ő maga lázas-nyugtalan előkészítője a »nyugatosok« forradalmának. Nevezetesebb művei: *Az ezüst kecske*, *A nap lovagja*, *Fehér könyvek*, *Rembrandt*.)

REMBRANDT HALÁLA

Tíz zsidók jöttek kissé korán, virrasztóba jöttek és az illető még élt, mégpedig erősen. Tudta, miért jöttek és amikor egyik-másik visszahőkölt, visszafogta őket. Megmondta — már csak szeme szavával — kiki hová üljön, álljon. Úgyszólván csoportosította az alakokat, egyrészt gyönyörködött bennük, másrészt kínjában nyöszörgött, hogy lefesteni a derék embereket már nem tudja. Mit derék! Volt köztük olyan is, aki azért jött, hogy lássa, mint hal meg egy keresztény. (Egy sötét, kupakfejű, a szemaljáig szőrös, perzsaföldről hozhatta köldökén az ősanja, mivel mindegy, az anyja-e vagy az ősanja. Higyjétek, ez mindegy — egy. Azonban lehet az is, hogy Izrael fia volt ő is, törzsből annak a Dávidnak, aki csak akkor kapta meg aráját, mikor már száz idegen ellenséges kato-

nának a fejét hozta el nászajándékképpen. Mert öltekk itt és ott, mindig és mindenütt, a más életének az eloltása nem volt soha sokkal több, mint eloltása a gyertya lángjának.)

A halállesőket reszkető ajkával némán üdvözölte Rembrandt.

Nem félt tőlük, inkább szerette volna a másikat leábrázolni. A többit is, különösen az átszellemlült és a halvány arcszínűk és öreg koruk miatt szinte világító papokat, akik eklézsia nélkül voltak papok és gyerekek se voltak soha. (Nem is játszottak, mindig tanultak.) Úgynevezett tudósok, hasonlítottak a fakirokhoz is, mégis alsóbb rangjuk volt, komor kötelességtudással megmérgezve. (Halvány arcszínűek és öregkorúak.) Megcsontosodott erkölcsből jók. Ám valami halk gyengédség, vagy éppen ízlés — amit annyira követelnek tőlük — nem volt bennük. Nem ama angol Dante Gábrriel Rossetti csoportosította őket és a zsidók, e négy öreg zsidó, a Talmud egy parancsánál fogva és az áhítat haragjában izgatván magukat, hangosan, lassan, majd megint ordítva imádkoztak...

A festő valósággal élvezett, mert nyilvánvaló, hogy el tudott vonatkozni önmagától és a haldokló benne egy *másik* volt.

Aztán jöttek a víziók. Elsősorban, elől ő maga. Milyen nehezen tudott magától megválni! Minden leélt évéből jött feléje egy arc. Hatvannál több alak jött, mind ő, mind kimondhatatlanul kedves és

elválhatatlanul ő maga. Az első arca egy kis folyó vizében visszatükröződött, a dajkája mutatta. Akkor elnevette magát, most reszketett a benső sírástól, hogy soha vissza nem kaphatja őt, az Övét.

Borzasztóan megtelt a szoba a vízióktól, a valóságos és valósággal szerves képektől. Nők is jöttek, de talán életében először nem forrott fel benne az az oktan — és most! — érthetetlen örök must, a vérnek ama titokzatos elemenciája, amitől egyszerre elbódul a férfi, maga se tudja hogyan, miért. Ám lehet az is, hogy még e pillanatban is fölpezsdül, ami nem is cinikus csoda, mert pihéje az érzéki-ségnek: a haj (hajnak nevezik a tudósok és közemberek), soká él és női is odalent a sírveremben ...

Jött az egyik volt felesége. Ráborult és valami olyan kimondhatatlanul finom érzés fogta el, amit nem ismert még: aki ráborult, az már a mennyországhoz tartozott és azzal kötötte össze. Könnyű volt az öreg férfiúnak, hogy így lásson, egy urbinói festő szárnyas lényén át. Rejtélye és elérhetetlensége izgatta. Ki akarta mondani az égben kerengő rió nevét, de nem tudta, elfelejtette. Ennyit mondott hangosan:

— Te már Onnan jössz?

És most egy képzelt beszélgetés indult meg a még élő és régen megholt közt:

— — Haza. Haza akarok menni. Előbb a földbe.

Nem itt a köves templomba. Otthon egy nagy ker-tünk van, Pelikán a neve. Úgy hívják.

Egy kutya is beszemtelenkedett, sárga foltos, fekete orrú, szelíd, szomorú szemű eb, akire ráis-mert, az első ilyen állat volt, akivel megismerkedett abban az időben még, amikor éppen beszélni kez-dett ... A zsidók megrótták a tolakodó kélefet, de az nem engedett, az ágy alá bújt, hagyták végül és magát az elkészülődő vendéget is elhanyagolták egy percre: köznapi dolgokról beszélgettek, amit végre is meg lehet bocsátani nekik. Egy étkes öreg ember dicsekedett:

— Nagy potykát vettem és igazán kicsiny pénzért.

Hirtelen, összefüggés nélkül, még hangosabban mondotta a már csak félig-levő R.:

— Piros húsú cseresnyét! (Valami cseresnye-szüretet emlegetett, ő fent a fán. Még feljebb egy lány, aki nagyobb volt, mint ő, de azért mégis kicsiny. Elmosolyodott.)

A szegény héberek összenéztek, gyümölcs-vidékről eredtek ezek is, gyerekek voltak valaha ők is és a szemük kopogott a cseresnye említésére. De itt október volt és az északi tenger fűtt be az ablak-ráma között. Sírt is, a délszakiak fáztak. — Az északi, és már most egészen északnak induló férfi nagyon nekimelegedett. A mennyek országát becs-mérelte:

— Ez, nem az kell nekem. Ez az ország! És akik itt vannak. Nagyon meg vagyok elégedve én

azokkal, akik itt vannak. Csak itt maradnék. És csak nézni, csak nézni...

— A halott diskurál! — súgta egy öreg emberke, mesterség szerint suszter, de soha egy pár cipőt se csinált, mindig a gyerekeiből élt. Sőt most már az unokáiból. És úgy örvendett az életnek, hogy neki volt a legkönnyebb a más halálát elviselni. Jobbízún nem tudott sírni senki, most is azért volt itt, hogy ezt tegye.

Benne volt az ösztönükben, hogy a csendesen vagy önként kinyíló ajtón át Dávid ama ivadékát várják, akinek eljövetele megígértetett. De talán el sem jön többé, nem érdemes ...

Bonus leánya jött, a sötétszakállas ráripakodott.

— Mit keresel itt? Egy finom leány.

— Az öt könyv egyike se tiltja, — monda a leány, úgyhogy nem tudtak többé ellenkezni vele.

— Ki ő neked? — Mégis csak megkérdezte az eklézsia nélkül való pap.

— Az apám.

— Az él. A bába elhítta, egy gyerek nem akar megszületni; az atyád elment, hogy kényyszerítse rá.

— Az atyám megengedte, ő küldött be!

Nem vitatkoztak vele. A lány nem látta és

nem hallotta őket többé, odaült a Harmens ágya szélére, majd leborult föléje, úgyhogy a haja a haldoklóra omlott. Ettől az életre kelt megint, megint felragyogott a szeme, bár nem voltak többé víziói, csak ez az egy.

* * *

— Ügylátszik korán jöttünk! — suttogta az öreg emberke.

— Idejében! — szólt egy tisztaszívű marcona férfi, aki az ügyet ismerte és szólt is nemsokára Heskianak, hogy menjen el, mert *az* nemsokára meglesz.

— Még el kell vele mondatni a bűneit. Meg kell imádkoztatni. Meg kell neki mondani az anyja és apja nevét, hogy az eszébe jusson, ha a halál anyyala majd kérdi!

Egy nagy imádságos könyvbe elbújva át is kiabált:

— Hogy hívták. Az apád! Az anyád!?

— Az anyám, az anyám. Cornélia.

A név nem igen tetszett nekik, de rövid megbeszélés után elnézték neki és tovább duruzsoltak. — A lány visszajött hallgatagon, csak nézette magát és nézett is a gazdájára. Büszkélkedett, de nem félt és nem utálkozott, kezét rátette a Harmens homlokára:

— Azért jöttem, hogy nem haragszok. Terád se, arra a másik világra se. Ahová tőlem elmennél.

Hogy tudtál, hogy tudnál? Az szebb? — szólt olyan csendesen, hogy más meg se hallhatta már.

Rembrandt nem felelt. Olyan csend volt, hogy egy iromba turbános zsidó odaszaladt, kezében a tollpehellyel: nem történt-e a nagy dolog meg. A lány elküldte:

— — Nézzed, hogy néz!

Élő és égő két kitágult szem: a szertartásos kém elinalt a pehellyel, megrémült. A szempár mohó volt, valósággal falta a képet:

— Félek. Nem látlak többet. Mondd meg az anyámnak, a fiamnak, hogy én... Ne hagyj, ne hagyj! Félek! Magamban. A haláltól.

A lány felemelkedett és szólt:

— Attól félni nem szabad. A tudósok tudják és akkor bizonyos, hogy a halál az Isten csókja!

Heskia kiegyenesedett, megnyúlt és büszkén monda a szót, mint a szent könyvekben.

Az ember nem felelt. Nézett még, de már nem látott.

A szertartásmester megint csak odatolakodott. Valamit mormogott és a Harmens szája elé tartotta a pihét. Nem mozgott. Nem mozgott.

— Meg! — monda röviden, mire a virrasztók a legnagyobb hévséggel fogtak az imádságba. Közben a tímár kiutasította Heskíát, aki sírás, sőt érzés nélkül ment ki a szobából, mert egészen világosan látta, hogy a halottból kiszállt egy másik, az, maga. A holttest ott maradt. A *másik* neki-lendülve, valósággal megszökve, neki, neki az

ablaknak. Az üveg enged, még össze se török, nem is csörömpöl...

— Van-e fehér ruhája, az a kérdés, hogy van-e fehér ruhája ennek a becsületes, szorgalmas mesterembernek?

* * *

Az amszterdami kapitalisták és sülyös csavargók orvosa nem szólt egy szót se, kaláris nagyságú könnyeket ejtett. A lány nem sírt, nesztelenül átment a másik szobába és onnan csakhamar kihozott egy fehér tógát, amelyet az apja halotti ingének a mintájára sietve varrt meg az utolsó napon. Odaadta a tízeknek, akik maguk között kiosztották a munkát, ki mosdatja meg, ki öltözteti fel, a két szál deszkába ki faragja meg a faszöget. Ki tör két darabka cserepet, hogy legyen majd mit tenni a szemére, mert a nagy utazó mégse mehet aprópénz nélkül a nagy útra és a cserépdarabok a pénzt jelképezik, amire úgylátszik, szükség lesz a másvilágon is. Pénzimádó arab tempó, úgylátszik Kain utódai, az arabok hagyták ezt a zsidóknak gyűlöletes örökségbe. Lehet, hogy ezek maguktól is kitalálták volna. És más népek nem, mindenféle népek nem?

A tízek is összevesztek a kérdésen és a kérdés körül. Békén a halál és temetés nem megy soha e fajtában és még sírásó sincs közöttük, aki ügyes lenne. A földmunkát, úgylátszik, nem szokják meg ezek soha. De most maga a medikus dirigálta őket

és lánya is segített. Két újra rügyező körtefaágot tört le a kertben. Mint két villa, olyan volt az ág, arra kellett, hogy Rembrandt két markába szorítsák: legyen mire támaszkodni, ha szól a harsona; fölkelnek a föld alatt levők, hogy tovább éljenek a föld felett. Ó a vén bolondok, akik ezt elhitték! Ha még egy fiatal lánynak lenne ilyen illúziója, mert az még tele van élettel, és sok millió *élet* lakik benne magában!

Mindez azonban »question rituale« és szigorúan megtartott. Früstökölni mehetek a tizek, az atya is, a lánya is. A két szükséges őr, tudatik miatt, ott maradt mindvégiglen, ott evett és azután ott is szundikált. — Nagy ravatalozás szerencsére nem volt: csak egy szál gyertya égett és a házban a gyerekek se voltak kíváncsiak, a cselédek se. Az egyik falusi nő elszaladt reggel mégis a parochiára, hogy a halálesetet bejelentse és megakadályozza, nehogy a halottat a zsidók ellopják, mert ezek a különös zsidók képesek arra, hogy a keresztényeket ellopják és a maguk temetőjébe temessék. Miért? Mit keresnek rajta? Az ostoba cseléd ezt meg se forgatta az elméjében. Ez nem üzlet valóban, legfeljebb a hiúság megőrült vásárán, — és azt is utólag.

A felizgatott cseléd betolakodott a káplánhoz, aki be is írta a szükséges adatot és a dokumentum, a kitűnő holland papiros meg is maradt. Több nem. Intézkedésről, díszsírhelyről vagy ilyesmiről adat már nem maradt. Hogy valami kortársa, tanítványa vagy tisztelője jelentkezett volna, erről sincs

semmi feljegyzés. Arról van, hogy milyen óriási árai voltak akkoriban a legszerényebb sírhelyeknek. Nem tudom, de úgy látom és a nagy messziségből szinte hallom is, hogy a pókhasú kurátor, — akinek az volt a szenvedélye, hogy a temető fölött úr legyen és »a gödrök« miatt a gazdagokkal és szegényekkel alkudozzon — önzetlen öreg uzsorás létére tenórhangon rákiáltott az írnokára:

— Mit? Honnan vegyem a helyet? Nincs pénze? Elpocsékolta. Közöttünk élt! Tőlünk megszökött. Beszélik, hogy ki is tért. Bezzeg jó volna most neki az előkelő, finom temető, a mienk. Magukra vették a terhét, takarítsák el. Nincs is hely, hová tegyem? Az illető várjon.

A spanyol-portugál szentegylet nem várt, ezeknek a zsidóknak otthon is, akárhol vándoroljanak is a földeken, igen sürgős, hogy a halottat eltakarítsák, eltegyék az élők útjából. Arról, hogy hazavigyék, volt némi hitvita, amelyet Bonus, a legelőkelőbb és leggazdagabb eldöntött:

— Haza? Rosszul értettük. Minden föld, fönt is, lent is, a hazánk. Sőt nemcsak az embereké, hanem az állatoké is, akiknek annakidején, mikor a Munkával készen volt az Úr, külön nevet is adott. A föld mindenkié és minden föld egy. Ha a Pelikánkertbe, ahol kis fiú korában az eperfákat mászta meg, oda, haza lehetne vinni: szívesen; szívesen megtenném az utolsó álmát, magam is vinném a vállamon. Haza? Én is szeretnék hazaszaladni Lisszabon mellé. De így?

Majdnem internacionalista beszédet tartott Bonus a zsidókhoz és lehet, hogy a máig elterjedt vádnak ez a beszéd az első alapja. Mi lenne más, amikor túlokos és szenvedelmes renegát ez a faj, akárhogy jár a szájuk és akármennyire ordítóznak is. Nem hagyom őket és megállítom a temetést, amikor orvul lopják ki az idegen nemzetiségű férfit, akit sok évszázaddal később a németek loptak el maguknak.

Íme visszalopom és poroszkálok a menet után a Rosengraditon át, keresztül-kasul a gettó hering-szagú közein, ki a határba. Közben kézi járművön is kellett menniök, sekély vadvizeken, pohos fekete helyeken. Zöldséget és húst szállítottak előttük és mellettük, úgyhogy a hat férfi, akik vitték a vállukon, újra hitvitába kezdett: szabad-e, lehet-e; nem romlik-e el az egész ügy? A temetés és vele együtt a szent halál?

* * *

A medikus, azaz hogy a gazdag ember döntött. A koldusok, mert igazában azok voltak, engedelmeskedtek. Egy fekete csúcsos kalapú, sárga színű, mint az őszi tök, ment elől, ez valami úrféle lehetett, mert carneolfejű bot volt a kezében és ha a botot felemelte: a nemes koldusok letették a földre Rembrandt volt urat. És minden alkalommal hangosan dicsérték, akit elásni vittének. Bölcs Salamon ismert versezeteiből kántáltak, hadartak, Bonus

Efraim, sőt Heskia is, az egyetlen nem síró sirató asszony. A többi lemaradt, mert gyülekezet se volt, csak családbeli gyerekek és egy-két cseléd, a házban szolgáló. A buzogányos, nyilván szentegyleti, magas ember kezdte a szót, a többi olvasta, Bonus kívülről tudta és utána mondta.

Útközben semmi ismerőssel nem találkoztak, senkise kérdezte, kit visznek, ki az? Mégis csak szerencséje volt az illető műfestőnek. A végén ki-tűnt, — sokáig úgylátszott, hogy nincs. Szerencsésen el is jutottak a takaros nyugovóhelyre, amely mélyebb volt, mint ahogy azt a törvény megengedi. Nyilván a tenger miatt, aki ide is betolakodott, nem mintha valamely tudat alatti fogalma lett volna arról, hogy a tengernek csaknem annyi joga van az emberhez, mint magának a földnek.

Sőt a földre való egyszerű elásás nagyon sokunk előtt, akik szerelmesek vagyunk a testünkbe, vérlázító és undorító is a különféle és alacsony képzetek miatt, amivel társulni szokott. A finomkodó és kultúrember — az ördög vigye ezt a szót — utálja a föld-ügyet és nem tud belenyugodni a gondolatba és méltatlankodva kiált: irtózatos, hogy az ember csak ennyire vitte, a porhanyó földre való elásásba, a férgekbe, a rothadásba, a trágyába, — a hamuba. Hogyan nem talált ki valami finomabb, gyengédebb dolgot. Valami nagy-szerűt, olyasfélét, mint a máglyán való elhamvasztás. De igazában ebből se kér, szubjektíve nem kellemes és éppenséggel nem nyugtatja meg, hogy

a szerelmesét vagy a gyereket kis hamvvederben a hálósobájában, az éjjeliszekrényen tartsa. A temkezés általános művészete nem kell. Nem kell, mert a meghalás művészete még nem jött rá. Egy későbbi fejlődés talán közelébe jut, de a föld akár milyen drága és kedves (főképp a szülőföldbeli), inkább nemzetgazdasági szempontból népszerű, vagy olyanoknak, akik igazán öregek. De ki az, hol van az? Ama öreg úr, akit ezúttal Mihály falován cipelnek, nem volt ilyen és ma is élhetne, ha meg nem halt volna. Megcselekedte mégis 1669 októberében, még csak 63 esztendőes gyerek volt. És szépen, azaz hogy ügyetlenül leeresztették a két szál deszka között a földbe. Előbb azonban a fekete süvegű belekiáltott a nyitott sírba:

— — El ne felejtsd a nevedet!

Senkise tudta az igazi nevét, összezavarodtak, összevesztek. Bonus maga se tudta. Míglen a kisasszony előretört és ő kiabálta be a sírba:

— — Hajim. Hajim. El ne felejtsd!

Efraim egy kissé megilletődött és ezt meg is mutatta: kérdő mozdulatot tett az ég felé. Az első és egyetlen sírás elhangzott: a lány felsírt. Az atya derékon fogta és megölelte, magához szorította.

Néhány koldus mégis kifáradt a kertbe és egymással próbálkoztak. Legalább, ha mást nem kerestek, kerestek a jóságon és üdvözlésen: kikaparták, hasították a rögöt a koporsóra. Jót-tét ez és fölszámíttatik.

Loholtak haza azután hamarosan. Éppen csak egy kis füvet, száraz virágot téptek a hantokról és kifelé menvést hátradobták. Mit jelent ez, tudni nem lehet. Semmit és mindent.

A kapuban egy rocska friss víz, abban egyformán megmosták a kezüket és a sárgaruhás hivatalos mégegyszer hátranézett, kinek a ruháján kell kriet vágni késsel, de még jobb, ha végigszakítják? Senkije se volt, semmije se volt, mindene volt.

Hogy maga a szertartás mégse legyen végképpen szegényes, Bonus doktor egy önfeláldozást jelző mozdulattal odatolta a bársony kabátját a pálcás emberhez és amikor az belehasított, anyanyelvén így szólt:

— A fogadott atyám volt, de ne mondják meg senkinek. Nem fogják elhinni az amszterdamiak, azt hiszik, megzavarodtam. Talán nem, talán igen. Nekem jól esett, hahogy csak törvénytelen és jogtalan, idegen, utolsó, más mesterséget folytató gyereke is lehettem.

* * *

Nem szeretem többé a halált, elvesztette előttem minden népszerűségét. Pedig hogy szerettem fiatal koromban, hátborzongató szerelemmel: éltem belőle, fölnagyítottam, beléje bújtam, tort ültem fölötte és — most félek tőle.

— — Félek tőle ...

(1923 december 10. Grünwald-Sanatorium)

CHOLNOKY LÁSZLÓ

(Született Veszprémben 1879-ben, meghalt Budapesten 1929-ben. A magyar E. T. A. Hoffmann, modern kiadásban. Éles megfigyelés és csapongó képzelet, élet és álmok határvonalai teljesen összemosódnak fantasztikus történeteiben. Vizionárius tehetsége sokszor megdöbbentő. A látomás gomolygó, sokszor borzongató félhomálya terjed pszichoanalitikus kedvvel, részletező elmélyedéssel felboncolt, különös alakjai körül, öngyilkos lett. Nevezetesebb művei: P i r o s k a , B e r t a l a n é j s z a k á j a , R é g i i s m e r ő s , I n g o v á n y .)

CSODÁLATOS EMBERKÉK

A ráncosarcú vén szobrász, Lindhorst, szundikálva ült a bakon és jó vásárról álmodozott. Mert a vásár jó volt, pompás volt. Amikor elindult, a szekere tömve volt mindenféle merev alakokkal, palástos szentekkel, botra támaszkodó pásztorokkal és más szobrokkal. Most pedig, hogy hazafelé tart, a saroglya mellett alig lézeng egykettő. A többi átváltozott pénzzé és bebújt Lindhorst nagy bőrszényébe.

Egyszer nagyot zökkent a szekér és a szobrász felpillantott. Messze, a holdfényes úton fekete pontot vett észre, amint bukdácsolva haladt előre.

— Nini, a sánta Kalandrinó! — mondta, ahogy megismerte.

Megcsapkodta a gebéjét, hogy utólréje a

gyalogost. Kíváncsi volt, milyen vásárt csinált szobrásztársa, a sánta Kalandrinó. De még el sem érte, már tudott mindent, mert Kalandrinó hátán éppen úgy feszült a szobrokkal telt bugyor, mint amikor elindult. De azért csak megkérdezte tőle:

— No, milyen volt a vásár?

— Semilyen! — felelte a másik, kezével szomorúan legyintve, miközben felmászott Lindhorst mellé a bakra.

— Élhetetlen ember vagy te! — kezdte Lindhorst. — Mikor bementem, teli volt a kocsim és nézd: alig maradt belőlük valami! Miért faragsz olyan csodálatos bolondságokat? Miért vesződöl eggyel-eggyel hónapokig? Miért nem csinálsz olyan figurákat, amilyeneket én faragok? Lásd: az enyémeiket kapkodják a városiak, falusiak, a te bolondos lárváid még az ördögnek sem kellenek! De hát hiába beszélek, mert te élhetetlen fajankó vagy! Hát nem adtál el egyet sem?

— De igen, éppen csak egyet! Azt, amelyik a töprengő Lucifert ábrázolta. A révkalauz felesége vette meg. Azt mondta: a fiacskájának csikarása van, majd megijeszti vele, attól eláll a baj!

Lindhorst gonosz mosolyt rejtegetett, de azért mondott néhány vigasztaló szót. Hanem magában ezt gondolta: Jól van ez így, nagyon is jól van! Majd lassankint lekopik a szarvad, te makacs bolond!

Hallgattak. Lindhorst megint szundikálni kezdett. Kalandrinó pedig felpillantott a csillagos

égre és arra gondolt, ha ő egyszer olyan magasra feljuthatna, milyen jóízűet tudna mosolyogni Lindhorst merev bábuja felett!

A szekér egyszer nagyot zökkent és Lindhorst úgy tett, mintha akkor ébredt volna fel. Pedig nem aludt, törte a fejét. Megszólalt:

— Bontsd fel a zsákokat, Kalandrinó! — mondta. — Mutasd a szobraidat, én megveszem őket!

Kalandrinó sorra előszedte a bábuja és odaadta őket a vén szobrásznak.

Lindhorst nézegette a csodálatos kis alakokat, amelyeknek üres szeméből élet sugárzott feléje és arcukon ott ragyogott az, amit Kalandrinó rálehel. És szerfelett bosszankodott, hogy mindezt észre kellett vennie. Szívét az irigység marcangolta, de elrejtette azt.

— Értelmetlen bolondságok — dörmögte bosszúsan. — De azért megveszem őket, hiszen különben éhenhalsz!

Kalandrinó nem felelt, zsebébe tette azt a néhány tallért, amit Lindhorsttól kapott, leszállt a szekérről és bicegve megindult a kunyhója felé.

* * *

Őszre járt; a lombtalan fák belenyújtották nyítt ágait az ólomszínű levegőbe. — Kalandrinó ezen a napon nem ment be a városba, pedig nagy vásár volt. Minek is ment volna? Venni úgy

sem igen vesznek tőle, a gúnyolódástól pedig már előre félt. És talán ha akart volna sem mehetett volna be, mert az éhségtől már alig állt a lábán. Estefelé kiment a folyó mellé, belebámult a nyugtalan hideg habokba. Lehunyta szemeit és hal-kan mondogatta:

— Kedves szobrocskáim, Isten veletek!

És amíg ezt mondta, melegség lepte el a szívét, ami legyőzte a hideg őszi levegőt és megölte az éhséget. Addig mondogatta, amíg megfeledkezett mindenről és beleroskadt a hideg, nedves fűbe. Akkor magához tért, hazament, meggyújtotta a fagygyertyáját és mozdulatlanul nézte szobrocskáit, amelyek rajongva emelték üres szemüket a halvány mesterre.

Lindhorst megint tele erszénnyel ment haza a vásárról. Megint ott ült rozoga, rázós kocsiján, de szundikálni nem tudott, mert hideg eső szurkálta az arcát, de meg az sem hagyta nyugton, hogy a sánta Kalandrinó vajjon miért nem volt ott a vásáron? Mi történhetett vele?

Amikor végre a fordulóhoz ért, meglátta, hogy Kalandrinó kunyhójának ablaka világos. Emésztő kíváncsiság szállta meg, leugrott a kocsiról és megindult a kunyhó felé. Amikor odaért, óvatosan benézett a szivárványos ablakon. És ott látta Kalandrinót mozdulatlanul az asztalra borulva. Előtte állt a fagygyertya csonkja, utolsókat lobbanva. A kis szobrok pedig — ezt tisztán látta

a lobogó fénynél — megmozdították merev fejcskéiket, összebólintottak és különösen mosolyogtak.

Lindhorst félt, reszketett. De akkor a gyertya kilobbant és koromsötét lett a szobában. A vén szobrász csak állt, nézett merőn, amíg újra világozás lett odabent, mintha csillagzáró hullt volna alá a kunyhóra. A szobrocskák megindultak és mereven hajlongtak Kalandrinó előtt, aki megüvegesedett szemmel, fakófehér arccal meredt megéledt népére. Ekkor azonban a fény kialudt és sötétség borult a leskelődő Lindhorstra. A vén szobrász megfeledkezett kocsijáról és zsibbadtan megindult hazfelé.

Az eső elállt, hideg szél verdeste a felhőket, előbukkant a hold. És annak fénynél meglátta a vén szobrász, hogy a dülőúton vele szemben különös, fehér alakok mozogtak, jöttek egyre közelebb és közelebb, amíg Lindhorst mester megismerte Kalandrinó szobrait, amelyeket a tavalyi vásár után vett meg a sánta művésztől.

— Megszöktek az én figuráim közül! ... Talán megtudták, hogy Kalandrinó meghalt! — gondolta Lindhorst.

Félreállt az útból és ijedt pillantással nézte, amint a fehér csoport elvonul mellette. Aztán futni kezdett hazafelé, égő lázas fejében szinte izzott az, amit a megéledt emberkéek elhallgattak:

— Igen, meghalt, de feltámadt! Igen: Kalandrinó, a művész, feltámadt!

Lindhorst hazaért. Világot gyújtott, de nem bírta el szűk szobájának melegét, feltépte az ablakot, kihajolt a hideg szélbe, hogy lehűtse izzó homlokát. Majd visszafordult, megragadta otromba figuráit és kihajigálta őket a sárba. Amikor az utolsó is ott hevert, íme az ablak alatt felbukkant Kalandrinó roskadt alakja.

— Visszahoztam a pénzedet, Lindhorst, amit a szobraimért adtál! — mondta. — Mert a szobrok visszajöttek társaikhoz, hogy együtt bejárják a világot, elmondani, hogy feltámadtam!

Ekkor felemelkedett a lilás fényben izzó csillagok felé, hogy lemosolyoghasson a magasságból.

Lindhorst pedig állt mozdulatlanul az ablaknál és kibámult a feneketlen sötétségbe. Fehér haját szilajon lobogtatta az őszi szél.

CHOLNOKY VIKTOR

(Született Veszprémben 1868-ban, meghalt Budapesten 1912-ben. Cholnoky László testvérbátyja, egyike a legeredetibb magyar tehetségeknek. Gazdag képzeletű, elbeszélő, művészi stílusú és ragyogó felkészültségű polihisztor. Mestere a tudományt népszerűsítő, szellemes tárcá-csevegésnek. Grotoszki humora sajátosan egyéni zamatú s akárhányszor irracionális síkba lendül. Nevezetesebb művei: Tammúz, Az Alerion-madár vére, Néhusztán meséi, Kaleidoszkóp.)

AZ ALERION-MADÁR VÉRE

ELSŐ FEJEZET

*(Elmondja Joscelyne d'Autreville,
a toulousei gróf egyik udvari mesemondója.)*

Most, hogy megérkeztek a Szentföldről a nagy szerencsétlenségek hírei, el sem hiszitek nekem, ha elmondom, hogy régen, hajdan, de azért talán még nem is száz esztendővel ezelőtt dicsőség és győzelem koszorúzta a keresztény fegyvereket azon a földön, amelyen a mi Urunk Jézus Krisztus vérével és feltámadásával váltotta meg az öröklő büntől az emberiséget. Nem hisz a szomorú ember a régi örvendezéseknek, talán nem hiszitek el az én mesémet sem most, hogy megjöttek a szomorú hírek. Barbarossa Frigyes császár belefulladt a

Kalükadnosz sebes folyású patakjába, amelyet a pogány Szálefnek nevez. Ugyanaz a pokolforrásban és jéghidegen fakadó víz ez, amely régi krónikák tanúságtétele szerint kioltotta Alexandrosz M. fiatal életét is, ámbár sokan mondják róla, aki Jupiter Ammon fogadott fia volt, hogy nem annyira a víz, mint inkább a bor ölte meg már harminckét esztendőös korában, Az aggastyán Barbarossát is ugyanaz a víz vitte el, mint a fiatal Alexandroszt, ott Szeleukia rosszlelkeklakta barlangjai mellett, de talán még nagyobb a kereszténység kára, hogy a szilaj lelkű Cortelyon Rikárd király sem tudta befejezni a nagy fogadalmat és most, visszatérve a Szentföldről, cudar rabságban sínylik. Ámbár úgy mondják a hírekkel hazatért génuai hajósok, meg a velencések, hogy Cortelyon inkább csak hódításra, mint megtartásra született. Mert több az ő lelkében a rakoncátlan indulat és a megférhetetlenség, mint az a komolyság és a higgadtság, ami a Bohemundében, meg a vele ment normann lovagokban volt, akik száz esztendővel ezelőtt nemcsak kiverték a pogányt, a vad szeldsukot, meg a feketenezésű khámitát, a mi Urunk lábanyomaitól megszentelt földről, hanem királyságot is alapítottak ott, mert csak az áhítatos lelkű lotharingiai úr, Bouillon Godofréd volt annyira elragadott lelkű, hogy nem akart aranykoronát viselni ott, ahol a Megváltó töviskoronát viselt. A többiek, a normannok különösen, tudták, hogy a jámborság mellé erő is kell.

Hajh, Godofréd és Bohemund, hajh, te pajzsot keresztülvágó Vermandois Hugó gróf, te Guiscard ivadéka, Tankréd lovag te, — de jó visszaemlékezni rátok, a szomorúság mai napjaitól.

Azok voltak csak a hősök, azok voltak csak az igazi vitézek. Ha a hóbortos Remete Péter barát, az egygúnyájú Sansavoir lovag, a leiningeni Emikó gróf sok szemetet vitt is magával, az csak jól esett a mi földünknek, mert kitakarodott tőlük, de a nagyszelidségű Godofréd, meg a te nagy ősöd grófiom, a halhatatlan emlékű René gróf, azután Chartresi István, meg a normandiai Róbert, a hódító angol királynak a fia, a lovagok legszebb virágzásait vitték magukkal keresztül Magyarországon, át a bolgárok földjén, végig a rosszgondolkozású bizánci Alexiusz birodalmán le egészen Szíriába. Sok nevet tudnék nektek most elmondani, sok olyan nevet, melyeknek hallatára is kivirágzanék arcotokon a dicsőségre való vágyakozás piros rózsája, de nem is akarom a szíveteket a kihunyt glória szomorúságával megbolygatni.

Meg azután — csak egy lovagról szól most a történetem.

Amikor Dorileumnál a kereszties sereg megnyerte az első döntő diadalt, Godofréd elindult Antiokia felé, de a testvére Balduin, Edesszának fordult és vele tartott egy nagyon kemény, nagyon szilajlelkű francia lovag is, a Malpertuix-uradalom ura, Guidó.

A rekkenő nap hevétől megpihenőre valahol árnyékot keresett az elkalandozó csapat s a vén ráncosképű, mogorvanézésű kurd, akit felfogadtak, hogy vezesse őket, el is jutott velük olyan helyre, ahol egynéhány csenevész fa, meg egy kis bozót, valami árnyékot adott nekik. Itt lepihenetek, végig feküdtek a forró földön, amely mégis csak hűsebb volt, mint a levegő és ki aludt, ki meg álmodozott közülök. Csak az egy Guidó lovat nem engedte pihenni a földnél, levegőnél forróbb vére, az a gyilkos keresésvágy, az a belső nyughatatlanság, amely benne fészkel némely fajta embernek a vérében.

Kiment a bozót szélére, magával vitte hosszúnyelű, vékonyhegyű dárdáját is és körülnézett. Isten tudja mit keresett, de az első, amire rátalált, a vén kurd vezető volt. Az ott ült, a piszkosfehér burnuszába belegömbölyödve a napon, mert azt mondják szavukkal nem játszó emberek is, hogy ez a fajta olyan mint a gyík, sohasem elég neki a meleg, meg a napsütés.

Guidó lovat csak egy pillantást vetett rá, azután felnézett a kopott, szikkadólevelű, hőség-től fáradt fáknak a koronájára. És egyik seprőformájú pálmának a széles levelén ott látott ülni egy madarat. Nem volt nagyon szép madár, csak sárgás volt a tolla, pecsenyének sem bőségesnek ígérkezett, de Guidó lovat mégis csak megvágta, rá valahogyan és felemelte a dárdáját, hogy lehajítja onnan a fáról. Kellett neki, mert

olyant még senki se látott előbb közülünk, azt a madarat addig csak azok a meseországból való emberek ismerték. Felemelte a dárdáját és hajításra készült, amikor egyszerre csak megszólalt mellette a kurd:

— Azt a madarat ne bántsd.

Guidó lovag haragos indulattal, de kissé döbbenten is nézett vissza rá s azt kérdezte:

— Mi közöd hozzá? Miért ne bántsam?

— Mert az a madár énekel — felelte a kurd.
— Annak a madárnak alerion a neve. És megátkozott az, aki az alerion-madarat bántja.

Guidó nagyot nevetett a pogány babonára s kieresztette kezéből a dárdát. Az hozzáütött a madárhoz, de úgy látszik, csak megszárnazta, mert az alerion felröppent a pálmafa széles leveléről és valami vad, szinte emberhangú sikoltást, valami kétségbeesett, tébolyodott éneket hallatva szárnyaszegetten is elszállt és beleveszett valahova a kápráztató napsugárba.

Guidó ott állt a pálmafa alatt, nézett az elszálló madár után s ekkor a még mozgó, széles falevélről három meleg csepp hullt alá. A megsebzett alerion-madárnak három csepp vére. Az egyik csepp Guidó lovagnak a kezeféjére esett, a másik a balszemébe, a harmadik a homloka közepére ...

Másnap a Balduin serege elindult megint Edessza felé, de a nyughatatlan lelkű Guidó lovagnak már velük sem volt maradása, el-visszakalan-

dozott a fősereghez, ott volt Antiókiá ostrománál is, de amikor Kerboga, a mosszuli emir nagyon kezdte már szorongatni a kereszténységet, akkor a menekülőkkal együtt ő is visszafordult s átkelve a tengeren, ő is betegesen a velencésektől kifosztogatottan érkezett meg a többivel együtt Szicília szigetére.

Nagyon beteg volt. A szeme fájt, a két fehér mandulája fölött is, alatt is, vörösre, véresre duzzadtan fordult ki a szemhéja. És rázta a láz. Amikor Sziciliából hazavergődött ide Franciaországba, félig már meg volt vakulva, így vitték haza hordozóágyon a kastélyába, ahol azután valamelyik tisztjének a leánya, a Géneviéve ápolgatta. Azt a rommá vált lovag feleségül vette és az szült neki egy fiúgyermeket. De azt a gyermeket Guidó lovag már nem láthatta, mert egészen kialudt a szeme és csak akkor kezdett el látni megint, amikor már az örök világosság fényeskedett néki...

Mert halljad meg grófom és halljátok meg ti urak, magam is énekes vagyok, tehát tudom, hogy így jár mindaz, aki bár szenvedelemtől, bár ösztöntől indítva bántja az énekes madarat, az alerion-madarat.

MÁSODIK FEJEZET

*(Scarron abbé levele D'Avricourt Diána
kisasszonyhoz.)*

Önt feleségül kérik, ma déesse, és ön tőlem kér tanácsot, hogy férjhez menjen-e vájjon és odaadja a kezét és a szívét Des Maupertuis úrnak, aki kéri. Megvallom, hogy a felelettel éppen olyan zavarban vagyok, mint szoktam lenni, amikor a szakácsom azt kérdezi tőlem, hogy vajjal csinálja-e a spárgát, vagy sósvízben főve tejfellel. Mind a kétféle módon annyira szeretem, hogy épúgy nem tudok neki határozott választ adni, mint ahogyan most érzem, hogy csupán csak rossz tanácsot adhatok önnek. Éppen azért tehát kétféle tanácsot is adok és nagyon kérem, hogy vagy az egyiket, vagy a másikat fogadja meg, mert mondom, mind a kettő rossz, de ingyen csak jó tanácsot adnak s amit ingyen adnak, az semmit sem ér.

Tehát az első tanácsom a következő. Mindenesetre menjen férjhez Des Maupertuis úrhoz, mert nagyon előkelő családból származik, az ősei már a keresztes háborúk idejében jelentékeny szerepet játszottak és a címerükön Palesztinából három rigó-madarat hoztak haza. Képzelve csak el, három madarat, vagyis három aleriont, ahogyan tudós barátom Reveillac lovag, a kitűnő heraldikus mondaná. Az ősi vagyonnk nagyobbik

része is megvan még, viszont pedig a D'Avri-court-vagyon, ne vegye rossz néven tőlem ezt az újabb gasztronómiai hasonlatot, úgy elolvadt már, mint a spárgára öntött vaj. Azonkívül Maupertuis úr mint férfiszépség is számot tesz. Daliás a termete, csillogó a szeme, elragadó az öltözködési módja. Beszélni pedig olyan elmésen tud, mint Pocquelin, a színész s a beszédhez, a mesemondáshoz épp olyan állandó kedve van, mint Lafontaine úrnak. Legyen a felesége.

A másik tanácsom ellenben a következő. A világért se menjen férjhez Des Maupertuis úrhoz, mert ez az ember először is rövidlátó. Sőt, akárhogy csillog is a szeme, félig vak. A rosszul látó embertől pedig félni kell, mert ezek, miután nem képesek már meglátni a külső világ valóságait, önnönmagukba néznek bele, ott új, különös világot látnak meg s ezt a világot akarják rákényszeríteni az egészséges szemű környezetükre is. Ez pedig — majd meglátja, hogy valamikor igazam lesz, vagy itt, vagy odaát Angliában — nem is a poklot jelenti, hanem annál is nagyobb kínszenvedést: az elveszett paradicsomot.

És most a paradicsomról jut eszembe, hogy önnek már csak azért sem szabad férjhez mennie Des Maupertuis úrhoz, mert ő fiatalabb korában nagyon szerette a sauce aux tomates-al készült fiatal szárnyaspecsenyét. A sauce aux tomates-nak pedig — amint ön bizonyára nem tudja — ugyanaz a hatása van a férfiakra, mint a szarvas

gombának, vagy pedig a spanyollégy zamatjával illatosított fűszeres bornak. Ez lehet az oka bizonyára annak is, hogy Des Maupertuis úrnak a jobb keze állandóan reszket. Valami görcsös rángatózás van benne, ami — ne nevésseni ezért a bolond képzelődésért — rám azt a hatást teszi, mintha láthatatlan toll volna a kezében. Éppen úgy vonaglik a keze, mint azé az emberé, aki már írni akar, de még nem tudja, hogy mit írjon. Már a kesében is van valami láthatatlan toll, de még hiányzik belőle a tinta. Az én apámnak is így rángatózott a keze és lássa, én mind a két kezemre szélütött vagyok. Kezdődő betegség lehet ez Des Maupertuis úrnál. A világért se legyen a felesége.

Fogadja inkább az én hódolatomat és egye a spárgát bőjtös napon tejfellel, vasárnap vajjal. Úrnapján pedig, amikor még nagyon fiatal, egy kis zsemlye morzsát is részeltessen rá.

HARMADIK FEJEZET

(Egy bohózatíró naplójából.)

Abban az időben Duchenier igazgatta a Porté St. Michel színházat és talán nem leszek nagyon szerénytelen, ha megvallom, hogy Sardou, azután az én Raoul barátom, meg jómagam voltunk a legnagyobb erősségei. A többi darabja mind

sorra bukott, mi azonban minden szezomban megcsináltunk egy-egy olyan valamit, amit az én időm színházi frazeológiájával még kasszadarabnak neveztek.

Bár tisztelem szegény Duchenier barátom emlékét — Montpellierben gyomortágulásban halt még szegény — mégis meg kell vallanom, hogy ami a tantiémekeket illeti, e tekintetben nem volt valami nagyon bőkezű, ellenben nagyon sokat adott az asztalára és szívesen látott bennünket is, más tollat vagy ecsetet forgató embereket is az asztalánál. Hogy úgy mondjam, szívesebben fizetett bennünket matelot-val meg périgordi szarvasgombával, mint készpénzzel.

De a társaság, amely nála össze szokott gyülekezni, valóban válogatott volt. Az ő házában ismerkedtem meg C-vel, a kitűnő költővel is. Ez az ember maga volt a megtestesült líra és sajnos éppen azért nagyon rossz viszonyok között élt. Mert a líra ma már Olaszországban is csak száz centesimit ér és néha úgy tűnik fel előttem a dolog, hogy mégis csak jobbak voltak a régi jó pápai soldok és bajaccok, ámbár nem vagyok klerikális, sőt boulangeista sem.

Másik figyelemreméltó vendége volt Duchenier asztalának Maupertuis, a nagy romancier. Én őt már ismertem régebről, amikor ő még csak chroniqueur volt a »Cricri« szerkesztőségében, ahova én meg apróbb színházi hírecskéket, tudják, afféle ingyen panamákat hordoztam be.

Maupertuis már akkor meglehetősen exaltált ember volt és sokszor civakodott a kiadóval, aki nagyon reá volt szorulva, tehát gyalázatosan fizette, nehogy Maupertuis ezt észrevegye. Emlékszem, hogy a gázláng helyett mindig gyertyát követelt, mert, ahogyan mondta, az erős fény bántja a fájós, szenvedő szemét. S az a szokása volt, hogy egyenesen az ágyból jött be a szerkesztőségbe s kezdetben órák hosszat nem dolgozott semmit, csak dohányzott és különféle stimulanciákat ivott. Akárhogyan tépte is a hiányzó kézirat miatt a gérant a haját, ő csak azt felelte rá:

— Nem vagyok én katonatiszt, hogy mingyárt felkelés után egészséges legyek. Nekem reggel (ez a reggel rendszeren délután öt órakor volt) fáj a szemem, reszket a kezem és kábult a homlokom. Várjanak.

És vártak rá.

Azután megírta a nagy regényét, amivel egyszerre gazdag emberré lett, de akkor már nem angoszturát ivott, hanem étert és egyremásra szedte az orvosságot. Felkeléskor akkora adag morfiumokat mint Daudet, lefekvés előtt meg hol brómot, hol klorált s azt hiszem, ha az aszpirin, meg a veronál akkor már fel lett volna találva, azokat is szedte volna, mert állandóan fejfájásról és álmatlanságról panaszkodott.

Később azután elmaradt a Duchenier souperjairól is, sőt elhagyta Párizst is, mert emberkerülővé vált. Elköltözött Normandiába, yachtot

vásárolt magának és a tengert járta, mert ott nem találkozott emberekkel. Mi, bizony, de körülbelül egész Párizs is, csaknem egészen megfedkezünk róla.

Egy nap megint Ducheniernál ültünk együtt, a szokott kellemes társaság és Goncourt (az öregebb) valami szabad akadémia fantasztikus terveiről beszélt. Ekkor nyílt az ajtó és Chayla, a »Cercle Autumnale« kedves arrangeurje lépett be rajta, ő is szívesen látott vendég volt mindig Duchenier házában, de ezúttal valósággal megdöbbsentünk tőle, olyan dült és sötét volt az arca,

— Mi baja van? — kérdeztük tőle mindnyájan csaknem egyszerre.

— Hírt hozok — felelte Chayla rekedtes hangon.

— Honnan?

— Normandiából.

— Mi történt?

— Maupertuis meghalt. Megölte magát.

Sohasem tudtam még olyan kitűnő felvonást csinálni, mint amilyen erre támadt ott a szobában. Rémült arcok, megszegett lélekzetek, pedig hiszen ha vesszük a dolgot, szegény Maupertuis már az élete két első felvonásával is kitűnően előkészítette ezt a csattanót. Lassanként visszanyertük a hangunkat és Chayla ekkor töredezt szóval elmondta a történeteket:

— A yachtján végzett magával, a sebeszárnyú »Alerion«-on ... Kint, már a szabadabb

tengeren, de még közel a parthoz ... Csak a két hajóslegénye volt vele ... Azok hozták vissza, halálra rémülten, a kikötőbe a yachtot és az egyikük először is értem szaladt.. . Siettem fel a hajóra, Maupertuis ott ült lent a kajút egyik vörösbársonyos oldalpadján, a jobb könyökére dőlve ... Már nem volt benne élet... a bal szemébe lőtt, a vére felfecskendezett a homlokára s onnan lassan cseppekben pörgött alá a revolvert még mindig szorító jobbkeze fejére ... Fent az árboc körül síróhangú madarak röpködtek és verték szárnyukkal a levegőt...

A társaság e szomorú hír hallatára természetesen rögtön feloszlott, elbúcsúzkodtunk Duchenier-től, amit én meglehetősen sajnáltam, mert úgy volt megbeszélve a dolog, hogy aznap este felolvasom a készülőfélben lévő »Toujours perdrix« című bohózatom második felvonását, ds ebből persze nem lett semmi. Két hét múlva azonban, a »Toujours perdrix« ragyogó sikert aratott a Porté St. Midiéiben.

C S Á T H G É Z A

(Született Szabadkán 1887-ben, meghalt Baján, 1918-ban. Igazi neve: Brenner József. A Nyugat-generáció egyik legérdekesebb egyénisége. Orvos, író és zenekritikus volt. Lázás, nyugtalan, ideges elbeszélő-tehetség. Csupa fojtott izgalom, amely olykor döbbenetes felszabadultsággal robban ki, áttüzesítve hűvösen tárgyilagos írásait, öngyilkos lett. Nevezetesebb művei: A varázsló kertje, Délutáni álom, Schmidt mézeskalácsos.)

EROICA

Bálbajáró hűgaim és unokahűgaim, de egyébb leányismerőseim között is — akiket közösen jellemez, hogy: mindannyian undorodnak a chypre szagától, melyet a kabátom kihajtóján gyanús nevetések között már többször kiszagoltak — sokat hallottam beszélni a báróról, aki főhadnagya huszároknál és remekül táncol.

Átmulatott báli éjszakák után, ha összejöttek és behűzódtak sugdosni a kis szalonba, sokszor megűtötte a hüemet:

— A báró.

— Igen, a báró!

A ki nem aludt, sápadt arcú, kócos lányok között az alkonyati lusta félhomályban mintha valami kéjes ábránd szellője lebbent volna el, Föllelkesűltek. Dicsérték a báró táncát, alakját.

az atillájának kékszínű posztóját, melyre egyszer — egy pillanatra csak, hogy érezze, milyen sima — a legfiatalabb szőke kuzinom: Judit, a fejét rá is hajtotta. Ezt Iréntől tudom, a Judit nénjétől, aki csak tegnap beszélte el nekem, amikor — »már úgylis lehet«.

Valóban, amikor először nekem a bárót megmutatták, rögtön tisztában voltam, hogy nem tartozik a közönséges katonatiszt-bálihősök típusába. A remekbe készült lakkcsizmákban úgy taposta az aszfaltot, hogy az embernek, ha értett a dologhoz, elállt a szeme-szája, mert nem tudta egyhamarjában elgondolni ennek a különös, ki-mondhatatlanul könnyed és előkelő járásnak anatómiai lehetőségeit. Kicsiny sápadt arcán az orr, egyedül az orr volt félreismerhetetlenül geniális szabású, a szeme közönséges szürke szem, az egész arca leborotvált és vékony ajkai lefelé konyultak. (Kissé, nagyon kissé. Dacosan vágyóan.) A haja sötétszőke, oldalt elválasztva.

Jól megnéztem. Amint elhaladt mellettem, megcsapott a belőle áradó párföm illata. Különös illatszert használt; első pillanatban csodálatos finomnak találtam, valami soha meg nem ütött szagbillyentyűt mozgatott meg az orromban — azután lassan múlt el a hatása, míg végre csak sejteni lehetett, akárcsak a halk, mindjobban távolodó vonós zenekar hangját.

Nagyon tetszett nekem a báró, bár — mit tagadjam — azelőtt nagyon ellenszenveztem vele.

Hallottam róla a sok dicséretet, (ez magában is bosszantó) továbbá hallottam egyetmást; hogy például a báró asszonyokkal nem foglalkozik, csupán lányokkal. Fehérruhás, pihegő lányokkal, akiknek, amikor visszanéznek a szürke szeméibe, hideg borzongás fut végig a fehér hátukon és a könyökig a karjuk is libabőrössé lesz.

... És megtudtam, hogy a báró mért használ olyan teménytelen sok parfümöt.

De erre csak akkor jutottam, mikor már mindent egybevetve tiszta és érthető lett előttem a báró alakja. Ez az ember meg akarta élni életének utolsó napjait — mert csak hónapok voltak már neki hátra — és kidolgozta magának a dolgot. Csupa kontraszttal. És mert az ő élete egy rémes elmúlásé volt — elment a nevető, az életkiváncsi lányokhoz. Semmi se kellett neki a testükből, — hiszen a vérének minden harmadik cseppje meghalt már — megelégedett azzal, hogy megejtette a lelkét valamennyinek.

Ő, a teste csupa gyengeség, lázas bágyadtság volt. Parfümözni kellett magát, hogy ne érezze senki rajta a beteg szagot. És ő kikereste a világ legfinomabb illatszerét és azzal árasztotta el a ruháját. Nagy bő brichesseket viselt. A legutóbbi időben erősen vattáztatnia kellett a blúza vállait is, mert napról-napra fogyott a húsa.

A nyár utolsó báljára, amelyet a fürdőn szeptember első szombatján tartottak, elmentem. Híreket hallottam, hogy a bárónak már csak napjai

vannak hátra, másfelől Judittól sikerült megtudnom, hogy biztosan ott lesz. Megígérte neki a báró. És a báró gavallér!

A nagy verandán, ahol a fürdővendégek és a bálozók vacsoráztak, kékesfényű ívlámpák égtek és a szeptemberi nedves, koraőszi köd, mintha még kékebbre színezte volna a levegőt. A lányok vállai hideg fényben csillogtak és gyakran bepillantottak a bálterembe, ahol vörös vilamoskörtek ontották a fényt. Zaj nélkül vacsoráztak szerte az asztaloknál. A lányok és a fiúk szemei minduntalan találkoztak. Judit a bárót várta és nővérei, Irén és Gitta, akik másokat vártak, jól észrevettem: tulaj donkép szintén csak a báróra gondoltak. Egyébként senki se szólt egy szót se. A cigány is a legcsendesebb nótákat szedte elő.

Végre megkezdtek a táncot, nem volt több tizenkét párnál és akkorra megérkezett ő is. Majdnem fölkiáltottam, ahogy az allée végén megláttam derengeni a kék blúzáát. A sötétben gubbasztó barna fák között mintha csodálkozó susogás suhant volna végig. Bámulatos energia és jókedv ült a báró arcán, — szép fiatal arcán — pedig az inai a térdénél roskadoztak és homloka gőzölgött a láztól. A terraszt elborította a parfümje és sarkantyúja fölverte a fázós őszi melá-zást, ametyben mindenki egy pillanatra elmerült. Az arca tisztára volt borotválva és a szembogarai csillogtak. Atropint csepegtetett beléjük — ezt

könnyű volt megállapítani. És én azt hiszem, hogy a vékony ajkait is kifestette.

Többször benéztem a bálterem ablakán. Nem volt a teremben por és kurjongatás sem hallatszott. Láttam a bárót táncolni. Gyönyörűen, finom lebegéssel táncolt a fényes parketten, oda-simult a lányokhoz (nem tudtam rá emiatt haragudni) és egészen az arcukba sugdosott. Minden lánnyal táncolt. Láttam, amint sorba szédültek el a parfümjétől és részegen hunyták le a szemeket s hajtották hátra nyakukat. Időnként kijött a báró a verandára és kevés pezsgőt ivott, azután egy kicsit leszaladt az allééra és lenézett a tóra. Abban a pillanatban jött fel a nádas sötétkék foltja mögött az újhold karcsú sarlója. A báró egy percig mozdulatlanul nézte. (Micsoda művészettel éli végig ez az ember utolsó óráit is. Kielvezi a szeptemberi holdfeljöttét, mint egy egészséges — csak kicsit neuraszténiás — és az egyetemen bölcsészetet hallgató lírai költő.)

Mikor cigarettázva visszajött, egy francia verset mormogott. De hamarosan eldobta a cigarettet és visszament a bálterembe. Édes szép dolgokat mondott a lányoknak, valami tehetetlen vággyal ölelte őket vékony fehér keze és ragyogó szemeivel a szívükbe nézett.

Reszkettek és hozzásimultak mindannyian.

Éjfél után már minden tánc után kijött inni és nagyon sápadt volt. — A térdeiben nem tudta titkolni a rogyasztó gyengeséget.

Valami hihetetlenül nagyszerűnek, hősinek tűnt föl előttem ekkor a báró. Vékony arcán vonaglottak az izmok, bájos tűz ült a szemeiben és ahogy suttogott a rekedt hangján, olyan szépen, kedvesen mozgott a szája ...

Mindezt ő egy napon gondolta ki! Ez kétségtelen; amikor a művelt és cinikus emberek okosságával belátta, hogy neki, mint bárónak és huszárfőhadnagynak immár nincs mit tenni az életben. Ez a báró egy megalkuvásokhoz nem hajló drámai hősnek született! Igen, kigondolt előre mindent. Hogyan állít ő emléket foszló, porladozó alakjának annyi szépálmú leányfejecskében?

Sorba kigondolta a dolgokat... Bálákra fog járni. Ahol mindenki csak őt nézi, ahol elámulnak előkelő mozdulatainak láttára. Ahol az emberek bután és bizalmaskodva és vihogva beszélnek — ő finom elmés és mosolygó lesz. És csupa befűzött lány, (csak igen kevésé kivágva) akinek báli ruháit és fehérneműit is aznap délután még otthon vasalták s akik szívdobogva gondolnak arra a pillanatra, amikor az ő egészséges, fiatal testüket átöleli a báró, az édesbeszédű elegáns szőke báró.

Igen, át fogja őket ölelni sorvadó izmaival, amelyekben a rothadó vér már mind lassabban kereng. Át fogja ölelni üde fiatalágukat az ő halálbamenő testének megmaradt roncs hazug vágyaival!... De ők ne sejtsek, hogy egy szerencsétlen ember táncolja velők a haláltáncát.

Csak azon a reggelen, amikor majd megtudják, hogy az ő szemei kinyíltak, hogy neki, a szép, a kedves bárónak — aki olyan finom és illatos volt mindig, de aki igazán semmi illetlent nem tett (nem is képes ilyenre igazi úri ember!), ha csak egy-egy gyengéd szorítást a reszkető csuklón, egy-egy finom simítást a bársonyos karon ide nem számítunk... Igen, ha meghallják, hogy neki, a szép kedves bárónak immár vége: akkor mindannyian könnyezni fognak és nem feledik el őt — a legjobb táncosukat — még akkor se, ha ötgyerekes anyák lesznek.

Mindezt akkor gondolta el a báró. Ezt nem találtam ki, ennek igaznak kellett lenni.

Judittal táncolt legtöbbit. Judit volt a bálban a legfiatalabb lány. Tizenöt éves és csupán egy homlokkal alacsonyabb a bárónál. Gyönyörűen táncoltak. Judit szinte feküdt a férfi karjaiban és szőke haja hozzáért a vállához. A báró pedig folyton beszélt, holott láttam, hogy minden egyes izmát csak rettenetes erőfeszítéssel mozgatja.

Három óra felé már harmat kezdett leszállani a párás, langyos szeptemberi éjszakában. Néhányan haza készültek a vasúttal és el is mentek. Csak négy vagy öt család maradt még ott. De a cigányok azért muzsikáltak. A báró nagy pénze-
ket osztott szét köztük és föltétette a szordinókat.

Bölcs, szép és művészi halálbamenés!

Hallottam, hogy színészek, akik a színpadon gyönyörűen haldokoltak: az igazinál kellemetle-

nül nehezen és többnyire a művészek csúnya, telhetetlen élniakarásával pusztultak el. Mintha az ő művészetük nélkül a világ meg nem lehetne! A báró bölcsőbb volt. Minden filozofálás nélkül ösztönszerűen rájött arra, hogy meg kell halni és hogy szépen kell meghalni. A szép halált nem a kadétiskolában tanulta a tanáraitól, kik közül egy kövér és kopasz százados egyszer valóba^elő is adta, hogy »Hogyan kell a hazáért dicsőer meghalni?« Ez a kérdés tisztán zenei élménye révén vetődött föl benne. Valamikor Bécsber és Pesten sokat járt az Operába; és nem eg}éjjel, mint fiatal tiszthelyettes álmodta, hogy őt mint Szigfriedet temetik. Ezertagú zenekar ordít £fortisszimója siratja a vasbaöltözött óriás hősi és a lovát fekete posztóban vezetik. Arany kandeláberekben ég a tömjén, az asszonyok sírnak és az arca fenn a magas ravatalon nyugalmasar néz a kék, tiszta égre.

Most erővel Chopin-mazurkát akart húzatni és mivel a cigány egyet se tudott, hát végre beleegyezett egy régi, de kedves walzerbe, amelyet gyermekkorom óta nem hallottam sehol. Kétszer megállította a zenét, hogy »csendesebben és lassabban«

Judittal táncolt. Bosztont táncoltak. Judil csodálatosan járta. Odaadóan és könnyedén lépkedett, kipirult az arca, oldalt hajtotta szőke fejéi és szeméit lesütötte. A cigány olyan halkán és finoman játszott..., hogy önkéntelenül is Bau-delaire egyik sora jutott az eszembe:

»Zokog a tört szív, mint a hegedű.«

Azután látom, hogy a báró meghajtja magát Judit előtt. Sietve kijön. Az asztalnál föl hajt egy pohár pezsgőt. Fehér az arca, mint a fal. Megtámasztja a homlokát a kezével. Erőltetve mosolyog. A zsebében cigarettát keres. Egyszerre lehanyatlik a keze. Azután kisiklik a feje alól a másik könyöke is. Ő maga meg levágódik a székről a földre.

Odarohantam és kigomboltam a mellén a kabátot. A szíve már nem vert. A rettentő izomerőltetés miatt a teste pár pillanat alatt már csaknem merev volt. Kinyújtottuk. Én egy asztalkendővel felkötöttem az állát, egy másikkal be a szemét. Csak azért tettem ezt, mert tudtam, hogy a báró romantikus, mint mi annyian: akik mind kívánjuk, hogy bekössék a szemünket és föl az állunkat.

Benn a cigány csendesesen tovább játszott. Beüzentem, hogy játsszanak: ez a báró utolsó kívánsága. A leányok összeverődtek egy sarokba. Kivörösödve néztek egymásra, azután lassanként mindannyian titkolódzás nélkül sírni kezdtek. Künn a tavon hajnali kék őszi párok ültek. Hideg szürkület nehezedett az alléera. A fák dideregni kezdtek, amikor vittük a bárót a rendőrszobába. A fasor végéről visszanéztem.

A teremben mint kisírt szemek vörösen pislogtak a lámpák, halkán szólt a zene és az ablakon fehérruhás lányalakok bámultak utánunk.

JUSTH ZSIGMOND

(Született Pusztaszentornyán 1863-ban, meghalt Cannes-ban 1894-ben. A francia realizmus első magyar képviselője, aki Párizsból hazatérve, a magyar vidék kisnemes- és parasztvilágának bensőséges szemléletű, tárgyilagos ábrázolója lett. A Kiválás genezisében az egész magyar élet Comédie humaine-jét akarta megírni. Zolának barátja és tanítványa volt. Nevezetesebb művei: Delelő, A puszta könyve, F u i m u s, Gányó Julcsa.)

A GAZDA-ASSZONY

Özvegy Ballá Gergelyné már harmadik napja hogy haldoklott. Eljött megtekinteni a nagy beteg Mari néni, a kopogi bába, el Rétesné, a pusztaszent-tornyai javasasszony; hiába volt minden, csak nem tudtak a bajáról semmit. A két asszony fejét csóválta és lassú léptekkel hazament.

Másnap fiai: István és János, meg az azok feleségei fel is pakkolták az öreg asszonyt és bevitték nagynehezen az orosházi doktorhoz.

Az se tudott a bajáról egyebet mondani, minthogy nagy beteg és meg fog mihamarabb halni, azt tanácsolta a két embernek, hogy kíméljék a költséget, nincs az úr istennek olyan orvossága, amelytől meggyógyulhatna.

És özvegy Ballá Gergelyné az egész úton annyira csendes volt, hogy hittek a gazdák a dok-

tornak s elvégezték egymás közt, hogyha haza érnek, megcsináltatják a koporsót. Tudvalevőleg édesanyjuk a legszószátyárabb vén asszony volt az egész szabad-szent-tornyai határban s még se ejtett már három napja de egy árva szót se, így hát bizonyos, meghal, a kuruzslóknak, sőt még a felcsernek is igaza volt.

Hazaérve a két ember legurigálta édesanyját a szekérsaroglyából. Az odaütötte aszott derekát az egyik kerék küllőjéhez s csak nem szólt.

Már bizonyos, a Szent-Mihály lovára jut. Matracát, (most már ha nem tud szólni, úgyis mindegy) kivitték a konyha melletti kamrába. Leterítették a nedves földre, az öreg asszonyt meg reá, kinek le volt ragadva a szeme s petyhüdt ajkai nem mozdultak. Édesanyjuk tetemére meg ráborítottak egy cseléd-lepedőt, (nagy gazdák voltak, tartottak cselédet hármat) ők maguk meg bementek a házba, pipára gyújtottak, behívták a ház elől feleségeiket s egykedvűen beszélgetni kezdtek. Az ajtót nyitva hagyták, úgyse lát, hall már anyánk mitse.

A két menyecske ott ült a kemence oldalán a padkán, a két ember a két ablak közötti festett kanapén, amelyet tavaly vettek a hódmezővásárhelyi vásáron tizennyolc forintért.

— Anyánk, hogy meghal, ki süt már most kenyeret? — kérdezte István, az idősebbik, a tapasztaltabb.

A két menyecske hallgatott. Nagy gazda-

lány volt mind a kettő, nem szerette a kenyér-sütést.

— Anyánk már fiatalságában tudott hozzá — szólalt meg végre János felesége, Lidi asszony, ki fiatalabb, de nyelvesebb is volt.

— Apánk, — felelt rá István gazda — maga szerezte meg ezt a százhús holdat, szegény sorsból vette magához anyánkat.

— Szolgálóleány volt, mikor elvette — tette hozzá Lidi asszony halkán.

— Hogy meghal s megosztzkodunk, hatvan hold jut egyikünkre, jut ennek a kamatából szolgálóra is.

— Jut arra, a három béres eltér a padláson. A két ember belenyugodott az okoskodásba.

— Csak — mondta János fejét vakarva — sok lesz az illeték.

— Anyánk, hogy az öreg ráíratott mindent, nem akarta a just életében kiadni kezéből. Ha vissza ránk irattá volna, nem fizetnénk semmit.

— Nem ám.

— Majd kifutja tán abból, amit a halotti társaság kifizet érte. Ketten biztosítottuk be.

— Nem lesz elég. Horváthék is a múltkor hatvan forintnál többet fizettek el az ángyikánk hagyatékában.

— Nekem pedig nagy feketekendő is kéne a gyászruhán kívül — vágott szavába Lidi asszony.

— Tán nekem nem? — tette hozzá az István felesége, Mónus Zsuzsanna, a vásárhelyi paraszt-

király lánya. — Csak nem gyászoljuk kartonba, mint ahogy a gányók szokták?

— Selyembe se lehet — vetette oda néki János.

— De jó is az nektek, jó az!

— Hát a baloldali ráta lesz a tiétek úgy-e?

— Igen, a házzal.

— Rossz vásár. Én a jobbikat szeretném háznál — mondta élesen Lidi asszony.

— Te mind a két rátát szeretnéd egyben — vágta ki Zsuzsanna hangos nevetéssel.

— De elég lesz a szó-beszédből, nézd meg János, hogy van — mondta István komoly arccal, kiverve pipáját.

János átment a kamrába, kihúzta a lepedő alul az öreg asszony egyik kezét, majd a másikat. Mind a kettő hideg volt. Lehúzta a lepedőt ábrázatjáról, sárga volt és élettelen.

— Te István, anyánk meghalt.

— Meg-e?

— Meg az.

Átmentek mind a kamrába. Körülfogták az öreget. Tapogatták testét, húzták-vonták karjait.

István szólalt meg legelőbb: — Meghalt.

Egy pillanatig mind elhallgattak.

János ocsult fel legelőbb: — Én elmegyek a halottkéért.

— Az ám, de Molnár János most a nagy majorbán van napszámban.

— A két mezőhegyesi hamar elhozza, — vá-

gott vissza János sógorasszonyának, lévén a két mezőhegyesi az ő kizárólagos tulajdonuk.

— Én a virrasztókért megyek, — mondta István gazda.

— Mi meg úgy-e ángyom, átbballagunk Molnár Jánosnéhoz s áthívjuk, majd segít a vacsorát megfőzni.

Nem bírta volna a két asszony megállni, hogy a faluban el ne mondja, hogy — napamasszony megboldogult az Úrban.

A ház üresen maradt.

Alig hogy elmentek, a lepedő lassan megmozdult s alóla nehéz testtel, de csak kibújt az özvegy Ballá Gergelyné, ki nem boldogult meg az Úrban.

Nagy bajjal feltápászkodott. Megtörölte özszeragadt szempilláit kétszer a keze fejével. Nehezen mozdult, de azért csak eljutott a konyháig. Ott levett egy szilkét a falról, vizet öntött belé, megmosta arcát és kezeit. Azután elővett egy cirokseprűt s kiséperte a konyhapadlót. Majd kiment a ház elé. Ott a kukorica szélén a béresek, de azoknak dolguk van. A többi meg, tudja jól, hogy messzi jár a tanyától. Özvegy Ballá Gergelyné kiült a ház előtti padkára, ott ült úgy egy félóráig érdektelen arccal nézve a mezei útra, amely a nagy majortól Szabad-Szent-Tornyára vezetett. Éppen behordták, kocsi kocsit ért.

De ide nem lehetett kivenni, ki ült a kocsi-kon, meg tán nem is érdekelte az öreg asszonyt.

Hogy beleunt az üldögélésbe, körül ment a ház körül. Megnézte azt a birkát, amelyet a múlt szentesi vásárról hajtott haza az István bérese. Bement az istállóba. Rátalált kedvenc kotlására is, azóta, hogy lefeküdt, őt tojást tojott. Bement a fészerbe, ott van két kotlósa kis csirkéivel, ott rendben volt minden.

Visszament a konyhába, leakasztott egy cseréptálat a falról, odatette a tűz mellé. (A tékozló két menyecske már délben begyújtott az estebédhez.)

Levett egy nagy kést a falról s egy öreg tyúknak, amely épp óvatosan belépdelt a konyhába, levágta a nyakát.

— Jó lesz a virrasztóknak, — mormogta: hamar megkoppasztotta a tyúkot, leszelte tagjait, feltette cseréptálban a tűzre, aztán odahúzott egy kis padot a padkához s úgy leste onnan, hogy föl-e már a tyúkleves. Néhány perc múlva bóbiskolni kezdett s lassan elaludt.

Úgy öt óra tájban János gazda, meg a halottkém Molnár János megérkeztek. Ott találták az öreg asszonyt a kis padon alva. Mindkettőben elhűlt a vér.

Molnár János tüstént egy rémes esetet mondott el, mely hosszú évi halottvizsgálati praxisa alatt történt, amelyben a halott szintén meg-elevenedett. De amaz a história éjjel történt s a halott nem főzött tüstént tyúklevest, így hát borzasztóbb volt.

A többi is megjött mind. A két asszony csahos menyecske társukkal, Molnár Jánosnéval, (ki gazdalány létére a kopogi halottkémhez ment feleségül, mire visz a szerelem!) meg István gazda is a virrasztókkal. Mind ott állt most a pitvarajtóban s nem tudta, mit tevő legyen.

Lidi asszony volt köztük a legbátrabb. Bement a konyhába. Előbb belenézett a tálba, megkeverte a bugyborékoló levest, aztán felébresztette az öreg asszonyt.

— Anyám, ébredjék fel kigyelmed, már azt hittük, meghótt.

Az öreg asszony felocsúdott, lassan körülnézett a mindenségen, aztán odatekintett a tálra. Forr-e már a tyúklevés.

— Hát visszagyüttetek? — kérte.

— Vissza mi, — felelt neki Lidi asszony s bele akart kötni, maga se tudta miért — vissza kigyelmed is napamasszony, a túlvilágról.

— Nem a, lányom. Csak innétről jövök, nincs is mit újat mondanom.

— Van nekünk, van, — szólalt meg István s közeledett az anyjához.

— Az új néktek, hogy itt ülök. Ez nékem jó.

— Jó az nekünk is — tette hozzá János.

— Az a, most is meglepett, kész a vacsora, — mondta Mónus Zsuzsa, ki a kenyérsütés mesterségén kívül a főzést sem igen tudta. Eszébe jutott, hogy milyen jó, hogy most már nem kell szolgálot fogadni.

— Hát kész a leves, — jelentette özvegy Ballá Gergelyné — jut a kémnek is, meg a feleségének, meg a virrasztóknak is, jutna még itt tíznek is. Nékem úgy se kell.

A gazdák meg Molnár János elhelyezkedtek az asztal körül a vásárhelyi festett padon. A menyecskék fehér abroszt tettek eléjük. Molnárné a két virrasztó asszonnyal a kemence mellé telepedett s ott várta, míg majd rájut a sor.

Özvegy Ballá Gergelyné lassan lehúzta a leveses tálat, oda tette fiai, meg a halottkém elé, Aztán egyszer megtörülte petyhüdt ajkait a kék kötőjével, aztán imígyen szólalt meg:

— De azért csak rátok iratom holnap a nyolc fertályt meg a négy holdat, hogy ne kelljen azt a rongyos illetéket fizetni.

Ezzel lassan, csoszogva oda cammogott a kemence mellé s ott a két virrasztó asszony között leült a padkára.

K A B O S EDE

(Született Nagykárolyban 1864-ben, meghalt Abbáziában 1923-ban. író és újságíró. Komor hangú, sötét tárgyú regényei és elbeszélései vérbeli realista-tehetségéről tanúskodnak. írásai sok tekintetben fel-szabadító és irányító hatással voltak a Nyugat-nemzedék tagjaira. Színdarabokat is írt. Nevezetesebb művei: Fehér éjszakák, A verebek. Koldusok, A szobor özvegye, Dámajanti, Eleven kulcs, Két halott regénye.)

A FEKETE RUHA

Abramovics Simon megállott a kazánok alatt, mintha odaszögezték volna. Szúrós szemei ráme-redek a Páfrányra, ahogy a kis Werbőczy Kristó-fot a kastélyban és a gyárban elkeresztelték s azt leste a csúnya kis arcáról, hogy nincs-e folytatása annak a furcsa hírnek. De a Páfrány hallgatott, némán mutatta, hogy nem tud sem többet, sem kevesebbet, csak éppen annyit, hogy a fiatal Drugeth a megyegyűlésen szónokolt, aztán hirtelen megakadt, csodálatos dolgokat hadart össze-vissza s nevetve, ahogy egy nagyúrhoz illik, megbolondult. Az öreg királyi tanácsos már be is hajtattott a városba s a kastélyban azt beszélte, hogy viszi a fiát külső országba, egyenest valami híres professzorhoz.

Az öreg gyárvezető egyszerre elfakadt nevetve

és mintha nem bírná magát, leült a földre. A Páfrány csöndesen figyelmeztette:

— Megharagszanak a kastélyban, ha föl nem megy. Az ispán, a számtiszt, a felügyelő már mind ott vannak és tiszteletteljesen hallgatják, ahogy az öreg anyának jajgatni méltóztatik.

Abramovics fölvetette a fejét:

— Hát jajgat?

— A haját tépi.

— Ne higgy neki. Nem az ő haja.

Felugrott és átölelte Páfrányt, aki egészen elveszett az ő hatalmas karjai között.

— Fiú, ezeknek a gazdagoknak mindenben szerencsédjük van. Ha már el kell valamit veszteniök, akkor is csak az eszüket vesztek el...

Egy percre még lement a hűtőbe, belenézett a szennyes sustorgó kádakba, valamit mondott a gépészeknek és az égetőknek s miután felkiáltott a Páfráynak, hogy negyedóránként nézzen körül a gyárban: lassú léptekkel lement az országútra. Úgy rémlett neki, hogy a kastély felől sírást, panaszos hangokat hall, béreseket és az asszonyokat szokatlan sietségen kapta s mintha az egész puszta megmozdult, megszólalt, jajgatott volna. Abramovics elégületen nézett fel az égre, amely egész hétköznapiságában öntötte le melegét és aranyát s éppenséggel nem érzett kedvet elborulni csak azért, mert egy fiatal, gögös úrfi véletlenül megbolondult.

Szokatlan melegséget érzett. Olyanféle gon-

dolat formálódott benne, hogy az a szeszélyes szellem, amely a felhők fölött meglehetősen állhatatossággal játssza az ő kis bujósdiját, néha mégis tesz valamit a szegény emberek kedvére is. Csak minden ezer esztendőben egyszer veszi el a türelmét, de olyankor elég igazságosan tud törvényt ülni. Abramovics megvallotta magának, hogy az ő gyűlölsége mindenféle ostoba és erőszakos büntetést súgott neki, amivel a fiatal Drugeth Györgyöt a földre verhette volna, de sohase lett volna hatalma rá, hogy hozzá se nyúljon s csak a kis eszét vegye ki abból a büszke fejből, amelyben különben úgy érezhette magát, mint Ádám az űrben. Voltaképpen — úgy érezte Abramovics Simon — nem változott semmi. Drugeth György valamivel kevésbé fogja tudni, hogy mit tesz, mint azelőtt, de valami nagyon, régebben sem tudta. S most, hogy olyan ártatlannak tudta a fiatal gazdát, csodálatosképpen nem is haragudott reá, sőt valószínűleg nevetve tűrte volna, hogy Drugeth György a tűzfecskendővel árvizet rögtönözzön abban a szobában, ahová ő éjente meg szokott húzódni.

Kegyetlen nevetés fogta el.

— Úrfi, úrfi! maga már akkor bolond volt, amikor az én beteg feleségemet ürgének nézte és olyan pompásan kiöntötte a szobából.

Egy színes kavicsot dobott fel a levegőbe és elfogta.

— Hja úrfi, másnak is vannak még nemes

passziói! Lám azt a kis ürgét, amelyik a maga szép fejében pajzánkodott, milyen szépen, milyen kedvesen kiöntötte valaki.

* * *

Míg a királyi tanácsos Döblingből vissza nem jött és bizonyossá nem vált, hogy Drugeth György csakugyan megőrült, Abramovics Simon sokszor visszaesett nyugtalanságába és gyűlölségébe. Csak akkor lélegzett fel egy kissé, amikor látta, hogy az öreg Drugethné éppen úgy fonnyad a szomorúságtól, mint valamikor az ő felesége. Nyíltan nem merte mutatni, de azzal a gyávasággal, amely a kenyerüket féltő, fizetett embereket jellemzi, titkon gyönyörködött s már előre élvezte azt a pillanatot, amikor a kastély előtt is megáll a halottas kocsi. A kis Páfrány, az egyetlen lélek, akihez Abramovics Simon a felesége halála után igazán vonzódott, belelátott a gyűlölködő Herkules lelkébe és nevetés nélkül, inkább borzadva hallgatta Abramovics durva tréfáit, amelyekkel a vad öreg kárpótolni akarta magát, mert megelégedését titkolnia kellett. Egyszer mégis kifakadt, amikor Abramovics azt mesélte nevetve, hogy az égben is behozták már a nyolcórai munkaidőt s így esett meg, hogy mikor a Teremtő éppen Drugeth Györgygyei bajlódott, az angyalok pihenőre csöngettek, holott Drugeth már egészen készen volt, csak éppen az esze hiányzott. Másnap a Teremtő el-

felejtette pótolni ezt a kis mulasztást, Drugeth pedig nem tudta figyelmeztetni mert hiszen éppen az esze hiányzott.

Abramovics nevetett, a Páfrány azonban ingerülten jegyezte meg, hogy nem illik szerencsétlen emberekkel olyan kegyetlenül gúnyolódni.

Abramovics Simon egy percig haraggal nézett a fiúra, de aztán nevetve szólott:

— Igazad van, különösen, ha biztosan tudod, hogy szerencsétlen.

Többször nem is gúnyolódott s a Páfrány valami különös ösztönből egészen a sarkához tapadt. A vézna fiú fejébe vette, hogy megváltoztatja a vad gyárvezetőt. A maga érzékenységgel, a maga gyermekes lágyságával iparkodott reá hatni s nagy öröme telt benne, amikor Abramovics Simon néha maga kérte, hogy ne feküdjenek le, hanem valamelyik szalmakazalra heveredve, ébren töltsék el az éjszakát. A nyáréj sötétké ege borult reájuk, augusztusi meleg szellő játszott velük s Abramovics csukott szemekkel hallgatta a Páfrány érzékeny beszédét. Mintha ilyen éjszakákon hallotta volna először, hogy ez a csenevész fiú egyedül áll a világban: szokatlan melegséggel nézett fel hozzá s még biztatta, ha a Páfrány néha elhallgatott. Olykor ébren álmodni kezdett s mi alatt mellette a fiú beszélt, ő arra gondolt, hogy némelyik emberből hiányzik valami s akkor a jószágos végzet ad melléje valakit, akiben éppen az van meg, ami őbelőle hiányzik. Ilyenkor Abramo-

vics egyszerre fölemelkedett a kazalról és magához ölelte Werbőczy Kristófot.

Már került olyan nap, amikor Abramovics el tudott menni a kastély mellett anélkül, hogy gyűlölsége eszébe jutott volna.

S egyszerre az a hír érkezett, hogy Drugeth György állapota javul.

Ideges, vad, képtelen indulat viharzott fel az Abramovics Simon lelkében. A Páfránnyal töltött órák a pihenéssel csak erősebbé tették lelkét a gyűlölségre. Félni kezdett, hogy a Drugeth György csakugyan felgyógyul s megint eléje fog állani gögösen, szeszélyesen, sértve. Abramovics Simon kezei ökölbe gyűrődtek és szeme nyugtalan kalandozott az erősen fűtött kazánok között, amelyek egyetlen robbanással levegőbe röpíthetnék a gyárat, a kastélyt, a királyi tanácsost és a felépült Drugeth-fiút. Amilyen egyedül állott, egy percig sem gondolt az agyába tolakodó gondolatok rettenetességével. Vad vágyat érzett a pusztításra és el tudta volna törölni a világot egy ember miatt.

A Páfrány hozzásimult és megfogta a kezét.

Abramovicsnak úgy rémlett, mintha aludt volna.

— Simon!

Lehajolt a Páfrányhoz és akaratlanul, gondolat nélkül megcsókolta ...

Két hónap múlva lárma, nevetés verte fel a pusztát. A kastély ormán hirtelen háromszínű zászló lengett, mintha nagy ünnepségnapja virradt volna s a kis mezőgazdasági gyárban, ahol Abramovics Simon idegesen forgolódott, egyszerre csak megjelent a felügyelő:

— Abramovics!

— Mit akar?

A felügyelő félrevonta:

— A gyárat fel kell díszíteni, maga pedig vegyen magára fekete ruhát és vezesse ki valamennyi munkást az állomáshoz, mert estére itt-hon lesz az úrfi.

— Meggyógyult? — kérdezte Abramovics reszketve.

— Meg.

A felügyelő elment és Abramovics kábultan ment le az udvarra. Nem érzett valami különösebb felindulást vagy gyűlölséget, a pusztító tervei is pihentek: csak éppen azt képzelte, hogy a gyár-emeletről lebukott a kőpadlóra. Megfogta a fejét és komolyan azt hitte, hogy az esés összetörte. Gondolkozni akart és egy becsületes gondolatig nem jutott el. Mindössze az jutott eszébe, hogy két hónap óta a minduntalan érkező hírek előkészíthették volna erre a fordulatra s hogy milyen csökönyösen ostoba volt, mikor azt hitte, hogy ez a fordulat nem is következhetik be, — mert ő nem akarja. Most pedig az úrfi ünneplő munkások között be fog vonulni egészségesen, az anyja

homlokon fogja csókolni, az apja megszorítja a kezét és Drugeth György körül fog nézni mosolyogva gőgösen.

Abramovics egyszerre felkacagott:

— Ugyan micsoda doktorok találhatták meg ennek az embernek az eszét!

Egy pillanatra szinte megkönnyebbült, hogy gondolatban megsérthette ellenségét. De azután vad zuhataggal ömlött ki indulata. Hogy ő megnézze a Drugeth György ünneplését, örömet hazudjon, sőt maga is ünneplőbe öltözködjék s úgy vessze ellensége elé a munkásokat! Magára vegye ugyanazt a fekete ruhát, amelyet akkor viselt utoljára, amikor a feleségét temette! Hogy azzal a ruhával, amellyel feleségét gyászolta, most gyilkosát ünneplje? Soha!

Véletlenül föltekintett a gyárra s a vér arcába tódult, amikor észrevette, hogy a Páfrány az emelet ablakán kilépve, a villámhárítón felkúszik a háztetőre. Nem merte megszólítani. De mikor észrevette, hogy az ablakon át lombos ágakat nyújtanak fel s a Páfrány díszíteni kezdi a gyárat, felordított hozzá:

— Kristóf!

A Páfrány lenézett Abramovics Simonra, szomorúan fényes szemekkel.

— Kristóf, mit csinálsz? — ordította Abramovics erősebben.

A csenevész fiú térdre ereszkedett a háztetőn és összefonta a kezeit, mintha imádkoznék. Egy

csomó lombos ág között, meghajtott fővel, esdek-
lésre kulcsolt kezekkel, szinte sírva, de némán
fordult a kiabáló Abramovics felé és engesztelni,
kérni, hajlítani akarta. Az ablakból újabb ága-
kat nyújtottak fel hozzá, de nem is vette észre,
csak arra az égő, reszkető emberre nézett, aki
hiába mozgatta az ajkait, a dühtől már nem
tudott beszélni. S a szegény kis Páfrány csak kérte
tovább omló könnyekkel, kezeit összekulcsolva.

— Vegye magára a fekete ruhát, — ez is el
fog múlni...

Abramovics Simon most már betege volt
indulatának. Hirtelen gondolata támadt. Haza-
megy ás darabokra vágja azt a ruhát és aztán
kényszerítsék, hogy feketébe öltözködjék. A roha-
násából látta Werbőczy Kristóf, hogy ez most
nem engesztelődve siet haza!

Utána kiáltott:

— Simon! Simon!

* * *

Abramovics Simon a sötétedő szobában fel-
rántotta a szekrényt és előszedte a fekete ruháját.
Már nem látott semmit, vér futotta el a szemeit.
De minden érzése, amely pusztításban keresett
kielégítést, most erre a ruhára vetette magát s
úgy képzelte, hogy az egész ünnepséget, az egész
örömet és Drugeth Györgyöt is darabokra szakít-
hatja ezzel a ruhával. Lázasan futkosott körül a

szobában s már az eszméletét kezdte elveszíteni. Valamely erős zúgás fogta körül, mintha alámerülve, a rázuhanó víz zúgását hallaná s percegig kapkodott levegő után. S egyszerre a rettenetes zúgáson keresztül, hangokat, érthető hangokat vélt hallani.

— — A Páfrány ... a Páfrány . . .

Körülnézett. Az októberi nap sietve szállt — pihenőre. Homály borult a szobára. Újból hangzott:

— A Páfrány ...

Reszketve állott meg a szoba közepén s nem mert megmozdulni. Az ablak alatt pedig nehéz lépések kergették egymást s hangok, kiáltások folytak össze s egyszerre egész sereg munkás rontott be hozzá.

— A Páfrány lebukott a háztetőről... meghalt ...

Abramovics Simon megtörülte homlokát, de állva maradt. Csodálatosképpen inkább nyugodtabbnak érezte magát. Ebben a pillanatban nem is fájt neki, hogy az egyetlen teremtést is elvesztette, akit még szeretett. Már nem is gondolt arra, hogy a fekete ruhát darabokra szakítsa. Mikor a munkások kihúzódtak szobájából, leült az ablakhoz. A szürkület mélyebben ereszkedett az udvarra, a kastély felől hallatszott a hintó robogása, amint Drugeth György elé sietett. Abramovics Simonnak eszébe jutott, hogy voltaképpen hiábavaló a szeretet és hiábavaló a gyűlölség. Az emberek szület-

nek, élnek és meghalnak minden különösebb ok nélkül. Legokosabb, aki örökösen gyászban jár és nem hagyja magát meglepni az ostoba véletlentől. Akit szeretünk, meghal és akit gyűlölünk: felépül. Gyászoljunk.

Az udvaron gyülekeztek a munkások.

Abramovics Simon magára vette a fekete ruhát és kiment a munkásokkal Drugeth György elé.

KAFFKA MARGIT

(Születeti Nagykárolyban 1880-ban, meghalt Budapesten 1918-ban. Költő és elbeszélő, a Nyugat-gárda legtehetségesebb nőírója. Regényeit és novelláit reális életszemlélet, a társadalmi hatóerők felismerése, pontos lélekelemzés és egyéni előadásmód jellemzi. Megfigyeléseinek asszonyi finomsága a kifejezés férfias határozottságával párosul. Nevezetesebb művei: *Levelek a zárdából*, *Álmások*, *Színek és évek*, *Csendes válságok*, *Hangyaboly*.)

WAGNER FRIDERIK

Ezt is Grószika mesélte egyszer a szőlős lugasban; harangszós, őszi, szépcsendű délután. A »lecture«-t abbahagyta s a regény lapjai közé jegyzékül betolta a pápaszemet.

— Úgy gondolom, — mondta és tekintete elringott a tubarózsa-ágyak felett — mert azután is egész életemen át úgy gondoltam, hogy Wagner Friderikbe voltam legegységesebb szerelmes. Ki volt? Nem német katona, sem zongoramester. Miért gondoltad, hogy az? — Egy tizenhétéves gyermekfiú volt, kékszemű, de barnahajú, szép, komoly urfika. Én még tizenhárom se voltam.

Wagner Frideriknek az édesanyja Wagner Sophie tante volt, aki a »nevelés«-t tartotta ott-hon, Szinyéren. Abba a nevelésbe küldtek akkor mindenkit, aki úrkisasszony számba ment; az

volt a rendi, hogy ott tanulja meg azt a kis németet, franciát, klavirt, mazurkatáncot, pukkerlizést, ami akkoriba' kellett. Tizenhatéves koráig ott tartották a lányt; akkor azután — mádi bál, pócsi búcsú, debreceni vásár — úgy mondták, ennyivel már világlátott, elmehet férjhez. Igen. Sophie tante nagyon jól ellátott minket. Tudta ő, mi kell ne künk. Most is látom, hogy libegett, vékony, száraz bokáin a táncóra alatt; — a fekete selyemruha tűnikjét felcsippentve két sápadt ujjá hegyével, rekedtes, vékony hangja fennyen rikácsolt, krárogott.

— Pas bien, mademoiselle! Nem szabad cicapukli tartani! Fest halten, fest!

Olyik-másik falusi kisasszonyka a messze Nyírből, a Szamosszegről csak a libapásztorokkal cimborált odáig és mezítláb járt nyaranta. »Majd megigazgatják Wagnernél!« — Úgy jött be, mint a kisbornyú; három esztendőre kész dámácska lett belőle. Valami jól nem éltünk bizony, — ma is csudálom, pedig annyi sok jó himi-humit küldtek be a konyhára az édesanyák — de Sophie tante szükösen bánt az étellel. Keverte a franciás konyhát a magyarossal; ahogy tudta, ahogy olcsóbban lehetett. »Une assiette, une jardINETTE! Éhen kell felállni asztalról! Tütött-káposzta! Turus-galuska! Vastagítja életedet! Sikkes dáma olyan, mint levegű, phi! Elfűjni!« — és mutatta a vékony, karcsú ujjai hegyén. — A babot, emlékszem, nem rántással csinálták, csak

úgy, egy kis vaját mutattak neki. Míg kisebbek voltunk, megszoptuk a babszemeket, megszártottuk és selyempapírba göngyöltük; szalónbonbont játsztunk vele, úgy eszegettük finnyás deli-ciával délután. Hanem hát a haloványságnak is divatja volt akkor; úgy volt szép a lány, némelyik borecetet ivott evégre! Na, de hát én Friderikről akartam beszélni!

Hogy miért nevezték az anyja nevéen? Hm, hát hogy mondjam neked! Nem volt bizony Özvegy, — nem is volt sohase férjezett, szegény Sophie tante! Bizigen!... És látod, ezt úgy megszokták sok idő multán Szinyéren. Nem furcsa? Tudtak azért, fiam, hajdanában is emberségesek lenni az emberek — megbocsátani, elnézni, érteni. Csak rá kellett arra szolgálni keservesen!

Hát úgy esett... igen, szegény anyám beszélt róla később; mert ő még emlékezett. Énelöttem tizenhét esztendővel ő volt a nevelésben Sophie tantenál; és minden nagynéném és minden barátnéja, későbbi bálozó társnéja, akiket én matrónás asszonyoknak ismertem már. Wagner Sophie gouvernante-nak került ide egyenest Elzászból a Palugyai bárókisasszonyok mellé; hogy meg azokat példásan felnevelte, vállalkozásba fogott, privátba ment, ahogy mondják; elkezdte az iskoláját. Pártfogolták, komendálták, dicségették egymásnak a nemesi asszonyok meg a gazdag polgárnék; a pávás uradalmi kisasszonyok mellől is elengedték a bonne-t; egyszóval akkor

jött divatba, hamar felvirult az új iskola. Anyám, meg a nénje az első növendékek közt voltak. Sophie tante — úgy mesélte anyám — akkor lehetett harminc egynéhány esztendő. Szép? Az nem igen volt bizony; sovány, halvány, szegletremenő arcú,— a hangja már akkor is krákogós. De hát mégis, — harmincesztendő volt szegény és olyan idegen, olyan magányos, mint az ujjam — és olyan példáséletű mindodáig! Valami énektanár vagy mi az átok szegődött hozzá akkor — órákat adott a nevelésben; ég tudja, honnét került, bujdosó lengyelnek mondták némelyek; mások hajdani, lezüllött bécsi színésznek, — nem is volt már fiatal, kopott, mint egy vedlett varjú — volt benne valami gáláns, világi, — hegyes kis fekete szakállt viselt és a szeme szép volt. Aztán ... egyszer elment, eltűnt még a környékről is, az országból is tán. Senki sem tudta, hova lett.

De hogy a nagy vakáció után megint behordták a kisasszonyokat és elkezdődött az új periódus — sokszor látták betegnek, panaszosnak Wagner tante-ot a növendékei. Nagy hárás'zkenőben ült a táncórákon is, néha mindent felejtve, üveges nézéssel bámult maga elé. »Búsul Korisánszky úr után?« suttogták a nagyobbak. És egyszer — egy szép reggel betegnek jelentette az internátus gazdasszonya, — másnapra kelve pedig kocsis jött a Pongrác kisasszonyokért; hazavitték őket Keszibe karácsony előtt, fő iskolaidőben.

Ez volt a jeladás. Másnapra jöttek Tunyogh Malvinért, Kendy Rózsáért, Gönczy Kataért, — azután elvitték Térey Idát meg a többi uradalmi leánykát és siettek hazavinni a városbeli nagyboltosok, gazdag kékfestők, patikárius, doktor, mi-egyéb is a maga csemetéjét. Az anyámat legutolsó-nak. Egy hét alatt kiürült a ház.

Kerek három hétre rá pedig, — így mesélte anyókám, szegény — egyszer csak egy kis sváb-szekér áll meg nálok, Kehidán a tornác alatt; — halovány, feketegyászos nő száll ki idegenes gráciával, — megáll a havas udvaron és felüzen a kocsistól, elfogadják-e szerény tisztelettevését. Nagyanyám összehúzta a szemöldökét egy percre, azután elparancsolta a leánykáit a hátulsó szobák felé és elébe ment a vendégnek a tornácra.

Mit beszélhettek odabenn a vendégszobában?

Anyám bizony az ajtóra lopózkodott és a kulcslyukra hajtotta a fülét. Tört szókat hallott ki, csukló sírást. »Madame a legjobban autorité, oui! Ha megteszi! Eine Schwäche, ein moment! Én is ember, madame! De fogok százszor szorgalmasabban! Mit tehetném? Meghalni, őt is, — das arme Wesen! Éhes haljon, amiért lett?«

A nagyanyám felelete halkabb volt, komoly, meggondolt, csillapító hang, — de a szavakat nem lehetett kihallani. Hanem egy félóra múlva, mikor megint kiléptek, nagy fenszóval kiáltott át az ebédlőbe.

— Klára, Ilona! Hol vagytok? Köszönje-

tek madame Sophienak. És terítessetek kávéhoz, fiaim! Nem eresztem anélkül, hadd itasson az a sváb! Bizigen, már jobban van madame Sophie; adja Isten, hogy mielőbb visszamehetnétek tanulni!

— Jó, forró kávé, madame, — átfázhatott! Rakjatok még a tűzre!

Másnap pedig és az egész héten át sok vizitet csinált nagyanyám a környéken. Jó szán-út lett; elvitte a leánykákat is, mert csupa kisbarátnés házhoz látogattak. Mindenütt úgy lézengtek a kisasszonykák, cselédházban lestek a szót, szedték a begyükbe, ami nem nekik való, — mindenütt ez volt a beszédtárgy. Sok szó esett a munkácsi apácázárdáról, (de ott semmitse tanítanak, mint olvasó-imádságot), egy ungvári intézetről (de annak valami féleszű kalandomé a tulajdonosa), meg a híres löcsei Richter-kisasszonyok oskolájáról (az kitűnő, de méregdrága, azt nem lehet győzni). És mindenünnét vidám egyetértésben búcsúztak el, néhol könnyeztek is, jóízűket. »Ha te veszel a kezédbe valamit, annak meg kell lenni!« mondták máshol nagyanyámnak tetető neheztelessel. De minden úgy lett.

Úgy lett, hogy a következő héten megint visszarobogtak a családi hintók a süldőlánykával. Visszavitték anyámat, a húgát, — a Tunyoghleányt, Kende Rózsit, — végre a Pongrácz baronesszeket. A városi családok sem késtek; csak az uradalmiak közül maradt el végleg egy-kettő.

Visszamentek, kinevelődtek, kikerültek, férj-

hez mentek. Utánuk a húgaik jöttek, — aztán későbbiek; az évek elmentek sorban és tizenhárom éves koromban már én is szopogattam a babszemeket, tán éppen abban a padban, ahol az anyám ült hajdanta. Régen, fiam, nem változtak olyan sűrűn a dolgok!

Nem tudni biztosan, melyik esztendőben, mikor került oda a házhoz, loppal, rejtegetve elébb, — a fiúgyerek? Eleinte, mondják, unokaöccsnek mutatta be Sophie tante. De az emberek nem csináltak spektakulumot belőle; tudták, elnézték. Régi ügy volt már, azután meg az a szegény madame mégis csak egy gouvernante volt, semmi egyéb; az olyanak több szabad, nem tartozik a társasághoz! És a »nevelés« elég olcsó volt és mindenben kielégítő; — Wagner Sophie pedig még arccal sem fordult többet férfiember felé, az is bizonyos.

Na! Hisz én erről a Friderikről akartam neked beszélni! Hogy ő volt az én első szerelmem!

A táncórákon, igen, — a Sophie tante pukkedli-óráin ő volt az egyetlen fi-nemű, az egyetlen lovag. Az ő dolga volt, hogy megforgasson minden fő-studiumbeli növendéket; vagyis olyat, aki az utolsó esztendejében járván, már csak klavirt, táncot, konversationt és spritz-malereit tanult az intézetben. Kurta, feszes nadrágban, meggyszín, magyaros mentében szerepelt ilyenkor; de franciaás piruettet csapott, amikor felkérte a hölgyeket, Nagyon komolyan végezte a dolgot; — zavarba

sohasem jött, nem látszott, hogy unná vagy kicsinylené, — csak csinálta sorjában, egyszerűn, becsülettel. A nagyobb lányok elejénte kötödni próbáltak vele. Gálánsan, de hidegen állta és legfeljebb azt a sottiset tette meg, hogy meghajolt egy félfordulat után és a szomszédnőt vette sorra. Élcelni nem engedett magával! Akkor egy-kettő nyájaskodni kezdett, jól láttam; ábrándos nézések, engedékeny mosolygások próbálkoztak véle; de úgy látszott, nem veszi észre. »Nőgyülő!« — mondták róla a hálószobában esténként ... oh, ez, ez nagyon divatos volt akkortáiban és sok ifjúember érdekessé lett tőle. »Vagy talán buta!« mondta szábiggyesztve Kendy Melanie, akinek egy Pongrácz baronessz volt az édesanyja. Én hallgattam ilyenkor, mert én nem voltam még főstudiumbeli — rendes oskolát tanuló kis leányka csak.

Valamelyik táncleckén azután megesett a furcsa dolog, amelyikkel az én románom kezdődött. Wagner Friderik úrfi elvétette a rendet; tán mert széltül álltam éppen a nagyobbak sora mellett, vagy jobban megnöttem a velem egyidőseknél; ahogy sort vett a táncosnékon, engem is felkért. Tán észrevette a hibát mingyárt, de nem illett volna elfordulni most már, sem én kosarat nem adhattam. Hát elindultunk mazurkát lejtve az ócska klavir taktusára, amit Sophie tante sárga ujjai vertek végtelenül.

— Megtévedett, Wagner úr. Én még nem vagyok nagy kisasszony! — súgtam.

— Igen a! Most látom, hogy még ilyen szép fürtökben lebeg a haja, nincs frizurába tűzdelve!

— Lássá, Wagner úr!

— Hát aztán! Nem szabad nekem egyszer magam kedvét is tölteni?

Ezt felelte, — nem tudom, mért felelte ezt hirtelenében. Nagyon elpirosodtam, nem tudtam szólni rá. Mikor a klavir felé forogtunk, egy percig úgy tetszett nekem, hogy Sophie tante szájrancú, sárga képén mosolygás derül felénk. Ő mindig is megkülönböztetett engem, sok csintalanságom elnézte; tán az anyám, tán még a nagyanyám barátságos indulatáért.

Következő leckén, — de akkor már nem tévedésből — bizony megint táncba hívott Friderik.

— No, a kiválasztott! Fő-fő csillag! Pünkösdi királyné! — kezdték a csúfolódást a hálószobában a nagyok. Hanem — valahogy nékem is megjött a merszem hirtelen.

— Elhallgassatok, annyit mondok! Mi bajotok velem? Irigyeltek?

— Még ugyan az kéne! — pattant vissza a gőgös Kendy-leány. — Egy ilyen sehonnait! Szép, nemes neve van a lovagodnak, kicsike; csak meg ne szegyeid pár esztendő múlva.

— Azért... amiről nem tehet! — pattantam vissza nagy bátran. De a szavam sírásba fült; a párnába temetkeztem és zokogtam, nem

is tudtam, mi okért igazán. Mind félve hallgattak el, nehogy Sophie tant tudtára essék, én meg sírtam, — bizony úgy kezdődött, fiam — hogy egy órán át keservesen zokogtam a párnámba Wagner Friderikért.

Hanem másnap ... másnap a táncban megmondtam neki.

— Magáért sírnom kellett az estve!

— Értem? Hogy? Megbántottam?

— Nem, mások bántottak magáért!...

— Oh! ... Igen, már tudom is. Kisebbítettek a szemébe, úgy-e?

— Nem... de ... az ügyis hiába lett volna!

— Köszönöm, hogy ezt mondta, kisasszony! Nem fogom elfelejteni ezt a szavát!

A fordulónak vége volt, mást vett fel táncra, komolyan, gálánsán, de csak úgy, mint aki dolgát végzi. És hát én, fiam, tizenhárom esztendőös fővel olyat álmodtam akkortájt, mint egy igazi nagy kisasszony, mint egy felnőtt mátká. És öltözetben, viselkedésben is egyszerre megkomolyodtam. Nem játszottam többet.

Minden táncórán táncoltunk egy tourt körül és váltottunk négy-öt szót. Utóbb beleszokott, megnyugodott ebben az egész »nevelés«, úgy bántak velem, mint egy naggyal.

— Nem lesz az mindig úgy, hogy kegyed megszégyelhessen engem! Megmutatom én azt egyszer, leszek én valaki!

Ez a szava legjobban eszemben maradt, mert

erre sokszor gondoltam későbbben. És megígértük, hogy a síríg hívek leszünk egymáshoz.

És akkor tavasszal volt a nagy verbuválás, a zavaros idő. Azt ti már az iskoláskönyvből tanuljátok. Mi rebelliónak mondtuk, ti máskép hívjátok. — De csak utána, évek múlva kereszteltük el így, mikor benne voltunk, részegek voltunk bele mind és ki hogy tudott, részesedett a nagy hő-hóban. Mintha csak országos lakodalom lett volna.

A nevelésben is egymást vadítottuk. Honleányi kokárdát viseltünk a szívünkön, hazafi dalokat énekeltünk, háborúról, szabadságról beszéltünk nagy tüzzel. Szabadság! Most néha elgondolom, életemen át se voltam soha szabados semmi dolgomban; szegény jó uram nagyon megkívánta, hogy szép módjával ráhagyjam: »Úgy, úgy, ahogy te akarod!« — és ezért nem éltem rosszul és mit is csináltam volna én azzal a »szabadság«-gal? Mit értettem én alatta, amikor gyerekésszel szavaltam versben és a könnyem kiszökött tőle? Nem is értettem, nem gondoltam semmit. Olyan szó volt az: de néha egy-egy szónak boszorkányos ereje támad. Az ember mondja, dalolja és megy, megy utána.

Sokan mentek. Az emberek összegyűltek, beszéltek, sírtak, éljeneztek; — ez mind és minden olyan szép, olyan jó volt, olyan nagy ölelés-féle, hogy ettől aztán indulni kellett, csinálni valamit.

— Nem lehet ingyen szeretni!

Arra a megyegyűlésre elvitték a nevelőintézet lányait is, ott ültünk a megyeház karzatán Sophie tánttal és a szónok alispán minket is aposztrofált, odafordulván: »Ifjú magyar hajadonok virága!« szóval. Sophie tant régi selyemruhája zörgött, mint az őszi falevél, ha sárga, vékony ujjai felfelemelték vizenyős szeméhez a kis csipkés mouchoire-t.

— A paraszt tegye le az ásót, kapát, a mes-
terember szerszámjait, a diák kalamárisát! A
hon hív, menni kell!

Zengett, zajlott és bömbölt az »éljen!« —
Félóra múlva lehetett csak kihirdetni a sorozást.

És ekkor (előre kicsinált dolog volt-e, vagy
nem) egy fiatal legény lépett a szónoki pódium elé.
Gáláns, finom léptei voltak, magyaros, meggyzín
mentéje; barna nyírott üstöke. Ő volt.

— Tekintetes alispán úr! Kérem, fogadjon
be engem pattantyúsnak!

Ércesen, tisztán hangzott, csengve és majd-
nem kiáltva. A régi falak visszaverték. Egy percig
halálos, meglepett csend. Aztán újra felhangzott
az »éljen!« — zengőn, de halkabban, mintha
könnytől elszoruló torkokból jönne. Az öreg
alispán ránézett a fiúra.

— Mindnyájan ismerünk téged, gyermekem!
— mondta azután még szónoki, emelt hangon
és választott szókkal beszélve. — Szeretett anyád
sok hasznára vala városunknak és hazánknek
féltett leánycsemetéink pallérozásában. Te is, tud-

juk, eminens vagy a gimnaziális oskolában, nagyreményű ifjú. De kiskorú vagy, majd szinte gyermek és regula szerint nem számítasz édes hazánk honosi közé. Tudnom kellend tehát: kedvelt édesanyád és gyámolod, kinek egyetlenje vagy, belenyugszik-e nemes határozatodba?

Nagy csend. Minden szem, minden arc Sophie tante felé fordult. »Most majd elválik!« — ez volt írva a nézésükre, valami ilyen. Nem tudom, mi lett volna, ha megtagadja! ... De ő kihajolt a karzat rácsán, avitt kalapján meglengett a strucc-toll, ahogy mélyet bólíntott és rekedt, sírástól fojtott szegény hangján elnyöszörögte: »Igen, belenyugosz!« — A verbumokat sohase tanulta meg szegény ...

Fellélekzett mindenki. A másik percben újra kitört az éljen (ó, akkor minduntalan éltették egymást az emberek — a halál esztendejében) és megindult a tolongás üdvözlésre, kézfogásra a szegény asszony helye felé. Jöttek az asszonyok, régi tanítványok; — még régiebbek, akik »megbocsátottak« neki hajdan, elnézték élete egy botlását sok keserves, dolgos esztendőért, de most, — most megkívánták a sarcot érte. így szép, így a rendi! A hazának szenteli. Ez mindörökre lemossa foltját.

Az alispán felesége odament hozzá és hangosan, mindenki hallatára »kedves barátném«-nak nevezve meghívta magához délutáni kávéra. Sophie tant fonnyadt szája reszketett, a könny egyre

hullt a szeméből... nem tudott felelni semmire, senkinek.

Wagner Friderik csakugyan elment. És odamaradt, bizony odamaradt.

Később elfelejtettem; de egy darabig regényes csitrifővel abban képzelődtem, hogy özvegy mátká vagyok. Még verset is írtam erről, gondold csak!

K R Ú D Y G Y U L A

(Született Nyíregyházán 1878-ban, meghalt Budapesten 1933-ban. A magyar félmúlt képeinek, embereinek és hangulatának páratlan vissza-álmodója s Jókai óta legédesebb szavú elbeszélőnk. Mondatai úgy muzsikálnak, mint a gordonka-szó s a nyomukban felrajzó víziók egyszerre ragyogtatják a romantikus képzelet s a reális valóság színeit. Nevezetesebb művei: A vörös postakocsi, Szindbád ifjúsága, A podolini takácsné, Nyíri csend, Az élet álom, N. N., Pajkos Gaálék, Hét bagoly.)

JÉZUSKA CSIZMÁJA

A *Jámbor utazóhoz* címzett fogadóból egy téli reggelen két lerongyolt, félig meztelen vendéget dobott ki Hircs kocsmáros szolgálai segítségével. Az útszéli fogadó ama nagy országút mellett állott Eperjes és Bártfa között, amely országút a középkorban Európa mindenféle nemzetének fiait látta elvonulni. Kereskedők és koldusok, katonák és barátok, haramiák és zarándokok, akik északról délre tartottak, ezt az országutat taposták és a *Jámbor utazó* várszerű falaival és kapujával biztonságot nyújtott az országút vándorainak. Harminc szekér elfért a fogadó udvarán és a merénylő haramiák, akik vakmerőségükben olykor megtámadták éjnek idején a fogadót, amidőn gazdag kalmárok ütötték föl

odabenn tanyájukat, bevert fejfel menekültek a *Jámbor utazó* környékéről. Híres, a tagbaszakadt fogadós nagy kutyáival és zömök, szélesvállú legényeivel talán még rendes katonaság ostromát is visszaverte volna, Krakától Kölnig jó hírneve volt a *Jámbor utazó-nsk* és a kereskedők gyakran kerülőt tettek rendes útvonalukról, hogy biztonságban legyenek a pihenés napjaiban.

Az a két vendég, akit az említett havas, téli reggelen a *Jámbor utazó-bb* a testi erők fensőbb-ségénél fogva a továbbutazásra fölszólítottak, nem tartozott sem a békés kalmárok, sem a jámbor zarándokok fajtájához. Zsoldos katonák voltak, akik a cseh háborút végigverekedték és Milánóba készülődtek, mert azt hallották, hogy ott némi csetepaté ígérkezik. Hosszúhajú, bika-nyakú, vadtekintetű hadfiak voltak, akik veredésből tartották fenn magukat. Mindenféle fogadóba talán be sem fogadták volna őket, mert a zsoldos katonának nem a legjobb híre volt békés országokban. De Hircs nem az az ember volt, aki megijedt volna a vitézektől, amikor az egyiknek aranyos markolatú kard csüngött vállán, a másiknak pedig kékróka szolgáltatta a prémet bekecséhez. Országok bejárására alkalmas nagy bivalybőr csizmák a lábakon, amelyeket a zsoldos katona sem emészt el életében, de három-négy generáció is elhasználhatja békeidőben. Azonkívül jó cseh és lengyel aranyak is rejtőznek a széles övekben és Hircs uram figyelmét a vastag ezüst-

karika sem került el, amely az egyik vendég fülében lógott. Befogadta tehát a zsoldosokat és a konyhában, a tűzhely mellett jelölt nekik helyet a zsúpszalmán. A takaréktűzhely fölé pedig fölakasztotta az öblös bográcsot, amelyben éjjelnappal bor főtt. A főtt bornak talán kevés hatása van egy krakkói takácsra, a zarándok ember, aki jóban fáradozik, szintén nem izgul föl a bográcsból, de a zsoldos katona elveszíti minden akaraterejét, amint forni kezd a bor a tűz fölött és a fűszerszámok bódító illata betölti a szobát. A főtt borhoz az ördögnek is van némi köze. Az ördög szerelem-gyökeret szokott dobni a borba, amikor az forni kezd; hiába zárják be az ajtót, az ördög beveti fűszerét a kürtön.

A fogadás jól számított. A zsoldoskatonák: Penge és Vjuk a zsúpszalmán heverészve, nyomban szimatolni kezdtek a bor után és fölkeltek fekvükből. Csupán egy hosszúszakállú, jámborképzű, idős zarándok volt akkor a fogadó vendége, mikoriban a zsoldosok észak felől megérkeztek. A katonák a zarándokot is kínálták a borból, de az tagadó mozdulatot tett és a jégvirágos ablak felé húzódott. Hosszú, szőrös, ingféle öltöny volt a zarándokon és a vállán a keresztalakú jelvény, amely azt bizonyította, hogy e férfiú megjárta a szentföldet. Kampós botján olvasók és érmek csörögtek és a szakálla az övét verte.

— Nem iszom, — tiltakozott a zarándok — mert a borban az ördög lakik.

A zsoldosok nagyot nevettek ezen.

— Bolond vagy öreg, — kiáltott föl Penge — a bor az Úristen adománya. Adta pedig azoknak, akiknek senkijük, semmijük nincsen. Ha bort iszom, mindenem van: feleségem, házam, becsületem. Amikor elszáll a mámor, megint csak Penge vagyok, a hontalan katona. Pedig az atyám becsületes szücsmester volt Rozsnyón ... Nagyon régen volt.

Vjuk a kékrókás dolmányt a vállára vetette és összeszabdalt, durva arcán mámoros mosoly terült el, amidőn a borból ivott.

— Én ma este, amire bealkonyult, Nürnbergben leszek és egy hófehér, szőke, imádságos leány ölébe hajtom a fejem ... Ha nem így lesz, ne legyen Vjuk a nevem.

A zarándok, mint tisztos férfiúhoz illik, a fejét csóválta és az olvasóját zörgette. A katonák egy darabig még dévajkodtak vele, aztán kockázni kezdtek egy leterített köpenyegén. Az arany- és ezüstpénz látása különös hatással volt a jámbor zarándokra. Hamarosan a katonák mellé telepedett és többé nem vetette meg kínálásukat. A tisztos öreg olyan hatalmasan ivott, hogy a zsoldosok nem győzték eléggé magasztalni. Vjuk széles kedvében megölelte a zarándokat.

— Szent férfi, nem jártál valaha Frankfurtban, az Odera mellett? A *Jó Landsknecht-nh* szokott inni egy bizonyos Kék Hánz, akit mindenki ismer az Odera mellett.

A tisztos férfi letörölte szakálláról a bort és így szólott: — Az Odera mellett nem jártam, de megfordultam Düsseldorfban. Ilyen képecskékkel szoktak játszani: nézzétek!

Az iszákjából egy pakli ócska kártyát vett elő, amelyre a pápa, a római császár és különböző királyok és fejedelmek arcképe volt festve. Egy kártyán az ördög is rajtvolt piroscsizmásán és tollas fővegben és azt mindenkinek ütni kellett.

Penge és Vjuk nem is lettek volna igazi zsoldos katonák, ha a kártyát nem ismerik. Ösmerték ők az újmódi játékot s csak a kártya híán kockáztak. Nagy lelkesedéssel kezdtek kártyázni, azon új játékot játszva, amelyet »Landsknecht«-nek hívtak és annyit lehetett a játék alatt veszekedni, verekedni, amennyit akartak.

A zarándok ügyesen forgatta a kártyát és a zsoldosok csakhamar kardot rántottak. Nagy ordítással rohanták meg az öreget, de az nem volt rest: előkapta kampós botját, amely ólommal volt bélelve és jól helyben hagyta a zsoldosokat.

— Most pedig játszhatunk tovább, — mondta a zarándok a verekedés lecsillapultával.

Időközben új vendég sompolygott a tűz mellé. Egy hamuszürke köntösű fejkendős asszonyféle, akinek ruhájáról messziről látszott, hogy valamely apácakolostorból való. A rongyos fátyol alól csupán két nagy fekete szeme csillogott a jövevénynek és kezéből hiányzott a szent olvasó.

Olvasó nélkül apáca csak rossz úton járhat, nyilván megszökött rendjétől és most bujdosik a bűntetés elől. A tisztas zarándok nyomban rákiáltott, amint megpillantotta:

— Apage! — mondta és keresztet vetett.

De a katonák helyet szorítottak az apácának a szalmán és borral kínálták.

— Honnan jösz? — kérdezte a fogadós szigorúan, midőn a jövevényt megpillantotta.

— Hem tudom! — felelt az a kendő alatt.

— Hová mégy?

— Nem tudom!

Híres uram kinyitotta az ajtót.

— Pusztulj innen! — kiáltotta.

De a zsoldosok váratlanul a jövevény pártjára keltek. Penge és Vjuk kardot rántottak s csaknem véres verekedésre kerül sor, ha a zarándok szelíd szóval le nem csillapítja a fogadóst.

— A katona urak, — mondta alázatosan, — jó Krakkóviankák és Ferenc-tallérokkel rendelkeznek. Te csak komisz csárdás vagy, fogd be tehát a szádat.

Híres dörmögött egy darabig, aztán megrázta az öreg zarándok iszákját. Abban már számos Krakkóvianka és Ferenc-tallér zörgött.

— Nem sokáig tart a dicsőség, úgy látom, — mondta és megveregette a tisztas férfi hátát.

A zarándok lesütötte a szemét.

— Megtesszük, amit lehet.

Amire besötétedett, az arany és ezüstpénzek

a zarándok tarisznyájába vándoroltak egytől-egyig. Vjuk egy darabig kardját kereste, hogy széthasítja a szent férfi fejtét, de a kardokat elrakta a fogadós. Penge vigasztalta pajtását:

— Ne búsulj, cimbora, a milánói aranynak még szebb a hangja, mint a lengyel talléré. Szaniszló király nagymester, sajnálja az aranyat a talléraitól.

Vjuk lassan megnyugodott és a bográcsot vette szemügyre. A fogadós új bort öntött a tűz fölé és a zsoldosoknak hatalmas kedvük támadt. Táncolni kezdtek és lerúgták nehéz csizmáikat. A szökött apáca dalolt a tűz mellett és a zarándok is lángra kapott. Vén cser volt az öreg. Lassan tüzesedett neki, de aztán soká égett. Jobbra-balra dőltek mellőle a mulatók és ő még mindig rakta egyedül. Hajnaltájban aztán abbahagyta a mulatozást és fölcihelődött. A katonák már aludtak a szalmán és csupán az apáca látta fél-szemmel, hogy a tisztas öreg összeszedi a zsoldosok csizmáit, lehányt ruhadarabjait és búcsú nélkül elhagyja a fogadót.

Amint mondtam, a forralt bort az ördög találta ki és a zsoldosok átkozták magukban az ördögöt, amidőn reggel a *Jámbor utazó-ból* az útszélre vetettek. Meztláb, félig öltözötten, kard és süveg nélkül találták magukat a nagy országúton, a térdig érő hóban és a rettentő hidegben még beszélni sern tudtak. Egy álmos szolgálégény azt adta nekik tudomásukra, hogy a szentföldi zarándok Eperjes

felé vette az útját. A zsoldosok találtak is a hóban valami nyomokat. De az lehetett farkasé is.

Az út a hegynek kanyarodott és a hegyi út közepén kőfeszület állott, amelyet vastagon takart be bundájával a hó. Még csak varjak sem látszottak a téli tájon; nagy messziségben, mint fehér kupacok emelkedtek ki a látóhatárból az eperjesi tornyok.

— Megfagyunk odáig! — mondta alig hallhatólag Penge.

— Én is azt gondolom — felelt rekedt suttogással Vjuk. — Ez a kutya hideg megöl. Érzem, hogy nem soká bírom, pajtás ... Csak a feszületet érjük el. Istentagadó, lázankodó voltam egész életemben. Most szeretnék a feszület alatt meghalni.

Penge a cimborája karjába kapaszkodott és húzta, toltá előre a hóban. Vjuk már öreg legény volt, de sohasem látszott meg rajta. Csak most, amidőn a halál farkasa ólalkodott a két vándor körül, most látszott, hogy a farkas elsőbbben Vjukra feni fogát.

Nehezen, meg-megállva mentek fölfelé a hegyi úton. Egyszerre tompa kiáltást hallottak a hátuk mögött. Az apáca jött mögöttük és a karjával intgetett, hogy megvárják.

— Mingyárt ketten leszünk, cimborá — szölt Penge. — Ketten könnyebben bírunk veled.

A szürkeköntösű asszonyféle elérte a katonákat, aztán lenyírott fejről levette a kendőjét és a megdermedt Vjuk vállára borította.

— Csak addig a feszületig — hörögte a zsoldos. — Nagyon bűnös vagyok.

Az apáca és a zsoldos ketten húzták-tolták a magával tehetetlen Vjukot a kőfeszület felé.

Egy darabig úgy látszott, hogy olyan messzire van ez a feszület, hogy hármuk közül egyik sem érheti el soha. Mintha minden lépésüknél, amelyet előre tettek, a feszület ugyanannyival ment volna messzebb a hegyen. Az apáca hóval dörzsölgette a Vjuk meztelen mellét, hátát és csodálatos bizalommal suttopta fülébe:

— Mingyárt ott leszünk! Aztán lábadra húzzuk a Jézuska csizmáját.

Vjuk vacogva nézett az apácára.

— Hát van a Jézuskának csizmája?

— Hogyne volna! Nagyon szép, meleg nagy csizmája van. Csak gyere, te szegény Vjuk! — így szólt az apáca, aztán szabadon lévő karjával integetett a messzi feszület felé:

— Gyere, Jézuska, közelebb. Egy szegény katonának, aki a pogányok ellen harcolt, kell a csizmácskád! — kiáltotta.

Penge a lenyírt fejű asszonyfelére nézett és látta, hogy annak nagy szemei lángolva tapadnak a messzi kőfeszület felé. Sovány karjáról lecsúszott a hamuszínű köntös és a kar bizalommal, hívogatólag integetett.

És a feszület mintha megmozdult volna. Mintha megindult volna lefelé a hegyoldalról és jött-jött közelebb azokhoz, akik a nagy hóban feléje törtettek.

— Hozza Jézuska a csizmáit — kiáltott a nővér. — Neked is hozza, Penge!

Penge arcán könnycsepp pergett végig és naiv hit sugárzott a szeméből:

— Sohasem kockázom többé, — dideregte — csak még egyszer legyen csizmám.

— Jer, Jézuska, jer! ... — sóhajtotta tom-pán Vjuk és dermedten állott meg az út közepén.

S a feszület jött. Már ott állott előttük, jobbra az úton és a két zsoldoskatona tágranyílt szemmel bámult a kőkeresztre, amelyen egy töredezett barna kő-Krisztus vala hóval befödve. De a lábakon, amelyeket szög vert át, két pár bivalybőr-csizma függött. Két derék nagy csizma, amelyben a zsoldosok nem ismertek a magukéra. Pedig az övük volt. A tolvaj nem bírván terhét, így szabaldult a csizmáktól.

Vjuk erőtllenül hanyatlott a feszület alá. Már félig megfagyott és szeme lezárult. Álmában sóhajtotta:

— Jaj be szép csizma! Aranypatkó van rajta és berlini zsinórral van hímezve ...

Az apáca leakasztotta a csizmát és nehezen erőlködve a Vjuk lábára igazította. Penge ezalatt hóval dörzsölte a bajtársát, de az már aludt, halálos dermedtséggel aludt...

A Jézus pedig a kőkeresztről csendesen nézte őket, a három boldogtalant, szerencsétlent és az egyiket közülük magához szólította.

LOVIK KÁROLY

(Született Budapesten 1874-ben, meghalt Budapesten 1915-ben. Előkelő hangú, csiszolt formaérzékű novellista és regényíró. Letűnt korok életét stilizált, finom árnyalása képekben felidéző hangulatromantikus. A városi kispolgárság ábrázolásában művészi rajza már több realitást kap, alapérzésének fanyar, kesernyés melancháliáját azonban ott is megőrzi. Nevezetesebb művei: Leányvári boszorkány, Doktor Pogány, Vándormadár, Keresztúton, Kertelő agár, Az aranypolgár)

RÉGI ÓRÁK

A szobám tele van régi órákkal, amelyek szaporán szeletelik apró forgácsokká az időt. Ahány óra, annyi arc és annyi jellem. Az egyiknek üveghangja van és selyem függőnye, ez olyan, mint egy rokokó-dáma, szeszélyes, finomkodó és beteges. Néha minden ok nélkül megáll és napokig nem indul meg, gyakran eltéveszti, mennyit kell ütni, olykor pedig régi rugói, drótjai fölsóhajtának, mint a jobb időket látott özvegyek. A másik óra kövér oszlopokon nyugszik, mutatólapja széles mosolyra húzódik s a hangja öblös, mint egy parancsoló hajdúé. Ingáján kis huszár ül, aki töltött pisztollyal kezében, haragosan vágat jobbra és balra. A harmadik bronzpárnákon nyugvó bronz pásztort ábrázol, alvó báránykák körében, selyemharisnyában és csatos cipőben, ahogy

a pásztorokat Rousseau idejében képzeltek. Szerkezete örökre megállt, az ő ideje örökre letűnt. De szomszédja, az ócska lábas óra még gyertya-egyenesen, szikáran húzza ki magát barna csuklyájában, akár egy szálas koldusbarát; sétálója mérgesen zörög s a rugók úgy kalapálják ki az időt, mint a fiatal kovács a patkót.

Az ötödik órát Shakespeare-nek hívom, amint-hogy minden régiségnek neve van. A dámát Madame Mears-nek kereszteltem el, a pásztor Florestan-nak, a katonát Rákóczinak. Shakespeare a párkányon álló mellszobrocskától kapta nevét. Vékony oszlopai közt keskeny színpad húzódik el, tükrökkel, kristály pálcákkal és egy üvegből csinált patakkal. Messziről két beszédes ametiszt-szem néz az emberre, a talapzat ördöglábakon áll. Halkan üt, mintha minden hangot a tizenhetedik század mélységeiből szedne elő.

Az éjszaka álmatlan részében minden órának elképzelem történetét. Vájjon kié volt Madame Mears, kinek jelentette a mulandóságot és a perc örömeit? Aztán látom a lábas órát, amint a klastrom homályos folyosóján áll és a mise kezdetét jelenti; a magas rostélyablakon sűrű sáv verődik be, a ministránsfiú lihegve siet a főnököt felkölteni. Egy fiatal pap tanácstalanul imádkozik a feszület előtt. Aztán Florestan következik sorra, óvatosan leszáll almasárga bronzpárnáiról és édeskésen hívja Phrynet a teheneket megfejni.

Shakespeare-ről ezt képzeltem el egy gonosz

éjjelen, mikor mindenkitől elhagyva, keserű szájjal hevertem ágyamban.

* * *

Egy éjszaka, három órakor, megzörgették Shakespeare kapuját. Az író, azaz akkor igazában inkább még színész, ébren volt és maga nyitott ajtót. Egy öregasszony állt előtte.

—A fiad beteg — szólt mogorván.

Shakespeare megijedt, aztán magára kapta köpönyegét. A fia törvénytelen gyerek volt, de azért nagyon szerette, jobban, mint törvényes hitvesét, a fázós Annát.

Gyorsan áthaladtak a piacon, a szíjgyártók, majd a gyógyszerészek uccáján és besurrantak egy barna házba, amelynek egyik ablakában még fény csillogott.

Kata az ágnál ült és azzal próbálta szórakoztatni a kisleányt, hogy egy kutyának kipödörte a bajuszát és levágta a haját. De bár a gyerekek régen az volt a vágya, hogy a kutyát megberetválják, most nyugósen feküdt az ágyban és dacosan rázta a fejét.

— Vágd ki inkább a nyelvét — szólt kényeskedve.

Kata gondolkozott a kívánság fölött, ebben a pillanatban lépett a szobába a férfi.

— No, mi baj? — kérdezte vállát magasra húzva.

— A nyelvét akarja — felelte Kata alázatosan. Shakespeare kezébe vette a kést, de most a fúcska fordított egyet a köpönyegen.

— Nem kell, — szólt haragosan — mesélj inkább valamit.

Még mielőtt választ kapott volna, hanyatt feküdt, félig lecsukta nagy szempilláit és elaludt. Az arca bíborvörös volt, szíve úgy dobogott, hogy a takaró meg-megrezdült.

— Nagyon rosszul van — bólított Kata, aki a fájdalomtól rekedt lett.

Shakespeare nem felelt. Szótlatlanul ültek egy óra hosszat, végre a gyerek fölébredt. Nem volt már nyűgös, törődötten koldúsmódra szólalt meg:

— Mesélj valamit, — mondta és óvatosan pillantott hátra — szeretném, ha mesélnél valamit. Tudsz-e egy szép mesét?

— Tudok, — felelte a színész megkönynyebbülve — hogyan tudnék, hisz ez a mester-ségem.

— Akkor hát mondj el egyet. Shakespeare megfogta a gyerek kezét.

— Volt egyszer egy király, — kezdte el — akinek három szép lánya volt. Az egyiket úgy hit-tak, hogy Goneril, a másikat úgy, hogy Regan, a harmadikat úgy, hogy Cordélia. Az első kettő mézes-mázos szavakkal hirdette, mily igen nagyon szereti apját, a harmadik csak hallgatott és így szeretett. A két első kiforgatta apjukat mindenéből, gonosz lelkek voltak, akik ...

— Nem, nem, — emelkedett föl a gyerek párnáiról — ez unalmas mese, ne mondd tovább.

Shakespeare elhallgatott.

— Mást mesélj — szólt a gyerek rosszkedvűen.

— Igen, igen, ahogy akarod. Hogy is volt csak? Volt egyszer egy híres hadvezér, úgy hívták, hogy Antonius. Senki sem tudta legyőzni és szép volt, mint maga Apolló. De az Istenek nem nyugosznak és elvezették őt a veszedelmes Délre, ahol aranyból készült trónuson ült egy nő: Kleopátra, aki arra bírta, hogy ő, aki csak szárazföldön volt Isten, tengeren vívjon ütközetet és ...

— Nem, nem, — szólt a gyerek — ez sem szép. A tenger hideg és én félek a hideg víztől. Mást nem tudsz?

— De, fiam, — sóhajtott az apa — ezt a mesét évszázadok múlva is szívesen fogják hallgatni az emberek. A királynénak is nagyon tetszett és az udvarnak nemkülönben.

— Nem, nem. Mást mondjál, szebbet, boszorkányokról vagy kísértetekről.

— Nos, jó. Hát mesélek a királyfiról, kinek egy éjszaka megjelent az apja szelleme és elárulta neki, hogyan is ölték meg, mire a fiú, ahogy jó fiúhoz illik, bosszút fogadott; ez jó lesz? Vagy a szép Boleyn Annáról, akinek Henrik király elhozatta a világ legügyesebb hóhérját, hogy a lehető legfinomabban vágja le a fejét? Vagy a gaz Machethről, aki mindenkit megölt, aki útjába került, míg

azután megjelent előtte Banquo szelleme és felelőségre vonta?

— Ez mind csúnya és véres mese — szolt szomorúan a gyerek. — Mesélj inkább a három kis disznóról, akik kifogtak a farkason.

Shakespeare ijedten nézett a fiúcskára, aki egyre vörösebb és vörösebb lett.

— A három kis disznóról? — hebegte. — Ezt a mesét nem ismerem. De nem akarod inkább a velencei szerecsen csodálatos történetét hallani? Vagy a dicső Coriolánusét, aki meg akarta magát bosszulni a hazáján? Vagy a kalmárét, aki emberhúst kért zálogul?

— Nem, ne bántsál, — könyörgött a fiúcska — félek a szerecsenektől.

— Talán a két kalandos veronai ifjú...

— Nem, nem — sóhajtott a gyerek. — Hagyjál békével, rossz vagy, a három kis disznó történetét se tudod.

Az ócska lépcsőkön dobogás hallatszott, az orvos lépett a szobába. Gyorsan megfogta a beteg kezét, aztán a férfit, meg a nőre nézett. Mind a ketten akaratlanul fölkeltek. Egyik sem mert kérdezősködni.

— Rosszul van? — mondta végre a költő.

— Meghalt — felelte hirtelen a doktor, azzal megrázta orvosságos üvegeit és eltűnt az ajtóban.

Shakespeare térdre ereszkedett és imádkozott, aztán lassan hazament a kihalt városon át. Lopva surrant föl a lépcsőkön, nehogy a féltékeny Anna

észrevegye, hogy távol volt, aztán tölgyfaasztalához lépett és felnyalábolta írásait. A kandallóban még pislogott a kései tűz. Most egy mozdulattal a zsarát-nok előtt termett és magasra emelte a könyveket.

* * *

Florestan cikornyásan ütött négyet, utána Madame Mears sóhajtva, rosszkedvűen jelezte a hajnalt, amely ismét egy nappal öregebbé tette. Rákóczi vadul viharzott végig a kis csengetyűkön és a barát prüszkölve felelt rá. Shakespeare mellszobra barátságosan nézett le rám alabástrom talapzatáról és mialatt a tizenhetedik századból lassan keresgélte elő a hangokat, így szólt:

— Ez a költő sorsa! Meggyógyítjuk az egész világot és megtartjuk magunknak az egész világ nyomorúságát. Mindenkit megvigasztalunk, mindenkinek fölszárítjuk a könnyeit, csak a magunkét nem; nem, uram, azokat nem tudjuk fölszárítani.

MÓRA F E R E N C

(Született Kiskunfélegyházán 1879-ben, meghalt Szegeden 1934-ben. A háború utáni évek legkiválóbb humoristája. Elbájoló csevegő, tudós-felkészültségű író. A tanyai parasztlelet anekdotikus képeinek kifogyhatatlan gazdagságú, könnyed és színes festője. Remek megfigyelő, ízes mesélő, aki tiszta emberségének megindultságát egy ironikus bölcs mosolygó álarca mögé rejti. Nevezetesebb művei: A festő halála, Georgikon, Aranykoporsó, Ének a búzamezőkről.)

ILLÉS MEGTETTE A TÖRVÉNYT

Illés — a Vecsernyés nemzetségből — jó ötvenes ember, nemzetfönntartó elem, ennél fogva alul-fölül rongyos, ami azért célszerű viselet, mert a sok lyukon nemcsak bemehet a szél, hanem ki is jöhet és így mindig frissen tartja az embert.

A mostani magyar viseletnek ezt az érdemét a többi rongyosok magyarázták el nekem, akikkel az Illés szomszédja földjéből ősoket szabadítottam ki. Nevetgéltek is hozzá, mert akinek olyan jóra fordult a sora, hogy két pengő napszámot kap, annak mindjárt elönti a napsütés a lelkét. Illés azonban hallatlanná tette a nevetgélést is, meg a legújabb férfidivatról való eszmecesterét is. Egy az, hogy Illésnek négy hold földje van, meg azon tanya, amelyik tanyának olyan rongyos, mint ő embernek.

De csak vagyon az mégis, no; mert ha az nem volna, akkor miért vetne ki utána olyan rettentő nagy sarcot a felsőbbség? A napszámosokat olyan tökéletes nincsetleneknek nézi Illés, hogy azokba nem lehet semmi bizodalma a felsőbbségnek, meg nem is ebből a határból valók, ennélfogva nem rongálhatja végettük a tekintélyit. »Adjon isten«, »fogadj isten«, az igen, ahogy az emberség kívánja, de komázás nincs, addig még be nem ismerkedik velük az ember.

A másik baj az volt, hogy énbelőlem se tudta kinézni Illés, kiféle, miféle vagyok. Tett ugyan próbát, de azzal nem sokra ment. A szomszédnak adta fel a kérdést, fülem hallatára:

— Hát te, szomszéd? Tán eladtad a cserebogárkukacokat, akik a földedben termőttek?

— Nem én, — nézett rám a szeme sarkából a szomszéd — ez a nagyságos úr munkáltati.

— Ez? Osztán mi végre?

A szomszéd vállvonásának az volt az értelme, hogy tudja a hóhér. Én elfordítottam a fejemet. Fiatalkoromban kaptam az alkalmon, ha elmagyarázhattam, hogy nem kincskereső vagyok, mert azt hittem, a tudósnak nagyobb a becsülete. Most már ésszel élő ember vagyok és nem kérkedem vele, hogy nem kincset keresek, hanem ősoket. Mégis csak többet tartanak az ember felől, ha nem nézik bolondnak.

— Vigyázat! — kiáltottam oda az egyik

embernek, akinek koccant az ásója. — Lábszár-
csont, össze ne törje!

Illés úgy vette, mintha neki feleltem volna.

— Értöm — biccentette meg a fejét. — Hát nagy turkálás ez.

Ebben a kijelentésben árnyéka sem tartózkodott a helyeslésnek. Elővettem az emberszelidítés kipróbált eszközét, a szivartárcát.

— Gyűjtson rá, öregem.

Illés megrázta a fejét.

— Tögye csak el, majd jó lössz az még magának is.

Nem erőltettem, mert láttam, hogy ez a férfi nem akar velem barátsági szerződést kötni. Nem is soká gyönyörködött bennünk, bevette magát a tanyába és csak estefelé óvakodott oda megint hozzánk. Akkor aztán megkérdezte tőlem, ahogy a sírokat számolgattam:

— Átaljában vötte mög, vagy mázsára szödi?

— Micsodát?

— Hát a csontot.

Most már mégis csak le kellett leplezni magamat.

— Hallotta-e már hírit a múzeumnak?

Nem hallotta. Nagy feneket kellett kerítenem a múzeum-ismének.

— Érti-e már?

— Így már igön, de nem hagyom helyben.

— Mért?

— Mert maga is csak úgy csinálja, mint a mi pulink.

— Hát az hogy csinálja?

— Úgy, mint maga. Kikapari a csontot, aztán mög bekapari.

— A maga földjén is vannak csontvázak? Nagyon érdekelt a puli régészeti tevékenysége.

— Hát hogyan volnának — felelte egy kicsit sértődötten és áthajított egy hancsikot az árpa-földjére. — Láta, hová esött? No, ott a széle ennek a temetőnek, mert addig mindig meg-megröccsen szántáskor az eke. Azon túl osztán nem akadozik sömmiben.

Látszott rajta, hogy nagy lecsökkentésnek érezné, ha nem hinném el neki, hogy az ő földjében is tartózkodnak csontvázak. Megnyugtattam, hogy azokat is majd előhívjuk. Azt mondta rá, hogy »nono« és ez a világon a legokosabb mondás, mert ebből mindenki azt érti, amit akar.

Így indult meg a barátkozásunk lassan, de biztosan. Mentül többet voltunk együtt, annál nagyobb örömünk volt egymásban.

— Elnézöm, — azt mondja egyszer — milyen sebösen szalad a maga plajbásza, pedig nem is nyálazza.

— Maga meg a kapával van így, — adtam neki vissza a bókot — pedig az nehezebb szerszám ennél.

Fölemeltem a töltőtollat, kezébe vette s igen elcsodálkozott rajta, hogy összetintázta magát vele.

— Fene teremti, hiszen ez nem is plajbász, hanem kalamus. Maga valami írnoféle, úgy-e?

— Igen, olyanforma.

Most mutatkozott meg, milyen megértő ember ez az Illés, mikor visszaadta a tollat, igen óvatosan fogván a két ujja közé azt a végít, amelyik nem harap.

— No, nem tősz az sőmmit, olyannak is csak muszáj valakinek lönni. Osztán nem is volna az az írnokság rossz mestörség, csak írni ne köllene, azt hiszöm.

Mivel magam is azt hiszem, indíttatva éreztem magamat szemébe megmondani Illésnek, hogy ritkán láttam még olyan okos embert, mint ő.

— Löhetségös — erősített meg Illés a hitemben és bement a tanyába, kihozott egy rossz subát és alám gyúrte, hogy jobb ülés essen a gödör partján.

— Az asszonynek is amiatt történt halomása, hogy fölfázott a hideg földön.

— A feleséginek?

— Annak. Tüdöltyögése származott belüle.

De nemcsak a föld fölött vigyázott rám Illés, hanem a föld alatt is. Mindig az ő kezébe kapaszkodtam, ha napvilágra ugrottam valamelyik mély sírból. Határozottan éreztem, hogy ez az ember engem megkedvelt. Hanem a mesterségemmel nem tudott megbarátkozni. Nem az írnoksággal, hanem a csontszedéssel. Hiába mutogattam neki a bronzfüggöket, meg a kengyelvasat, ő csak a földet marcolászgatta, amit az ásó, lapát kihajigált a mélységekből. Ez kék agyag, vályognak való. Ez sárga agyag, tapasztóföldnek való. Isten ellen való véték

így fölforgatni a földet, összekeverni a rosszat a jóval, majd megemlegeti jövő ilyenkorra a szomszéd is, hogy beleszabadította a múzeumot a birtokába.

— Meg ám, — próbáltam okosítani — mert ebben a megforgatott földben nagyobb dinnye terem, mint a másikon tök. Hiszen láthatja, hogy milyen vigyázva húzzuk be az árkokat, mindenütt a rossz földet terítjük alulra. Nem teszek én kárt senkinek, csak hasznot.

— Nono, — vonogatta a vállát — hiszön a maga dolga. Mög a szomszédé.

Másnap nem tisztelt meg bennünket Illés, harmadnap átküldtem hozzá egy napszámost. Szeretnék vele beszélni, mert itt már készen vagyunk, az ő földjére kerül a sor.

Illés visszaüzent, hogy nem ér rá.

— Mit dolgozik?

— Madzagot fűzött a bocskorába — mosolyodott el az emberem. — Az van abban, hogy nem akar jönni. Fahitú embör az nagyon.

Igaza is van neki, be kellett látnom. Nekem van kérnivalóm, nekem kell őt uralnom. Átmentem magam s föltekintettem az árpavetést, amely az Illés birtokában tartózkodó ösöket takarja. Nem nagy darab föld, harminc lépés lehet a széle, hossza. A vetésért adok Illésnek tizenöt pengő kárpótlást, noha a kára nem lesz több tíznél. Nem, még annyi se, hiszen a jövő héten bevetheti újra. Eh, nagyon rongyos ember ez az Illés, adok neki húsz pengőt.

A tanya sarkánál megálltam egy percre. Ágasfákkal volt megtámogatva az össze-vissza rendezett fal: ahol kimállott belőle a vályog, kukoricaszárral betömve a lyuk, kihallatszott rajta a gyerekköhögés. Tíz pengővel megint megemeltem a kárterítést. De kikötöm, hogy abból új falat kell verni.

Ahogy befordultam az udvarra, mérgesen nekem ugrott a puli. Már akár mint házfelügyelő, akár mint a csontok amatőr felkaparója, aki haragszik a konkurenciára.

— Csiba te! Az anyád! — kurjantott rá Illés és hozzávágta a megreformált bocskort.

— Kedvező auspiciumnak láttam, hogy a bocskor nem énhozzám vágódott. Baráti üdvözlettel közleltem a ház urához, aki a padlás szájához támasztott létra fogán ült.

— ... sten!

— ... sten — adta vissza a köszöntést Illés, de kissé kelletlenül és nem emelkedett fel a trónusról.

— Kérdezze már, mért jöttem — kezdtem a diplomáciai tárgyalást a tradíciók stílusában. Azt hiszem, már Kusid is, az első magyar nagykövet ezzel állított be Zalán király ő felségéhez. S ő is azt a feleletet kapta, amit én.

— Majd megmondja, ha akarja.

— Rosszacska már ez a maga tanyája, Illés. Meg kellene foltozni egy kis új vályoggal.

Illés meglepetve kapta föl a fejét és csusszant egyet a létrafogon, mintha föl akarna kelni.

— Mibtil, uram, mibül?

A tenyeremre tettem egy ötvenest és oda-tartottam elé.

— Ehol-e, ebbül csak futja. Magának hoztam.

Illés visszaigazodott a létrán. Meg is kapaszkodott benne mind a két kezével a nagy kísértésre.

— Neköm? Mért adná azt maga neköm?

— Holnap beleállunk a maga földjibe. Abba a kis csücsökbe csak, amit mutatott. Elpusztítjuk az árpáját, hát azért.

— Nem ér az annyit, hírül se — csóválta Illés a fejét.

Most meg már én voltam meglepve. Meg is zavarodtam egy kicsit, hogy ilyen nagyszívű ember ez az Illés.

— Én jó szívvel adnám, nézze. Ráférne magára ez a kis segítség. Gondolom, ezen nem is veszünk össze, majd eligazítjuk ezt, ha meglátjuk, mi van a földjibe.

— Csakhogy azt nem láthassa mög — emelte föl Illés a fejét és még csak nem is tüszentett, pedig napba nézett.

— Nem?

— Nem ám. Nem engedöm csúffá tönni a földemöt.

— Miért nem engedi?

— Csak.

Ezt olyan hidegvérrel mondta, ami mindig velejár az indokolásnak ezzel a fajtájával. Nem tudom, indulatszó-e a »csak«, vagy határozószó,

de a világ minden igéjében nincs annyi erő, mint ebben.

Reménytelennel láttam minden küzdelmet és teljes vereséggel hagytam ott a csatateret. A puli diadalcsaholással követett a határmesgyéig.

A napszamosaimnak megmondtam, hogy kitelt az esztendejük. Káromkodva kérdezték, hogy nincs az ilyen fahitú ember ellen törvény?

Ezt a kérdést sokszor hallom és érdekes, hogy mindig parasztoktól. Ilyenkor nyelni szoktam egyet, mielőtt felelnék. Mert most már van törvényünk, jó pár esztendeje, szentesítve is van, de ez olyan törvény, amit csak azért hoztak, hogy el lehessen tűnődni rajta, mért hozták? Nyilván csak azért, hogy ilyen is legyen a háznál. Ásni éppen úgy nem lehet vele, mint a nyeletlen ásóval, aminek vasa nincs. Mert nincs hozzá végrehajtási utasítás. Érik a szalmában, mint a vadkörte.

De ezt nem mondhatom meg a magyarjaimnak, mert borzasztó csökkenti a tekintélyemet, ők azt hiszik, hogy én mögöttem csak úgy ott áll a nagytekintetű államhatalom, mint a finánc mögött, nagy a végrehajtó mögött. Ha kitudódik rólam, hogy akkora hatalmam sincs, mint egy falusi bakternak, akkor kitelik minden becsületem.

Azért most is inkább nyeltem egyet és azt mondtam:

— Persze, hogy van törvény s ha arra muszájít ez az oktalan ember, azt megemlegetheti. Majd a tavaszra, mikor az árpát levágja.

Illés alighanem meghallott valamit ebből a szóbeszédből, mert ahogy a hó eltakarodott a földekről, beállított hozzám. Nem talált otthon, de meghagyta, hogy nagyon szeretett volna velem beszélni. Azt is megüzente, hogy a törvény dolgában.

— Észretért a fahitú — gondoltam magamban, ahogy húsvét előtt kikocsiztam hozzá. A sár miatt hátulról kerültem a tanyába, amit még jobban megtépáztak a téli szelek. Illésen annyi változást találtam, hogy kissé vázlatosan volt öltözve, az őszi rongyokból egyetmást lehányt magáról.

Le se szálltam a kocsiról, már kérdeztem is a törvényadta fölényel:

— No Illés, tán melegházban tartotta az árpát, hogy már vágni akarja?

— Az árpát? — húzódott mosolygásra a kócos bajusza — elmúlt az már a múlt hétön. Kiszántottam, céklát töttem a helyibe.

De már erre csak leugrottam a kocsiról és szaladtam a tanya elé. Megkeveredett ez az ember a télen?

Nem, nem szántotta ki mindenütt az őszi árpát. Csak a halottak csücskén éktelenkedett friss fekete folt a vetés szép zöld selyemkendőjében.

— Értem — mondtam szigorúan. — Azért vetett céklát abba a darab földbe, mert akkor késő őszig nem juthat hozzá a múzeum.

— Akkor se, hallja — mondta Illés csöndesen. — Mert abba az órába mögint fölszántom ár-

pának, ahogy a céklát kiszödöm belüle. Ez is törvény.

— Micsoda törvény?

— Az én törvényöm. Hogy azt csinálók a földemmel, amit akarok. Ezt nem ronthati le a maga törvénye se.

— Dehogynem—adtam a hatalmasat. — Ha megtérítem a kárt, akkor magának semmi szava sincs.

— No jó, — fogta marékra Illés a bajuszát, az igazat ismerő lélek nyugalmával — de hát mindön kár benne van a törvényben?

— Benne.

— Hát akkor csináljunk szerződést. Írást.

— Maga megmondja, mennyire saccolja a kárát, azt én megfizetem, ha méltányosnak találok és arrul maga írást ad nekem. így gondolja, úgy-e?

— Nem, hanem maga ad neköm írást, akiben a ló is benne lögyön.

— Nem értem.

— Pedig én magyarán mondom. Maga földesati a földet, úgy-e? No jó. Be is húzati. Az is jó. De azért a föld itt-ott csak megsüpped, ahogy az eső megszalad rajta. Kigödrösödik.

— Hát aztán? Nem töri ki benne a nyakát.

— Én nem, hanem a lovam kitörheti a lábát.

— Hát magának van lova?

— Neköm? Nincsen énnéköm. De tögyük föl, hogy lössz. Azért köll énnéköm az írás. Tíz eszten-

dőre. Hogy ha addig akármikor kitörik a lovam lába, a múzeum köteles neköm másik lovat létesíteni.

Abból, hogy Illés kezdte hivatalos cifrázattal ellátni a szót, láttam, hogy nagyon komoly a dolog s egész télen hányta-vetette ő azt magában.

— Nagyszerű ember maga, Illés — ültem vissza a kocsiba. — Hát aztán miről tudom én azt meg, hogy csakugyan a mi ázásunkban törte-e ki a lova a lábát, majd ha lesz lova? És ki áll azért jól, hogy a környék minden lova nem itt töri-e majd ki a lábát?

Illés följebb húzta a rongyos sipkát a homlokán. Hogy még jobban láthassam a nagy észet.

— Az már a maga dolga, kéröm szépen. Meg a törvényé.

— Hát igen, a törvény. Az majd igazságot tesz — kiáltottam vissza, ahogy kigurultunk a tanyából.

Nem fenyegetéskép mondtam, csak a vereséget lepleztem vele. Azt is csak egy hétig. Akkorra meggondoltam a dolgot. Nem lehet azokat a sírokat otthagyni egy fahitú ember csökönysége miatt. Aztán meg ha harminc év óta egy ló se törte ki énmiattam a lábát, most is vállalhatom a felelősséget. Üsse part, megkötöm azt a szerződést, már csak kuriozitásból is.

Kiküldtem Jánosomat mint követet és megbízott minisztert a legrongyosabb nagyhatalomhoz, kösse meg vele a szerződést. Aztán éjszakáz-

zon meg nála, reggelre kint leszek én is s kiszabadítjuk az ősoket.

De Jánosom még aznap visszaérkezett. Letett elim egy ezüsttel kivert kengyeldarabot. Az elsőt, amit életemben láttam.

— Tessék, ez maradt az egészből. A paraszt kikubikoza azt a csücsköt, azt mondja, nyolc sírt talált benne, mindenféle encsembencsemekkel, de elkeveredtek a sárba, illetve a vályogba, mert azt vert az agyagból, azt mondja, rájuk szakadt volna az a rossz tanya, hát megagyusztálta egy kicsit, Pedig ez alighanem valami király löhetett, ez az ezüstkengyelős.

Shakespeare jutott eszembe: »Fejedelmi Cézár, ha föld röge lett, lyukat töm, hogy kizárja a szelet.« Hiszen az is szép foglalkozás egy néhai fejedelemtől, ha a kis Vecsernyéseket betakarja a szél elül. Lehet, hogy egész életében nem tett annyi jót, mint most vályog korában.

János pót jelentést adott le az ajtóból:

— Különb tiszelteti az igazgató urat az Illés. Valami olyasfélét is mondott, ugyan nem nagyon értöttem, hogy ő most már mögtötte a törvényt.

De én értettem s most már úgy láttam magam előtt fahitú Illést, mint illusztrációt Kozma Andornak gyerekkoromban megtanult verséhez: »de saját jussából nem ad egy arasztot, — szeretem a büszke, jó magyar parasztot«.

PAP M A R I S K A

(Fiatalon hunyt el, közvetlenül a világháború kitörése előtt, Budapestben. Szenvedélyes, nyugtalan lírával átfűtött, szinte férfias erejű elbeszélő, akit Kiss József fedezett fel. Bródy Sándor nyomdokain haladt. Nyelve zsúfolt, színes, kifejező, egy-tőről sarjadt a század-eleji impresszionistákéval. Zsidó tárgyú, romantikus hátterű és szociális kérdéseket előszeretettel bolygató novellái jórészt a Hétköznapi életben jelentek meg. Egyetlen novellás kötete: A rög.)

ROCINANTE

Egy viharos ünnepestén, mikor a fényes korcsmaablakokból víg kurjongatások és meleg emberpárák szűrődtek ki a szomorú uccai ködbe, Madrid városában kószált don Quijote, a forró szívű és bús orcájú manchai nemes. Nagy, bomlot-tul kavargó szélvihar volt és don Quijotenak kor-gott a gyomra. Olyan vánnyadt volt már a vén gúnyája, hogy alatta nem érezte se bőrét, se húsát, hanem egyenesen mintha a csontja velejébe hara-pott volna a megveszett szél. A pimasz éhség a torkát égette és a gyomrát görcsökbe húzta, az ármányos fáradtság pedig mázsás köveket rakott szegény megroskadt derekára. De a szívét, — hajh, a szívét! — mint hajdan a hősi lázak látomásai, most is álnok remények melengették. Minden lé-pését azzal a gondolattal lépte meg a jó don, hogy

a következőnél eléje toppan egy nyájas nemes, vagy legalább is egy jóképű polgár és sima alázattal és meghajtott gerinccel ekképpen emeli hozzá a szót:

— Nagydicőségű lovag, kinek a híre úgy száll széjjel a világon, mint a szétfúvott tollpihe, az örömök örömét hozod a hajlékomba, ha megtiszteled. A szobáimban a kályha dorombol, mint egy szerelmes macska és nevet a lámpafény, mint egy nyájas nagyanyó. A feleségem ízes étkeket tálal majd eléd, a kisasszony lányom pedig büszke és boldog lesz, ha tulajdon ajkaidról hallja meg hősi életed eseményeit...

De a szeles estében csak vánszorogtak el sorra don Quijote mellett a lámpák és az uccasarkok és nem öltött testet e hívságos délibáb. És a jó lovag keményen viaskodott a gyáva reszketéssel, mely a lábait rázni akarta és a hitvány könnyekkel, miket a szél és a gyomorgörcs ki akart facsarni a szeméből.

Közben odaért az arénához. Az aréna lámpásai nyugodt pislogással fénylettek bele az estébe, mint a jóllakott párduc szemei. Az aréna jóllakott vad volt, a terpedt, otromba gyomra teli néppel, nyüzsgő morajjal, sok élet melegével. A kapui ásítottak lomhán, feketén. A nagy kapu behajtott félszárnyán egy fehér papírtáblát cibált a szél. Az éhes don eléje állt és a hunyorgó lámpafénynél olvasá, amint következik:

IZMOS LEGÉNYEK MUNKÁT KAPNAK AZ ARÉNÁBAN

— Ah, ah, ah, — gondolta a jó don és végig nézett rozoga karján és buckós térdein és kéjes bizsergéstől dagadoztak elnyűtt erei — a jó szellem jó útra terelt! Ez bizonyára lovagi viaskodás, vagy hősi torna. Sajnálni való, hogy a vitézi sisak, a tündöklő szablya, a lovagi vért és a fiatal erő mind elmúlt tőlem. De semmi! Don Quijote sohasem öreg, sohasem fáradt és sohasem rongyos! Don Quijote ma ismét harcol és ismét ragyog, csodálat lázába ejtve a hálátlan népet, ki őt oly hamar elfeledte!...

Fürgén, peckesen, gögösre húzott nyakkal billegett befelé. A gazdához küldték a lézengő cifra szolgák. A köpcös kis spanyol végigmérte és kurtán, keményen csak ennyit mondott:

— Porondot söpörni, padot mosni, dögöt vontatni. Másfél pezeta egy estére ...

Dögöt vontatni! Másfél pezeta! Hagyjuk a küzdelmet, mit a derék nemes bensejében a hősi önérzet vívott az éhség görcseivel; hagyjuk a kísértő képeket, melyek ízes, kövér étkek gégesziklandozó páráival és forró bor fűszeres illatával kábíttatták az ágaskodó nemesi gögöt... A végin így szólott don Quijote:

— Hát ha kell, vontatok dögöt...

Odaállott a belső bejárat széles folyosójára, a vigyorgó cselédnép közé. És, elgondolta:

— Én, don Quijote, itt! Én, don Quijote, éhségtől szikrázó szemekkel lesem a szennyes munkát! A kövér mészáros és a röhögő pecér pedig benn terpeszkedik a puha ülésen, melegen, jóllakottan és várja a szórakozás tarka képeit! Ah, ármányos életöszton, mely igába, járomba, bilincsbe fogva uralja az embert és a szabad halál útjáról mindig visszarántja!...

Ily keserű szókkal szánta munkára pajzsforogató vitézi kezét a don. És csak állott az ajtóban parancsra várakozván. Az ajtón át kicsapott hozzá a várakozó cirkuszi nép zúgó izgalma.

Ott benn felajzott idegű, mozgó tarka tömeg lepte el a padokat. Pirosan, forrón, lázas szemekkel lestek a harcot, a vért. A vér! A vér! Jöjjön a vér! Libegjenek a piros rongyok, csattogjon a muzsika, bőgjön a vad, reszkessen, fusson, verejtékezzen és ügyeskedjék az ember! A népnek a gyomra korog, a népnek nincs meleg vacska, a népnek az izma munkában senyvedt, hát a lihegő láz kell a népnek, forró izgalom és véres mámor! A muzsikás emberek már csörgetik, pengetik, fűdögálják a szerszámjaikat, a bíborruhás, aranyrojtos cifra torerók sűrögnek, készülődnek a porondon és a bikaistálló felől már hallik a mély morgások és dühös bőgések idegpezsgető hangja ...

Itt, a belső folyosón most vezeti egy istállószolga rongyos kötőféken a »gebé«-t. A gebe, az a

kóstoló. Olyan kóstoló, mint nagy lakomák előtt a gégeingerlő tengeri furcsaságok. Mint a lomhavérű katonának egy pohár forró bor a harc kezdetén. Mint nász küszöbén a csók. Ilyen kóstoló a gebe a cirkuszi harcban. Mindig valami elnyűtt, nyomorék, félig holt pára. Amelyiknek már más haszna nincsen. Mert az igavonóknak a tehetetlen, beteg vénségében azért a kis hűlő, pislákoló, nyomorult életmaradékért is le kell szolgálni a haszonadót, ha verejtékkel nem, vérrel, ő az eleven vörös posztója a cirkuszi vadnak. A dühös bika elé először őt terelik, az ő vére szagától bóduljon meg, az ő letiprott húsa fölött szilajodjék tüzesebbre a viaskodó kedve.

Hát fölcattan a muzsika és viszik a bika börtöne kulcsát és itt meg vezetik a gebét. Vén szürke kanca. Rogyadozó derékka, sántítva baktat a legény nyomában. A szőre mállott, a csontjai görbék, húsa alig van.

Ahogy a szolga az ajtónál ácsorgókhoz ért a vén gebével, don Quijote kitántorodott a többiek sorából és sárga, ájult arcával a lóra meredve, hangosan kiáltott:

— Rocinante!...

Igen, Rocinante volt, a derék kanca, akivel hajdan a szép, színes kalandok útjait járta! Akit vidám mezőkön sütött a nap, akit sima utakon hajsolt a lovagi sarkantyú, aki a harcban fürge és ügyes volt, a koplalásban erős és kitartó és aki, miként ura a lovag, hiába várta élete jutalmát

Dulcinea hercegasszonytól. Pedig, ah, mennyit álmodoztak róla, tar mezőkön, köves ösvényen és süppedős pocsolyán járva és istállózugban, rossz pajtában, vén kastélyszobán és korcsmai padon megpihelve. Csókos gyönyörökről álmodozott a lovag, lágy kenyérről és édes cirógatásról Rocinante. Így járták egyedül a hitvány, sáros világot, hősi legénykedések és víg harcok közepette, büszkén nyögve az otromba sebet, mit a disznóhajcsár füttyköse vágott...

Ah, mily szép is az élet a tarka kalandok során, míg ifjúi tüztől lüktet a vér, míg az ember fürge és józmu karral viaskodik a szélmalommal és madárijesztővel és komolyan veszi a disznóhajcsárokat, míg neki a sötétség is csillagot terem, az útszéli kóró is virág, míg Dulcinea képe él az álmainkban, míg érette sebeket kapni és zokogva sírni oly jól esik, míg a reménykedés véget nem érő, bűbajos lépcsőfokain ballaghatunk a trónusa felé.

És most itt találkoznak, elnyűtten, öregén, éhesen, itt, a cirkuszi porond függönye előtt, míg odabenn csörög a muzsika, a bika bög és az emberek ezre vérlátásra szomjas.

— Ah, Rocinante!...

A vén pára halkán röhög, mint valaha röhögött volna a sárga zabszemekre vagy ficánkoló kis csikájára, ha része lett volna ilyen úri étekben, vagy a boldog anyaságban. Ha ilyen rozzant, beesett, dagadtszemű, kintől torzult, szegény állati pofán

teremhet mosoly, úgy Rocinante mosolyog. A cifra cselédnép pedig hahotázva tódul köréje.

— Íme, hát ez don Quijote, a vitéz manchai levente és a lova, Rocinante.

De Rocinanténak most érzelmes örömökre nincsen ideje. A lovászkorbács a sajtó intésekkel sietteti a cél felé.

— Hajrá, Rocinante! Csak előre! Hopp, Rocinante!

A bika odabenn, ahogy az istálló sötét alagútján rohan a porond felé, rettentően elbőgi magát. És Rocinante reszkető inakkal hátrál a bejárat előtt. De a korbácsok, a rúgások, a fenyegető ordítózások győznek. Mindig ezek győznek. És Rocinante nyögve iramodik be az ajtón, roskadozó, ferde lábaival.

Bögés, dobogás, emberrivaj, sok vad, bomlott, féktelen hangvihar — és mikor már a bika is ott vérzik a porondban és vérgőzttől részeg a nép, akkor egy torero rikoltó kacajjal kiáltja el magát a cirkusz közepén:

— Most pedig a hírneves don Quijote ki fogja vontatni holt paripáját, a derék Rocinante-ot!...

PAPP D Á N I E L

(Született Ómoravicán 1868-ban, meghalt Budapesten 1900-ban. Méltatlanul elfelejtett, nagytehetségű, realista elbeszélő, akinek főképp a délvidéki görög papok — a kalugyerek — életéből vett rajzai maradandó értékűek. Stílusán helyenként mintha Anatole Francé játékos iróniájának szívárványfényei villannának keresztül. Szatirikus kisvárosi regénye: A r á t ó t i ak, halála után jelent meg. Nevezetesebb művei: Marcellus, Utolsó szerel em.)

A BIZONYÍTÉK

Két domb tövében, fűvek között nőtt ki a gyurgyevói klostrom. Repedt fala nagy fehér kőbokréta gyanánt bukkant elő, harmatos tölgyek, öreg hársak alján. Patak locsolgatta jobbról, patak locsolgatta balról, hogy el ne hervadjon a csudatevő Mária hajléka, négy évszázadok óta. Csend lakott e leveles országban, életről kívül csak a kapuhíd dörmögött olykor, meg a harangszó, amely élőket és holtakat a barátok templomába hitt. Élők és holtak körül az édes meleg tájon még valahogy elszóráttak a fűbe, vetésbe, földet munkálni nyáron. Télen ellenben, midőn alpesi országra válik a dombvidék, csak ködön át integetett a horizontról Ó-Gyurgyevó, a rác falucska. Az volt ilyenkor a klostromnál beszélő egyetlen lélek. És ha alkonyatkor az emeleti ablakokra ráragyogott a nap

és reszkető vén barátokat hitt az üveg mögé, hogy hervadt borostyánlevelekként örvendezzenek a fénynek, akkor a süveges fejű öregek közül, azt hiszem, Szabbász atya beszélt legtöbbet a szomszéd falucskával. Ő nem is volt szerfelett öreg, csak őszbecsavarodott vala már kemény két halántéka. Ő most már nem is él és én bátorságot veszek magamnak, hogy beszéljek legintimebb dolgairól a derék, vén barátnak, mert tudom, hogy Szabbász atya, a legenda szerint, akkor beszélt utoljára, mikor temetni vitték és ortodox rítus szerint födetlen koporsójába háromszor öntöttek vörös boritalt. Kétszer eltúrte a boresőt, harmadszor már odaszólt a diakónusnak a jó öreg:

— Aj haj, jobbat is adhattatok volna.

Monda és nem beszélt többet és most se fog ellentmondani, ha nagy fájdalmát nyilvánossá teszem. Fülön sem ragad ezért és meg sem rázván, nem folyamodik szokásos mentegetőzéshez, amelyet használt mindig, valahányszor csak megvert valamely élő lelket, kocsist, parasztot, avagy tanuló diáknoviciust:

— Én, főtisztelendő arkimandrita, én nem erőszakoskodtam, Istenemre nem. És csak gyakorlám igaz és kétségtelen jogaimat, amelyek első Lipót király 1691-iki privilégiumában gyökereznek: 9... statibus porro ecclesiasticis velut monachsi graeci ritus maneat propria facultas disponendi.« Az óhitű egyházi és szerzetes férfiaknak továbbá maradjon meg a saját rendelkezési joguk, úgy-e

igazam van, főtisztelendő arkimandrita?! Én nem verekedtem, csak a saját dolgomban-rendelkeztem. Athanáz, a kedves fehérarcú arkimandrita mosolygott ilyenkor:

— Csacsi vagy Szabbász. A privilégium csak *in templis* szól, a *templomokban*.

— Jó — monda Szabbász. — Ezentúl hát a templomba viszem, akit meg akarok verni. De ütni azért fogok mégis, főtisztelendő arkimandrita.

Szólt Szabbász atya és úgy tőn, amint beszéle.

* * *

Míg elt Timóteusz, Timóteusz volt az egyetlen, akit Szabbász atya sohase bántott. Timóteusz a klostrom hat diákja közt a legfiatalabb volt és tanításra Szabbász mellé volt beosztva. Az erős barátérfiú szobájában pislogó Máriamécs alatt tanulta mindazon nehéz tudományokat, amelyeket tudni kell egy jóra való kalugyernek. Hirtelen nőtt hosszú karjára támaszkodva, ott olvasta az ortodox egyház isteni történeteit. Szent Demeter csudatevő sírjának legendáit régi századokból és az egyház vándortörténetét új századokból, midőn az ipeki pátriárka lassankint átalakult karlovici pátriárkává és Csernovics Arzén népe új monostorok köré rakta le fegyvereit. A homályos cellában, midőn sötétre vált a szürkület, az ószláv énekek nehéz skáláit énekelte tanítványával a barát. A fiú szép volt, kellemes hangú volt és búcsú napján,

midőn a klastrom megtelt úri vendégekkel és némely vén esperesné nagy parancsolással kiáltott végig a folyosókon:

— Diákok, kiszolgáló diákok, hol vagytok, gyáci, gyáci?! — Timóteusz arcát mindenki megveregette.

— Jó fiú vagy, Timóteusz, csak az idén rekedt vagy egy kissé. A hangod változik bizonyosan, Timóteusz.

Timóteusznak azonban nemcsak a hangja változott, hanem a színe is. Fehér hamvas arca lassankint elsárgult, rekedtsége köhögéssé vált és midőn meghalt Timóteusz, az ógyurgyevői községi orvos azt mondta róla:

— Nem tudom, kitől örökölhette a tüdőbajt; apja, a mi boldogult jegyzőnk, nagyon egészséges tüdejű ember volt, az anyja is az volt. Az még szép asszony is volt és mindkettőt együtt vitte el hét esztendő előtt a fekete himlő. Nem tudom, kitől örökölhette ...

Az ebédlőben beszélgetett így a kalugyerekkel az orvos és Szabbász atya kinézett az ablakon a falu felé és utána mondta félhalkan:

— Nem tudom, kitől örökölhette, nem tudom, kitől örökölhette ...

Szabbász ezt utána mondta, félhalkan, azután tovább verekedett a Lipót császár privilégiuma folytán.

Míg élt Timóteusz, az igaz, nagyobb vehemenciával cselekedte ezt. Akkor, az erős, ötven körül

levő barátnak még lelke is erősebb volt. Midőn Timóteusz meghalt és Szabbászhoz egyelőre nem került tanítvány, a kalugyer igen nagyon öregedni kezdett a magányosságban. Az ablakhoz se szeretett többé járni, mert odalátszott mindig a falu. A faluról meg régi dolgokra kellett gondolnia: a jegyzőre, aki mindig vadászni járt, a jegyzőnére, aki mindig a lugasban ült. Onnan lelátott a tölgyerdőbe, ha jött a klostrom földjei után nézni Szabbász, a barát. A földekről keskeny gyalogút kanyarodott a községháza felé és mily nagy gyönyörűség volt az akkor, keresztüllépegetni a harmatos káposztafejek között, vén cseresznyefák leveléről nyakszirtre kapni némely jéghideg esőcsöppet. A jegyzőné már messziről nevetett rá és más nem is nevetett vele, mert Timóteusz még nem is született meg. Timóteusz csak később született és a jegyzőék azután meghaltak fekete himlőben és a kis árvát akkor Szabbász a klostromba protezsálta és most nem jó az ablakba állni, nem jó a falura látni, mert minderre emlékezni kell, ha oda állunk, ha oda látunk ...

Míg élt Timóteusz, odalenn az ebédlőben Szabbász atya volt a felolvasó. Athanáz, az arki- mandrita, asztalbontás után hátradőlt citromsárga selyemzsöllyéjében, amelyet színénél fogva a zsölylyék királyának tartott és odaszólt a huszárnak:

— Pál, hozd be a postát!

Pál behozta a leveleket és az egyetlen újságot,

amely a klastromba járt, Szabbász elé tette. Szabbász azután olvasott: politikáról, művészetekről, törvényszéki csarnokról és egyéb gonoszságairól a világnak. A kalugyerek lassankint elszunnyadtak, de ez nem volt érvényes. Az arkimandritának kellett elszundikálni, akkor végződött a fölolvadás. Midőn Timóteusz meghalt, Szabbász már nem olvasott föl sokáig. Egy sötét őszi délutánon, ahogy végiglapozta az újságot, nem olvasni kezdett, hanem ép ellenkezőleg, letette pápaszemét az abroszra és kétszer-háromszor végigsimogatta ráncos homlokát.

— Egy német professzor föltalálta a tüdővész orvosságát. Most találta föl, — nyögte Szabbász — mikor a szegény Timóteusz már meghalt.. .

A barátok elhallgattak, Szabbász pedig fölkelt a helyéről és kiment az ebédlőből és nem olvasott föl többé. Valamelyik fiatal barát vette át tőle ezt a hivatalt és egy másik délután megint az se olvasott föl, hanem odament az arkimandritához és a fülébe súgta neki:

— Elteszem az újságot, mert megint egy olasz professzor találta föl a tüdővész orvosságát. Nem akarom, hogy Szabbász testvér, a szegény ezt is valahogy elolvassa.

Az arkimandrita bólított a fejével és Szabbász észrevette, hogy miről van szó. Megint csak fölkelt és bosszankodva ment föl a szobájába:

— Mi közöm is nekem Timóteuszhoz? Miért siratom én Timóteuszt? Kitől örökölte a tuberkuló-

zist Timóteusz? Sirassa az, akitől örökölte Timóteusz. Az én mellkasom elbír egy üllőt is, de talán a jegyzőt vitte volna el a tüdővész, ha feketehimlőben el nem pusztul. Az sirassa Timóteuszt, aki ráhagyta a betegséget; az én tüdőm öt liter levegőt fűt, mikor erre járt egy vándor cseh a tüdőmérőjével ...

Szabbász nyugtalanul járt föl-alá a szobájában és lassacskán ismét átcsapott az engesztelődésbe:

— Azért jó fiú volt, jó fiú volt Timóteusz és én mégis elteszem irkáit emlékül. Azért szabad nekem sajnálnom Timóteuszt és én elteszem a haját emlékül. Azért imádkozom érte, a betegséget akárkitől örökölte ...

Szabbász elgondolkozott és nem jól esett ugyan neki, mégis ilyképp igyekezett magyarázni a szeretetet, amely a halovány kis diákhöz fűzte egykor, innen a síron és most túl a síron is. Csak midőn ismét a falu felé szállt pillantása, úgy rémlett neki, mintha Ó-Gyurgyevó szélén fejét csóválná az erdő:

— Ne hazudjál a szívednek, gyámoltalan Szabbász...

Míg élt Timóteusz, Szabbász atya sohase köhintett egyet. Most először érezte, hogy az ősz nedves és ha az ember.sárban, vízben jár, mindjárt köhög is utána.. A levegő is olyan, mint a reszelő: alkonyatra vörös foltokat horzsol az arcon. A szobában ellenben mindent kiszáraszt: éjszaka folyton inni kell a vizet. És a víz ilyenkor nem hűvös,

hanem édes, az ember meg nem egészséges, hanem beteg. Akkor pedig nem víz kell, hanem orvos.

— Nézd meg Szabbászt — monda az arkimandrita az orvosnak, midőn a doktor rendes szombati látogatását tette.

— Már megnéztem — válaszolta a doktor — és ismerem a baját is. Az a baja, ami a Timóteuszé volt, az, amely a mi mocsaraink között bizonyosan kitör egyszer, ha a vérünkben hordozzuk. De Szabbász már idősebb és elél vele huszonöt évig is. Most azonban igen gyöngé és nem ártana, ha a télen valahol megerősödnék.

Míg élt Timóteusz, az arkimandrita szeretett kissé szigorú lenni a verekedő Szabbással. Az este, hogy beszélt az orvossal, magához hívatta Szabbászt és nagyon jó volt hozzá.

— Ülj le — mondta neki. — Ne állj előttem, mert barát vagy ugyan, de beteg a tested.

Szabbász leült és Athanáz leharapta a szivarja végét, hogy rágyújtson. A kalugyer gyorsan kivett a zsebéből egy skatulya viaszgyufát és lánggra hozsolt egy szálát.

— Ej haj, ilyet se láttam még, kitől kaptad, Szabbász? Nagyon szép gyufa, igazán szép kis gyertyaszál.

— A doktortól kaptam, főtisztelendő arkimandrita — mondta a barát és megint zebre vágta a viaszgyufát, amely neki igen kedves volt. Úgy kérte el a doktortól az újdonságot, amelyet a gyurgyevói klostrom még sohase látott és most szívesen

odaadta volna az arkimandritának az egész skatulyát, de ő maga is nagyon megszerette a gyufát, amely sokáig ég és így kétségkívül azért teremtett, hogy az ember nedves pipadohányra gyújtson vele. Az arkimandrita pedig szivarozik, neki hát nem szükséges a viaszgyufa. Ő csak szeretné bizonyosan.

—Szabbász, te beteg vagy — szólt Athanáz — és én azért elküldelek téged melegebb országba, ahol meggyógyul a tüdőd. Raguzában nem fúj a szél és sót lehel a tenger; oda szállasz az óhitű zár-dába. Már írtam is az arkimandritának. Azonban kikötöm, hogy a monostorban enni nem fogsz, mert halat és olajat csak egyenek ők. Te a városban fogsz sült húst enni és tavaszra, ha átmelegszenek a sziklák, nem ide jössz vissza, mocsarak közé, hanem a Fruska Gora alá indulsz, Ravanicába vagy Görgetegre. Oda is fogok írni és itthon nem akarlak nyár előtt látni. Most pakkolj, reggel kapsz pénzt és elutazol. A városban majd a szentszéki titkár úrtól megtudod, hogy merre ülj vasútra.

—Óh, főtisztelendő uram, — szólt a barát — hogy kerülhetek én a monostornak ennyi pénzébe? Óh, főtisztelendő uram, hogy fogadhatom én ezt el? Jól cselekszem-e, ha elfogadom?

— Hallgass, Szabbász és engedelmeskedjél. Mert te csak a Lipót császár privilégiumát tudod, de nem tudod az ötödik ökumeni zsinat kánonját is: »Miért akarsz te pásztor lenni, mikor csak juha vagy a nyájnak?« Engedelmeskedjél hát Szabbász,

mert én vagyok a pásztor és most eredj aludni, öreg Szabbász.

A kalugyer fölállt és megint a zsebébe nyúlt:

— No, igen kegyes ön! Főtisztelendő arkimandrita! No, köszönöm szépen! No, majdhogy magammal nem vittem ezt a szép viaszgyufát, amit a főtisztelendő arkimandritának hoztam...

A folyosó hófehér boltíveit feketére színezte a kivilágítatlan est. Szabbász a sötétben világosan látott. Az orvos beszédje után, az arkimandrita beszédje után tudta, hogy miért kell neki elutazni és lelkében szilárd tudomást vett arról is, hogy Timóteusz kitől örökölte a baját. Az egyszerű ember kétkedését valami bizonytalan öröm zavarta el végképp: Szabbász nem éppen a tüdővésznek örült e percekben, de mindenesetre örült a bizonyítéknak. E bizonyítékot olvasta le a folyosó minden kockakövééről, a két perc alatt, míg a sarokfordulóhoz ért.

Míg Timóteusz élt, Szabbász sohase járt a temetőbe éjjel. Most azonban nem cellájába tért a barát, hanem a fordulónál lebotorkált a melléklépcsőn. Le a hátsó udvarba, onnan a kisebb dobogón át be a temetőbe. Leveletlen hársak alatt, hervadt fűtakarója alatt rátalált a sírra. Onnan zokogott aztán együtt a síró széllel:

— Ó Timóteusz, ó kedves Timóteusz, mégis csak az én fiam voltál!

PETELEI ISTVÁN

(Született Marosvásárhelyt 1852-ben, meghalt Kolozsvárt 1910-ben. Az orosz naturalizmus kiváló tehetségű magyar előhírnöke. Sötét, komor tárgyú novellái főrészt a kisvárosi élet fülledt atmoszférájában játszódnak. Emberlátása tragikus. Alakjait rendszerint a kicsinyesség, a vidéki értetlenség és elmaradottság kergeti bukásba. Ezt a motívumot ő honosította meg először irodalmunkban. Nevezetesebb művei:

A fülemile, Vidéki emberek, Az élet.)

MAYER, A ZSIDÓ SUSZTER

Az uccám megbotránkozott azon a hangon, amin Mayer, a suszter, Baranyai Katicával mert beszélni.

— Papot ide ne hozzon többet, kisasszony! Ide be ne, gyóntató papot hozzám, mert leütöm a derekát... Az Adolfot nem kell előre készíteni a halálra. Azt szépen előkerítette a maga Istene ... Hagyjanak nekem békét — hősködött a figura kis ember, hadonászva a fiakkeres előtt. — Az Adolf nem is tud arról, hogy neki vége van. Ő a tavaszra kadétnak készül... Oh, oh, micsoda garnizonban fog szolgálni ő a tavaszon. Nem viszi be hozzá kisasszony a papot, hogy elkeserítse őtet.

A kisasszony kiszállott a sáros útra; a papot beszorította a kocsiba a megháborodott zsidó.

Mily időket élünk!

— Mit akar velünk még a kisasszony? Volt egy feleségem, egy jó asszony, egy szép asszony. A Jehova elfordult tőle, mert maga kikereszteltette őtet. .. Akkor idejött a gyóntató pap ... Elment Mali... Volt egy szép kis leánykám... kikereszteltette őtet... Elment... Menjen el a papjával. Jaj, menjen el a papjával, jaj! Most jön az Adolf, akit maga kikereszteltetett. Elveszi őtet a maga Istene. Jaj, jaj nekünk.

A kíváncsi szomszédok a kocsi felé szállingóztak. A keserű hang átszárnyalt a ködös levegőn.

A Katica famíliájának tisztelete hagyományos volt az uccámban. A »Baranyai-major« ide farkallott és az öreg itt lógott (dőlingező járású, kedvetlen úr volt s gémnak csúfolták) közöttünk, leereszkedő, nyájas beszédjével ölvé az embereket, ami csak azóta nem kellett senkinek, mióta a Baranyaiak vagyoniilag leromlottak. »Szép napos időnk van« szólitotta meg így az első járókelőt — mintha most is hallanám. »Szép napos időnk van« — magyarázta a másodiknak s végig az uccán mindenkinek elmondja a köztudomású tény, hogy az emberek az ucca végén be is riglizik a kaput, nehogy bekiáltsa, hogy: »szép napos időnk van«... Részeg tán? — kérdezik. »Nem, — felelték — még a szoptató anyja tejétől csípett be (valami bolond báróné volt) s ki se józanodik holtig . . .«

A »gém«... Azért csúfolták így, mert hajdan

erős nemzetségből utolsónak maradt: hosszúlábúnak, soványnak, magában élőnek, mint ama, a mocsár szélén melázó madár ...

A leánya megható szeretettel gyámolította. Titokban varrt, hogy szükségét ne lásson a gém ... Sétáltatta napfényes délutánonkint az uccám végén a berekben; tatarozta kívül-belül, szüntelen feccseggve, ha észrevett valakit az uccán. Máskor bizony már ő is fáradtan vonszolgatta magát; a szegény Katica ajaka hamar megkeskenyedett, az orra kontúrja éles lett; az arcbőre idő előtt elfakult s eleven fényű szemei körül finom barázdákat szántott — tán a gond? vagy valami szenvedelem? Ki tudja azt. Ők ide költöztek, a régi nagy »major« szegeletén megmaradt házacskába s a bezárt ajtón nem tudja kinézni az ember, megvan-e nekik mindenük az életre, ami kell... Csak a papok jártak ki s be untalanul.

Az unokaöccse — egy sovány, szigorú tekintetű káplán — került a plébániára, aki mindennapos volt náluk. A nevét sokszor hallottuk a »Baranyai-major« lombos végéből, amint gyermekkorukban, hintázás közt kiáltotta Katica a fiúcskára: »Ne harapj, Ágoston«, amiért is köznéven mopszlinak neveztük a szép, szőke, göndörhajú úrficskát. Mire visszatért Ágoston, már elhullatta valahol göndör haját, harapós kedvét... Hosszú, testhez szoruló reverendájában oly kimért, gyászos volt, mint egy ternetésrendező. Ha magára jött, valami imát mormolt s igazán valami hűvösséget terjesztett maga

körül, hogy kedvünk jött a kabátunkat begombolni láttára.

Hárman mentek a vén méltászt vezetve a templomba, akár porban, akár fagyban azon egy rozoga kocsiban, három aszalt szem szilvára hasonlítva egy fazék fenekén, melyről lefogyott a lé. Úgy megszoktuk, hogy ki se tekintetünk a kocsizörgésre ...

Másfelé nem jártak, ami annál feltűnőbb volt, mert az öreg Baranyait nem valami istenes életet szerető embernek ismertük. Sőt uras könnyelműséggel, borral, lóval, szeretővel verte el ősi vagyona maradványát s keresztet, ha vetett egy s más kincsére, mikor elprédálta, — de magára nem igen vetett. A leánya mit akart vele a templomával? Nem lehetett megérteni. »Az Istenhez fordítja vissza« —mondták.

Csak akkor világosodtunk ki, mikor az öreg úr sok fuldokló köhögése végén, egy nyirkos télen a sovány gém elkezdett vastagodni lábában, karjában; a doktor kocsisa — várakozva gazdájára — kíváncsi asszonyokat hírekkel traktálva, búsan bólintgatott, mondván: »végünk van, lelkem ... végünk van«... egy nap, hogy kinyitották az ablaktáblákat, nem félve már a hideg ájtól s a vén Baranyai visszatért övéihez, fuldokló sírás közben ily beszédet hallottunk az ablak alatt:

— Hát soha, sohase látom már többet az édes, édesapámat? Hát még a másvilágban se nézhetek az ő szerető szép szemébe? Óh, mily szerencsétlenség ... szerencsétlenség...

— Hol a hited, Katica? — az Ágoston pap hangja volt ez. — Az égben viszontlátod ..

— Oda jut-e ő? — hallottuk, de feleletet so-
kaíg ki se felelt erre a kérdésre.

Nagy későre hallszott az Ágoston mély hangja:

— Érdemeket szerezz arra, hogy láthassad
őt ismét, amivel megváltsad őtet...

Érdemeket, nem értettük, de aztán jött a
nagyszerű temetés; a sok kocsi; a fáklyák; a
püspök beszéde, a dalárda éneke; s elfeledtük
tudakozódni: mily érdemeket kell szerezni Kati-
cának, hogy ismét láthassa apját az égben?

Mily beteges, görcsös, fuldokló kétségbeesés-
sel siratta az apját! Nem természetes dolog volt
ez. Többet volt az eszméletén kívül, mint imétten.

S tavaszra, hogy — mindig úgy járva, mint egy
álomlátó, — ráesett Katica a kis zsidó házára s
keserves sírással, pénzbeli segítséggel, hogy szer-
telen kéréssel, rábeszéléssel arra kényszerítette
Mayert, hogy keresztelkedjék ki az egész háza
népével — akkor kezdtük megérteni: mért já-
ratta az öregurat a templomba s mit tesz az a szó,
mikor a pap arra tanította: »Szeredd érdemeket
arra, hogy apádat ismét feltalálhasd az igazak há-
zában« ... Az érdem az volt, hogy kereszteltessen
ki egy tévelygő famíliát Katica.

Valami igazságnak kellett lennie ebben a fel-
tételben, mert csakugyan dühösen rájárt a kis zsi-
dóra. A Baranyai-major végében levő másik (meg-
maradt) házikójába költöztette be ingyen. Egy

szép megmaradt ékszert adott Mayernak, hogy adja el és rendezze be a műhelyét az árával. Szentkönyveket vitt nekik, imádkozott velük, énekelt velük, ruházta őket s egy nap eljött Ágoston pap és szépen kikeresztelte őket.

No ... olyan lett, mint mi... de a keresztvízzel nem sok jót szerzett. Az ember nem járhat annak a végére, hogy tulajdonképpen mi a jó, Mayernak nem volt jó. A famíliája elkezdett minyárt nyavalyáskodni. Előbb a felesége kezdett fonnyadozni (köhögős, hitvány fehérnép volt azelőtt is, igaz) s azon esztendő végén kikísértük őt a mi temetőnkbe. A zsidó nagyon elkomorodott. Az atyafiai megszakították vele az összeköttetést s amint a feleségét eltette a kis zsidó: tőlünk vonult el ő, oly harapós, lesütött fejű kutyára hasonlítva, amilyenek a vesztet rajzolják.

Azután a kis leánykája, egy égőszemű, gyönyörű szőke gyermek kezdett fonnyadozni az anyja után. Köhögött, összeesett az orcácskája, óh! ... a kis zsidó mind szótalanabb, morgóbb lett, a szelíd szóra is, ha illettük, úgy-úgy felpattant, hogy figura volt ránézni.

Ha a pap (szép leereszkedés volt tőle) benézett Mayerhez, a bolond ember felcsapta a zsidó sapkáját s vadul nekiment a bereknek, mint egy kiveit bika s ott ödögött komoran, míg csak Ágoston ki nem húzódott a nekikeseredett házból...

No és hát — rosszul esik beszélnem róla — az lett, hogy a kis szőke bogárkát is eltettük a zöld

pázsit alá; kék szemére, csepp piros ajakára földet hánytunk, bárha keresztvíz érte, szép, meleg fejére is ... Óh, csúf, csúf a halál.

* * *

— Menjenek, — hőködött a kis Mayer — nem adom a harmadikat, az Adolfot, ne gyóntassák el őt, ha nem akarja, hogy botrányt csináljak.

Már megvolt a botrány; a szomszédság mind ott ácsorgott a kocsi körül; csendesen szemelgetni kezdett az ég is. Katica ijedt szemmel nézett rá s rebgő hangon monda:

— Az Isten magára néz, Mayer.

— Nem volt az *igazi*, tudja, nem volt az igazi. Akivel az apáink éltek, ma megütött minket, holnap megsimogatott, mint egy igazi apa, de megtartott minket. De akit maga nekünk hozott, csak üt... üt., Köszönöm alásan. Előbb a feleségemet, aztán az én kis fecskémet, az én kis szálló madaramat... szép, szép, hogy egy ilyen gyermekkel kezd ki. Hát üssön engemet, ha kell. Én itt vagyok, én ... én ... Ide csapjon, de gyávaság, hogy most az Adolfba kezd, az Adolfba. Óh, már több nincsen, egy csepp fiam sincs, csak egy kis leánykám van. Nehogy meglássa azt is. Óh, Ábrahám Istene ...

A hátát megvetette a kapuhoz s az égre szegezte nekivadult szemeit. Katica a suszter keze

után nyúlt, hogy csendesítse. Mayer kikapta a kezét és hadonászott.

— Ide be nem mennek. A maga háza ez? . . . Jó ... Kifizetem a házbérét, óh, drága bért adtam érte ... a feleségemet adtam érte; a gyermekemet adtam érte. Mi kell még maguknak? Most Adolfot akarják előkészíteni? Gyóntatni? Ezt? Jaj, fogjanak meg, hogy ne verjek agyon valakit.

— Ugyan szomszéd, (egy tudós csizmadia, névleg Pataki, ki minden lében kanálkodik, így szólt Mayerhez), mi ütött hozzád? Állj el onnan, amíg jól megy a dolgod — s elrántotta Mayert az állóhelyéből s megnyitotta a kaput.

— Tessék nagysága — mondta finom meghajlással, de a következő pillanatban földön volt a gáláns csizmadia, mert Mayer belekapott a polgár torkába s bizonyosan megharapta volna, ha el nem választják.

A finom pap hűvösen, mintha csak egyesegyedül volna az egész uccában, kire se tekintve, kilépett a kocsiból s kézenfogta Katicát s belépett az udvarra.

Megfogta a kezét, mert látszott, hogy a kisasszony alig-alig állott.

— Jaj a botránykoztatónak — hallatszott, amint betették az ajtót. — Szerencsétlen, nem tudja mit beszél... A földi veszteségekért jajongva kockáztatja az örökkévaló életet. Szerencsétlen, tudja-e mit beszél?

Mayert kimerítette a szertelen nekihevülése

s hozzádóit a falhoz. Ágoston színtelen hangon — az eső is kopogott csendesen — folytatta:

— El kell őt készíteni, szegény ember! ... a gyermeket. Útravalóval el kell őt látni a nagy útra, mely a hatalmas Istenhez vezeteti őtet. Ettől akarja megfosztani őtet? Hol a lelke, szerencsétlen, hol a lelke?

Mayer a kisasszonyhoz fordult és feléje hajlott, oly hangon, mintha a föld alól beszélne ki:

— S maga, kisasszony, is helyesnek tartja mindezt? Hiszen maga is szenvedett, pedig csak az apját adta oda a gödörnek. Maga látja, ami itt történik? Most az Adolfot készítik elé. Hallja? Meghal. Azt akarja, hogy a pap menjen be hozzá és rémítse el, óh, a szegény gyermeket . . . Hogy sírjon és kétségbeessék. Pedig ő tele van a reménységgel. Hallja: ő a tavaszon kadét akar lenni. Kadét a császár regimentjében. Akarja, hogy bemerjen hozzá a pap? Én vagyok az apja, lássa. Az utolsó fiam, az Adolf...

Aztán így szólt Ágostonhoz:

— Hát merjen. Óh, farkasok vagytok, vad farkasok vagytok; kő van a szívetek helyén. A Jehova verjen meg titeket...

Úgy tetszett nekünk, hogy Mayer nem egyedül zokogott bent az udvaron. A házikó ajtaja megnyílt s valaki betette maga után. A pap lépett be szobába a szent kehellyel, az udvaron pedig lezuhant valami és arra elcsendesedett minden egy kevés ideig. Csak az esőcseppek hullottak konokul...

Emlékezem, hogy az eszterhajról tán valami pléhdarabra cseppenhetett a víz, mert oly élesen pattant, mintha apró sikoltozásból láncot fonna valaki.

— Hát hallja meg a kisasszony ... halljon meg engemet, — kezdte ismét Mayer — törülje ki a szemét, mert én egy nagy dolgot akarok mondani magának ... Én, tudja meg, itthagynom magát. Hátat fordítok a maga Istenének. Elmegyek innen. Van egy kis leánykám, él, elmegyek a rabbihoz. Én nem vagyok keresztény. Én Ben-Berisz vagyok, az ég fia gyermeke, vagyok ... Én zsidó vagyok, én meg vagyok jegyezve. A tenger vize se mossa le rólam ezt a jelet, nem a keresztvíz. Én megyek a leánykámmal vissza ... Figyeljen rám! A kisleánykám el van jegyezve a szent tekercek előtt, az ősanják nevében. Mi visszamegyünk a szent rabbihoz. Visszaviszem a szent szekrény elé Ábrahám, Jákob, Izsák, Jehovának az oltalma alá. Menekedem... Maga érdekemet akart szerezni az Istene előtt, hogy kikeresztelt minket... hallottam, mind jól hallottam. Megvett minket. Elrontom a gseftjét, hallja. Nem kell az Istene. Elszököm tőle és a nagy Jehova kegyelmébe futok. Ellopom a leánykámat a maga Istenétől és letörlöm a keresztvizet róla. Óh, jaj, jaj nekem, szegény fejemnek ...

Azt hiszem, valamit rebegett szegény Katica, de mit? nem érthettük meg. A fiakkeros is mérgesen pattintott az ostorával, amint ott állott és álmélkodva állottunk mind egy helyben, miközben áztatott minket az ég könnye. Senki se mozdult a

helyéből. Úgy tetszett nekünk, mintha valami gyermeksírás szűrődött volna ki a házikóból.

Később aztán az udvar fenekében beszélt ismét Mayer, a leánykájára kiáltva:

— Menjünk innen, Rűfke. Vedd a keszkenyődet. Menjünk, pestises ez a hely. A keszkenyődet keresd meg. Menekedünk. A rabbi elejébe megyünk, aztán az én édesanyámhoz viszlek. Menjünk. Hamar keresd meg a keszkenyődet. Ha benn van az Adolfnál, hagyd ott. Oda csak én megyek még be, de most viszlek. Ez a hely rossz hely. Átok van rajta.

És mindjárt kinyílt a kapu s szinte vonszolva hozta a hitvány, sovány kis férget, kézenfogva. Aztán visszakiáltott a kisasszonyra:

— Visszajövök az Adolfhoz. Ügyeljen reá... Beszélt, de azt hiszem, a levegőnek beszélt csak. Mert Katica ott hevert egy hang nélkül az eszterhaj alatt, eszméletlenül. Az ajtót erősen becsapta maga után ...

Senki sem mert belépni.

Később a házikó ajtaja nyílt ki s mozgás támadt az udvaron. A pap gyertyát hozott ki s rávilágított a kisasszonyra.

Egészen kábultan hallottunk egy éles, vad kacagást.

Mit jelent ez?

Katica dödögött hisztérikus rohamában.

Aztán ezt hallottuk, édesgető hangon, tréfásan mondta valaki:

— Ne harapj, Ágoston ... Ágoston ...

RÁKOSI VIKTOR

(Született Ukkon 1860-ban, meghalt Budapesten 1923-ban. Rákosi Jenő testvéröccse, S i p u l u s z néven a századforduló legkedveltebb humoristája. Friss és eleven elbeszélő. Jókedvű, ötletes, satirája nem sebez, csak mulattat, különös helyzetekbe állított, karikírozott alakjaival. Legnevezetesebb két könyve a Korhadt jakeresztek és Az elnémult harangok. Előbbi a szabadságharc, utóbbi az erdélyi magyarság tragikus mozzanatairól ad romantikus képet.)

ÖRÖKSÉGEM

Szégyenpír borítja arcomat, de be kell vallanom, hogy egy ideig magam is a vagyonos osztályhoz tartoztam.

Nem ernyedetlen szorgalom, nem is kitartó munkálkodás, hanem a véletlen juttatott hozzá.

Az előzményekről nincs biztos tudomásom, de ezeket egypár részletből rekonstruálhatom, mint ahogy a tudós egy megtalált oldalbordából rekonstruálja az őszállatnak, a mammutnak a csontvázát.

Az előzmények tehát ezek:

Élt a Kemenesalján, Vas megyében egy földbirtokos, aki a jó termések, okos gazdálkodás és szerencsés spekulációk következtében lassan meggazdagodott.

Meggazdagodásával lépést tartott a rokonai

kihalása. Minnél jobban szaporodott a pénze, annál jobban fogytak a rokonai. Mire megöregedett, senkije se volt. Ha köszvénye néha föl nem kereste volna, halálra unta volna magát.

Életének végét érezvén közeledni, magához hivatta jó barátját, egy budapesti ügyvédet és végrendeletet csinált. Megemlékezett gazda-tisztjeiről, cselédeiről, nem feledkezett meg jótékony, egyházi, iskolai és hazafias alapítványokról és végül így szólt az ügyvédhez:

— És most hallgass ide. Öt év óta beteges vagyok, szenvedek s a vidámság messze elkerül. Öt év óta csak egyetlen egyszer nevettem s ezt Sipulusz egy tárcájának köszönhettem. Valahányszor erre a tárcára gondolok, kacagnom kell. Talán emlékszel rá: egy csörgőkígyó, amely olyan hosszú, hogy nem hallja a farkának a csörgését és így nem tudja, hogy ő csörgőkígyó ...

És jóízűen nevetett hozzá.

— De emlékszem, — felelte az ügyvéd, — a csörgőkígyót Guttmannak hívták ...

— Igen, — felelt a birtokos a nevetéstől könnybelábadt szemekkel — a szerző egyik kellemetlen szabójáról nevezte el...

Nem részletezem a dolgot, csak annyit árulok el, hogy az ügyvéd és a birtokos összefogódkodva föl s alá hemperegtek a szobában neveltükben. Mikor kihemperegtek magukat, a birtokos így szólt:

— Nos, ezért a tárcáért én Sipulusznak is akarok hagyni valamit az örökségből.

— Helyes.

— Mit gondolsz, mennyit szoktak a lapok egy tárcáért fizetni?

— Az a laptól és a tárcától függ.

— De mégis.

— Legkisebb honorárium öt forint, legnagyobb ötven forint.

— Nohát én megduplázom a legnagyobb honoráriumot és hagyok rá száz forintot.

— Nagyon elég.

A végrendeletet ilyen értelemben meg is csinálták.

Ami ezután következik, az már nem rekonstrukció, hanem saját tapasztalatom.

Egy napon Képešy ügyvédtől levelet kapok, hogy örökösödési ügyben keressem föl őt.

Örökösödési ügy? Ki lehet ez? Családom összes jómódú tagjai életben vannak; friss egészségnek és számos gyermeknek örvendenek. Én csak az esetben örökölhetnék, ha a föld összes lakói kihalnának. Milyen óriási érzés lehet, mikor az ember egész Amerikát és Ázsiát öröklí. (De én azért a Józsefvárosban laktam.)

Hopp! Amerika! A szabadságharc után három atyámfia ment ki Amerikába. Hátha? Óriási gondolat! Talán az ügyvédnél egy kaliforniai ültetvényes vár rám, a rokoní keblére ölelve, átnyújt tíz millió dollárt egy darabban. Ilyenre nem egy eset volt már. Énnálam sokkal tehetségteíenebb írók is örököltek már, sőt meg-

történt ez egészen egyszerű hentesekkel, rövidárukereskedőkkel és bérkocsisokkal. Miért ne?

Alig vártam, hogy az ügyvéd előtt álljak. Képegy a harmadik emeleten lakott és a liftet éppen csinálták.

Ilyen az én pechem! Valahányszor harmadik emeleten van dolgom, mindig csinálják a liftet. Képessynél nem találtam a barna arcú kaliforniait. Ő maga is úgy fogadott, mintha milliókat készülne nekem adni.

— Ridegen kérdé:

— Sipulusz?

— Az vagyok.

— Mivel tudja magát igazolni?

Dühbe jöttem.

— Talán azt kívánja, hogy itt ön előtt, egy tárcát írjak?

— Ne tréfáljon! Örökösödési ügyről, tehát pénzről van szó.

Pénzről! Mily bűvös szó! Mondhatom, hogy a saját anyagi érdekeim iránt nagyon csekély érzékem van, de ez a varázsigé hatott. Szerény hangon szóltam:

— Elfogad igazolásul adóintést?

— El.

— Tessék.

(Ismerek írot, akinek nincs háza, földje, kertje; ismerek írot, akinek nincs órája; ismerek írot, akinek nincs tisztességes kabátja; de olyan írot, akinek nincs adóintése, — büszkén mondhatom

— nem ismerek. Ez követ minket híven, a bölcsőtől a sírig, a Kárpátoktól az Adriáig. Atyai intelmekben se részesültem annyiszor, mint adóintelmekben.)

Miután igazoltam magamat, megkínált, hogy foglaljak helyet, azután áttért a kemenesaljai mecénás végrendeletének s a reám vonatkozó pontnak előadására.

Csak az összeggel nem rukkolt elő. Abból a körülményből, hogy a csornai papoknak tízezer forintot hagyott, magam is ennyire számítottam.

Mikor végre kiejtette, hogy a hagyaték száz forint, fölugrottam.

— S ön ezért föl mer engem citálni a harmadik emeletre, mikor a liftet csinálják? Ön meri az elhunytat nemes emberbarátnak, az irodalom mecénásának nevezni? Azt hiszi, hogy ezt a címet a hálás utókor ily olcsón osztogatja? Szégyen, gyalázat, hogy az irodalmat ily kevésre becsülik. Appellálok ...

— Mit ért ez alatt?

— Indítsa meg az eljárást a végrendelet megsemmisítésére. Ki vagyok játszva, hátha a végrendelező nem volt épeszű, mikor az egészet csinálta...

Képelessy aztán megmagyarázta, hogy nem egészen így áll a dolog, hisz én nem vagyok rokon és tulajdonkép nem követelhetek semmit.

— No jó. Adja ide. Jobb ma száz forint, mint holnap egy tüzök.

— Rögton kiszámítom.

Ezzel kék ceruzát vett elő s firkálni kezdett. Ha az ügyvéd kék ceruzát vesz elő, abból mindig baj lesz. Úgy is volt.

— Örökösödési illeték harminc forint. Levéldíj öt forint. Van szerencsém nyugta ellenében önnek negyvenöt forintot átadni.

— Mi ez a negyvenöt forint? — kérdem elhűlve.

— Az ön teljes öröksége, levonva belőle a törvényes illetéket és tiszteletdíjakat. Ha jól számítottam ... különben utána nézhetek ...

— Ne, ne számítson utána. Még rá találok fizetni az örökségre. Elfogadom a negyvenöt forintot. Hanem most már nem csudálkozom azon, hogy irodalmunk miért nem virágzik. Egyszer jut íróember pénzhez s az állam akkor is leszedi róla a tejfölt.

— Ezt mondja meg az államnak, ne nekem.

— Meg is mondom ... De ön viszont mondja meg, mert ez érdekel, melyik volt a tárcám, mely ennyire lelkesítette a kemenesaljai mecénást?

— Guttman, a csörgőkígyó.

Eltettem a pénzt és szó nélkül eltávoztam. Mert eszembe jutott, hogy ezt a tárcát nem én írtam, hanem Mark Twain, a hírneves amerikai humorista.

Így lett Mark Twain az én amerikai nagybátyám, akinek révén negyvenöt forintot örökölttem.

SEBŐK ZSIGMOND

(Született Párkányban 1861-ben, meghalt Budapesten 1916-ban. Érdekes, finom humorral, vagy csendes melanchbliával átszótt novellái egy időben a fővárosi napilapok legértékesebb tárcairójává tettek. Nyelve ízes, hamvas, valami vonzó melegség árad közvetlen magyaros stílusából. Igazán népszerűvé Mackó úrról írott ifjúsági könyvei révén lett. A magyar gyermekirodalomnak ezt a rokonszenves figuráját ő teremtette meg. Nevezetesebb művei: Alakok, B a j c s á n y i d e e a d e m, A m i l l i o m o s f i a, E l b e s z é l é s e k .)

A KÉT GYEREK

Két hajó vesztegelt egymás mellett a parton. Fából való, egyszerű paraszti hajó. Az egyiknek bogárháta volt és fehér ablakú házikó is zöldellett rajta, a másik afféle bárka volt s csak a végében húzódott meg valami kis fészkerformájú guliba.

Nemrég kötöttek ki. A soványabbik és dísztelenebbik káposztáshajó volt, amint a végig nyitott kebelén dombosodó tartalma elárulta, de a másik pohos termete és gögös külseje is mesziről hirdette minéműségét: búzát szállított.

Csönd bóbiskolt a két hajón. Az emberek a faluba mentek róla. Csak a búzáshajó orrában hevert egy hajóslegény elnyújtózva: aludt. A kerek kalapja a szemére csúszott.

A káposztásbárka teljesen elhagyatottnak látszott. De mégsem. A guliba alól előmászott egy fiúcska. Szétnézett, ásított, aztán jobb mulatság híján a hajó szélére *ült* és a lábát lelógatta az oldalán. Mezitláb volt és mikor néha pajkosan emelkedő hideg hullám megnyalta a talpát, megborzongva kapta föl lábát.

Amint egyszer a fejét fölemelte, két kíváncsi barna szemet vett észre, mely nagy érdeklődéssel nézte az ő szórakozását. A szem tulajdonosa vele egykorú cifraruhás gyermekleányka volt. A búzás-hajó tetején ült és fölötte sajnálni látszott, hogy nem lógathatja szintén a vízbe a lábát. A búzás-hajó oldala erre nem volt alkalmas.

Hogy a két gyerek szeme összevillant, első percben ellenséges lábra helyezkedtek. A fiú szellemesebb ötlet hiányában, nyelvét öltötte a leányra.

— Te piszlicsár! — sziszegte emez.

Egy darabig komoran hallgattak. Aztán a leány valahonnan előkerített egy darab túrós lepényt s azt majszolta. Kissé tüntetően s nem minden kacérkodás nélkül. Mert tudta, hogy az ilyen látvány a szívet csiklandozza.

— Adj egy darabot! — szólalt meg kis vártatva, de minden átmenet nélkül a fiú.

— Nem én — felelt hidegen a leány.

— Adok torzsát.

A káposztatorzsa nem megvetendő csemege, legalább a népies ifjúság közvéleménye szerint.

A leányra tehát kellő hatást tett a fiú ajánlata. Legalább is annyira, hogy megkérdezte tőle:

— Há valók vagytok?

— Leledre — felelt a fiú.

— Tietek ez a hajó?

— Nem a mienk. Az én apám csak a kormányos.

— No ládd, ez a hajó pedig az én apámé.

A leány ezt igen büszkén mondta. A fiú kissé alázatosan sunyított feléje. Azt ő már tudta, mit jelent, ha valakinek ilyen bogárhátú, kényes, nagy hajója van. Megdöbbenve kérdezte:

— Ez a szép hajó?

— Ez hát. De még Van ám ilyen kettő, nagyobb, szebb ennél... oszt hány torzsát adnál?

A fiú, az üzleti térre lépve, visszanyerte higadtságát.

— Kettőt adok, de fele lepényért — mondotta.

— Kapd el! — kiáltotta a leány s áthajította az egész lepényt.

A gyerek elkapta. Kis, sovány arca szinte nekigömbölyödött az örömtől és a szeme bogara fénylett. Kiválasztotta a legszebb két torzsát (Halomban hevert a hajó zugában.)

— — Van-e késed? — kérdezte a leánytól.

— Nincs.

— Hát majd levágom a héját.

Ügyesen lehámozta a torzsa keményét s a belét áthajította a leánynak.

— Ettek. A fiú lassan és megfontoltan, látha-

— Ott ám. A Duna partján. Nekünk szép nagy fehér házunk van. Leander van az udvarunkon. Meg galambházunk.

A fiú tátott szájjal hallgatta. A leánynak pedig öröme telt benne, hogy elkápráztassa.

— Az én apámnak szőleje is van meg pincéje ... ezüstgombos dolmánya ... nekem pedig ezüstkapcsos imádságos könyvem ... Hát nektek mitek van?

A fiú elgondolkozott.

— Nekünk semmink sincs — mondta végre szilárd meggyőződéssel.

A leány mosolygott. Elégedetten. Tetszett neki, hogy a fiú olyan koldus, mert a gyermekkor még őszintén kegyetlen.

— Hát hol laktok? — kérdezte.

— Nyáron a hajón, télen pedig a hajósgazda konyháján.

— Aztán az én anyámnak selyemszoknyája is van ám — dicsekedett Évi. — Hát a tiednek?

— Nekem nincs anyám.

Ezen kissé eltűnődött a leány, mert ez a *nincs* őt is mehökkentette. Hallgatott. Most már sajnálta a fiút.

— Ha elgyűsz hozzánk, neked adom a muzsikáló órát — mondta ellágyultam. Aztán hirtelen megbánta nagylelkűségét és gyorsan kikkorrigálta: — Az órát nem adom, hanem kapsz egy szentképet. Az imádságos könyvemben van.

Ebben a percben kerekre nyílt a leány szeme.

Bámulva tapadt a fiú vállára. Azon egy nagy madár ült nyugodt gubbaszkodással. Szarka volt.

— Miféle madár az, te? — kérdezte meglepetten.

— Ez a Kopasz.

— Tied?

— Enyém!

— Hát miért mondtad, hogy semmid sincs?

— No, ez mégis az enyém.

Látszott, hogy a leányra nagy hatást tett a madár. Szelídített szarkája még sohasem volt. Ez pedig szelíd. A fejét a fiú arcához dörgöli, aztán föltápáskodik s egy szökéssel a fején terem. Évi nevetett.

— Csíp? — kérdezte.

— Engem nem.

— Régen a tied?

— Régen. Akkor fogtam, mikor a szülém meghalt.

— Szereted?

— Hát. Velem kel és velem fekszik. Az én tányéromból eszik. Mikor télen iskolába megyek, elkísér a templomig és mikor hazamegyek, úgy csörög, ugrál mindig, mint a bolond. Sohasem hagy el... most is utánam szökött a hajóba ... Nézd!

A fiú kinyújtotta a kezét. A madár a tenyerébe ugrott. A leány szeme föllobbant. Egyszerre beleszeretett a madárba. Az arca belepirult a vágyakozásba.

— Add nekem Pista — szólt bizalmasan.

A fiú ezt a kívánságot nem méltatta válaszra. Nyilván arcátlanak tartotta.

— Nem adod? — kérdezte szomorúan Évi.

— Nem.

— Édes Apám megveszi.

— Nincs annyi pénze, amennyiért odaadnám. A leány gonoszul fölcsaltant.

— Kell is nekem. Kell is az a csúf madár. Iszen csak szarka. Száz is van a szőlőnkben .. Koldus madár az, olyan koldus, mint a gazdája. Te cudar!

A fiú gyöngéden megsimogatta a madár fejét, aztán némi levertséggel szólt rá:

— — Eredj, Kopasz, eredj a helyedre.

A madár engedelmesen leszállt a gyerek kezéről és a gulibának tartott, hanem előbb a csőrét a leány felé tátogatta és haragosan csörgött. Aztán a hajó szélére ugrott és azon ment végig kényesen, begyesen. Tarka tolla csillogott a levegőben, a feketéje mint a szén, a fehére, mint a hó.

Ez a látvány megbékítette a leányt. Barátságosan átszólt:

— Tudsz-e futni?

— Tudok én.

— De engem nem érsz utói.

— Utói én.

— Hát fogj meg!

Évi felugrott. Akkor látszott csak, hogy milyen formás és szép. Akár egy kis tündér. Ha

nem lenne fekete a haja, a vízi ember leányának beillenék, de az szőke, mert mindennap aranyban mossa meg az anyja. Ámbár a fiú elhinné szívesen, hogy ez is aranyban fürdik, mert hiszen az apjának három ilyen szép hajója van, hát telik. A leány pár szökéssel a parton termett és nyílsebesen futott tova. A fiú utána. A part közelében volt egy nagy meredek domb. Arra futott a leány. Mire a fiú fölért, a leányt egy kökénybokor alatt találta. Nyugodtan ült a földön és megvárta üldözőjét.

— Nem futsz el? — kérdezte a fiú.

— Nem. Ül le te is.

A fiú leült. Fejük fölött sötétkék gyöngygyanánt csüggött a kökény bogyója, alattuk pedig a Duna szürkült, mint a csillámló acél. A parton a két hajó, mint két pihenő szörny.

A leány szeme azonban nem is az apja szép hajóját nézte, hanem a mellette szerénykedő bárkát.

— Nem repül el a Kopasz? — kérdezte.

— Ha el is reptül, visszagyün hozzám.

— Milyen szép az a madár! — sóhajtotta Évi.

— Nem szép, de okos — erősítette a fiú.

— De nagyon szép — makacskodott a leány.

— Nekem van otthon egy búbos galambom, meg egy kezes bárányom. A galamb is szép, a bárány is kedves, de a te szarkádért oda adnám mind a kettőt.

A fiú kedvetlenül elfordult.

— Iszen csak tréfáltam, — mondta kérlelően Évi. — De azért szeretném, ha mellettünk laknátok.

— Miért?

— Mert mindennap látnám a Kopaszt. Talán rászállna az én fejemre is.

— Ha parancsolnám neki, rászállna.

— Megtennéd?

— Meg.

Ebben a percben suhogva ereszkedett valami a kökénybokorra. A kék bogyo reszketett a két gyerek feje fölött. A szarka volt. Mogorván, szinte féltékenyen nézett az egymás mellett ülő gyerekekre.

— A Kopasz, a Kopasz! — kiáltotta elpirosodva az örömtől Évi.

— Utánam gyüött — szólt büszkén a fiú. — Látod, igazat beszéltem.

— Repülni is tud?

— Tud. Sokáig mi is nyírtuk a szárnyát, de most már nem. Úgy sem szökik el.

— Hát szólj neki, hogy szálljon a fejemre.

A fiú kinyújtotta a kezét.

— Kopasz!

A szarka lesuhogott a kezére. Szerelmesen simult bele. Akár egy galambfiók.

— Ide szállj!

Pista rámutatott Évi fejére. A madár dacosan meggubbaszkodott helyén és nem mozdult.

— Takarodsz, Kopasz! Megverlek, ha nem engedelmeskedel! — kiáltotta Pista.

Hogy a szarka nem mozdult, rácsapott a fejére. A madár összerázkódott, aztán nehézkes röppenéssel a leány fejére szállt és szárnyát lógatva ülte meg a fejecske lágy, barna selymét. Szeme mintha néma szemrehányással függne kis gazdáján. Évi diadaltól ragyogott.

— Te okos! — kiáltotta. — Szállj a kezemre!

A szarka azonban komoly megvetéssel fogadta az ajánlatot és hirtelen hátat fordítva a hűtlen pajtásnak, elröpült. Nehézkesen röpült és alacsonyan. Meglátszott rajta, hogy már egyszer megnyirbálták a szárnyát. Meg hogy gyakran tud fölelet a feje fölött. A hajónak tartott.

Évi halkan szólt.

— Ha mellettünk laknátok, mindennap átmennék hozzátok. Vinnék friss húst a Kopasznak ... és mi ketten játszánánk. Átvinném a bárányt is. Annak csengője is vam ám.

— Megengedné a szüléd?

— Meg. Nekem mindent megengednek..., Te játszánál a csengetyűs báránnyal, én pedig a Kopasszal. Azután mindennap kimennék az erdőre. Elvinnék a csikót is.

— Csikó? — kérdezte Pista.

— Kis csikó. Még neked is adnám.

Ez a dolog jobban megakaszzkodott a fiú lelkében a báránynál. Mosolygott. A kis csikó a legszebb ábránd, ami az ilyen szerény fejben megszülethetik. És íme, ez a gazdag leány most kínál-

gatja neki. Kissé megmámoros, odott ettől a gondolattól.

— Meg aztán te! — kiáltott a leány. —

Tudod-e, hogy én szívesen a feleséged lennék.

Pista nagyot nézett.

— A feleségem? — kérdezte kételkedve.

— Persze. Én lennék a menyasszony, te a vőlegény. Lenne házunk is.

Ház! A fiú szédülten követte a sok tündérképet, melyet a leány elébe festett.

— Ki adná a házat? — kérdezte hitetlenül.

— Én. Van nekünk kettő is. Abban laknánk mi ketten a Kopasszal. Én főzök nektek ebédet.

— Aztán mért lennél te a feleségem?

— Mert nagyon sajnállak, szegény Pista.

— Engem? Már miért?

— Mert neked nincs anyád. Mert neked nincs senkid. Mert te olyan szegény vagy!

Fejét a fiú vállára hajtotta. Megsimogatta a kemény, akaratos üstökét. Aztán letépett egy ágacskát a kökénybokorról és egy szem kék bogyót a fiú szájába dugott.

— Ne, egyél. Én is eszem.

Fejüket összedugva majszolták a fanyar gyümölcsöt. Aztán Évi fölugrott és galamb módjára keringett a fiú körül.

— Ki szeret engem? — kiáltotta.

— A fiú utána rugaszkodott. Évi egyszerre meg-

állt. Mély szakadék tátongott előttük. A leány megborzongva simult Pista mellé és lenézett a mélységbe.

— Át meméd-e ugrani? — kérdezte.

— Át én — felelt vitézkedve a fiú.

— Nem hiszem.

A következő szempillantásban a fiú a szakadék túlsó partján termett. Ott állt nekipirosodottn és büszkén, mint egy kis paraszti mezbe öltözött hős. A leány széles jókedvvel nevetett.

— Most én ugrom — kiáltotta.

Kis kék viganója meglebbent, de mikor a lába a túlsó partot érte volna, a homok leszakadt s a leány eltűnt a szakadékban. A fiú megdermedve nézett utána, aztán gondolkodás nélkül lesiklott ő is a mélységbe.

A szakadék nem volt nagyon mély és a domb homokból való volt. A leány sápadtan és szédülten feküdt a fenekén, de eszméletén volt. A fiú alig sértette meg magát a puha talajon. A leány mellé térdelt.

— Megütötted magadat? — kérdezte elfuladt hangon.

— A leány igenlően intett a fejével.

— Fáj valamid?

A leány behunyta a szemét és nem felelt.

A fiú reáhajolt és azon tűnődött, hogy él-e még? Mert az olyan volt, mint egy kis halott. Pista megrettent és szívét bánat lepte meg. Mert mintha valami hirtelen szövődött erős kötelék

fűzné ehhez a leányhoz. Mert még sohasem volt neki ilyen bohó, kedves pajtása.

— Évike ne halj meg! — rebegte.

A leány félig kinyitotta a szemét.

— Mit adsz, ha nem halok meg? — kérdezte nyugodtan.

— Neked adom a bicskámat.

Ez igen komoly ajánlat volt, mert a bicskának piros nyele volt és fűzfasípot is lehetett metszeni vele. Meg sok egyebet. Rendes körülmények közt senkinek sem adta volna oda, de ma nyilván beszámíthatatlan állapotban leledzett. Évinek azonban nem imponált a bicska.

— Nem kell — mondta. — A madarat add. A Kopaszt.

— Azt nem — lehelte inkább, mint felelte Pista.

— Akkor meghalok.

Szeme ismét behúnyódott és nagyon elsápadt. A szája széle is elfehéredett. Úgy látszik, csakugyan elszűdült kissé.

— Adom, neked adom a madarat! — kiáltotta a fiú.

— Örökre?

— Örökre.

— A leány föltápászkodott a helyéről.

— Gyerünk hát érte — mondta olyan közömbös hangon, mintha az lenne a legtermészetesebb dolog a világon, hogy az ember egy szelídített szarkáért föltámadjon halottaiból, de egy pirosnyelű bicskáért nem.

A szakadék a Duna felé nyitott volt. Valami kiszáradt patak medre lehetett, vagy az eső okozta hegyi zuhatagok áshatták. Könnyen ki lehetett belőle jutni.

A leány bicegett, de mégis könnyeden haladt a bárka felé. A fiú alázatosan követte.

A madár a gulibában volt. Kissé csodálkozni látszott, mikor kis gazdája kivitte a partra, de csak akkor kezdte sejteni mi történik vele, hogy a leány kezébe adta. Pillanatnyi felháborodásában csapkodni kezdett a szárnyával, lármázott is, de aztán elnyugodott. Talán az emberi hálátlanságra és hűtlenségre gondolt és ez lecsillapította egyébként is kontempelációra hajló lelkét. A leányt és a madarat elnyelte a födeles hajó.

A hajókat lassan beburkolta az est köpönyege. Az emberek haza érkeztek és hangok szűrődtek a könnyű levegőbe. A Duna csendes zúgással nyalogatta a hajók bordáját. A fiú egész éjjel hanykolódott a fekvőhelyén és csak reggel felé aludt el. Mikor kitörülte az álmat a szeméből, a búzáshajónak már hűlt helye volt. A fiú bambán bámult arra felé, amerre eltűnt és szívében megint fölbredt az az ellenséges és szorongó érzés, melyet a nagy hajó láttára érzett. Mert az a hajó most megfosztotta hűségese pajtásától, egyetlen vagyontól, egyetlen örömétől. Maga sem értette, hogy történhetett ez a dolog, mert hiszen mindig igen higgadt és megfontolt legényke volt. Hát úgy tetszik, valami megzavarta az eszét. Mert hát

miért is ajándékozta a madarat annak az idegen, *gazdag*, gőgös leánynak, akinek úgyis mindene megvan, amit a szeme, szája kíván s akit sohasem fog többé látni. Miért?

A zsebében egy kökénybogyót talált. Ezt bizonyosan a leány dugta oda. Kezébe vette a bogyót s elnázta. Ez maradt meg mindössze a tegnapi nap furcsa és gyermeki szívét fölzavaró tündérmeséjéből. Egy könnycsepp végigmelegített az arcán. A madarát siratta. Aztán a kökényszemet mérgesen belevágta a Dunába.

S Z Í N I GYULA

(Született Budapesten 1876-ban, meghalt Budapesten 1932-ben. *A Nyugat* egyik legfinomabb novellistája. Franciás könnyedségű, csiszolt stílusú elbeszélő, akinek európai kultúráltsággal telített irodalmi cikkei és tanulmányai is jelentős értékűek. Tompított hangú, csendes tragikum felé hajló történeteiben a lélektani elemzés mestere. Nevezetesebb művei: *Trilibi*, *Egy sápadt asszony*, *Stúdiumok*, *A rózsaszínű hó*.)

A BÁBSÜTŐ

Régesrégen, mikor a legények még befönták a hosszú hajukat, élt egy bábsütő. Halovány, bitrings ember volt és fiatalabb korában sokat imádkozott. Ő mártotta a templom számára azokat a hosszú viaszgyertyákat, amelyek a Mária kis oltárán lobogtak. Néha órák hosszat eltérdelt az oltár előtt és nézte a lángokat, amelyek körül a tömjénes, sűrű levegő finom fodrokban táncolt. Már akkor azt beszélték róla, hogy nem a Szűzhöz imádkozik, hanem a maga ármányos mesteriségén töri a fejét. És szép virágvasárnapján egyszer csak beállított a paphoz hét szál rőfös gyertyával, amelyek olyan vastagok voltak, mint a csemetefák dereka. A pap csak nézte a hét szál gyertyát és elállt szeme-szája a csodálattól, mikor látta, hogy kicsi vérvörös rózsák vesszeje és a halo-

ványkék délignyító vékony indája hajlik, tekergőzik a gyertyaszálra. Mindez viaszból volt, de még a virágok, levelek szaga is olyan volt, mint az igazié. Az öreg pap szeme könnyelábadt és megölelte a bábsütőt:

— Te vagy, fiam, az én nyájam leghívebb báránya.

Karácsonyra megint beállított a bábsütő a paphoz és ezúttal kis betlehemi jászolt vitt. A pap szeme felragyogott. Mert bár viaszból volt az egész, a szamár, a juh, a tehén olyan volt, hogy szinte meg lehetett volna őket simogatni és a három királyok pogány pompával hajlongtak a kisdéd előtt. De menten elborult az öreg pap szeme, mikor a Szűzre esett a pillantása.

— Fiam, fiam, — mondta szomorúan — istenkísértés az, amit művelsz. Mert bár szakasztott ilyen az a faluvégi szóbeli néember, aki Belzebub fattyat szoptatja, de az Istenanya képe nem ilyennek látszik az igazi keresztény előtt.

A viaszasszony keblére és a pufók kisdedre ráesett a betlehemi csillag fénye. Ez a csillag igazán ragyogott a jászol felett és igazi sugarakat szórt, vakítóbban, mint a gyémánt, de a fénye nem gyertya lángjától eredt.

— Fiam, — kérdezte a pap kíváncsian — honnan szerezted ezt a világot, amely hideg és meg nem fogható, mint a mocsár lidércfénye?

A bábsütő nem felelt semmit, elsápadt és rejtelmesen mosolygott, hogy a szeme szinte úgy

villogott, mint az a titokzatos fény, amely a betlehemi csillagot pótolta.

— Hol loptad ezt a lángot? — kérdezte szigorúan a pap és hogy az ember újra nem felelt semmit, összekulcsolta a kezét és halkán szólt:

— Eladtad a lelkedet a sátánnak.

És össze akarta törni az istentelen jászolt. De a bábsütő elkapta tőle és elmenekült vele. Az öreg pap nem tehetett mást, mint hogy tömjénnel háromszor is megfüstölte a helyet, hol a bábsütő állt.

Ezentúl a bábos már csak a gonoszak útját járta, amely a faluvégi házhoz vitt, ahol a szóbeli néember lakott.

A falu végén kicsi, zsúpfedeles ház állt utolsó-nak. Azontúl az út szekérnyoma a végtelen mezőség felé vitt. A ház vályogból volt, valamikor cigányoké lehetett és csak az uccára nyíló fele volt bemeszelve. Az esőverte falon, melyet rég nem meszelhettek, ákombákomok voltak, aminőket katonák szoktak firkálni, mikor átvonulnak egy-egy falun. Lovas vitéz, amilyent a gyermek rajzol, alatta az 1809. évszám, odább esetlen vonásokkal árvácska volt rajzolva, mellette az »á moi« betűk, amiket a magyar faluban senki sem értett, ha csak a mindenttudó doktor nem, aki nagy teknősbékás okuláréján keresztül már való-

színüleg ki is betűzte a »pensée — pensez á moi«-t, a régi francia charade-ot . . .

Ebben a házban lakott Eszter, a szóbeli némbor. Az emberek bár messze elkerülték, mégis kíváncsian vetettek egy-egy pillantást a gyomos udvarra, hol néha fényes délben is kibontott hajjal ült Eszter. Sűrű, borostyánszín hajának zuhataga ilyenkor csábítóan ragyogott a déli verőn; az arcát ritkán lehetett látni, mert a fejét több nyíre lehorgasztotta. Hanem annál inkább villogott, vakított fehér kebele, amelyhez egy pufók csecsemő piros ajka tapadt.

Erről a gyermekről sokat beszéltek a faluban. A pap nem akarta megkeresztelni, mert az anyja pogány, idegen nevet akart neki adni. Még négyéves korában sem érte kis göndör fejét a keresztvíz, de azért odahaza Percivalnak hívták, a faluban pedig Belzebub fattyának, mert ott, ahol apró Jóskák, Jancsik, Pisták fürödtek az út porában, senki sem vette volna ajkára azt az istentelen nevet, amelyet ki sem tudtak volna ejteni.

És hogy a gyerek ezt a furcsa nevet viselte, annak meg volt a maga oka. Eszter egy napon levelet kapott idegen országból, idegen írással, amelyet csak az öreg doktor tudott elolvasni. A francia levélben a cifra Murát herceg ezredének egyik Jean Muguet nevű szerezsánja küldött millió meg millió csókot Eszternek és a lelkére kötötte, hogy a gyermeket Percivalnak keresztelje meg. Azt is írja, hogy megint háborúba kell

mennie, de mihelyt vége lesz a hadjáratnak és az egész világ a Grand Napóleon lábai előtt fog heverni, akkor visszajön a faluba és tábornoknévá fogja tenni Esztert. Mert, írta, a Napóleon hadseregében nem ritkaság, hogy szerezsánok mároról-holnapra tábornokká lépnek elő. »Ton petit général«, ez volt a levél aláírása. Eszter, bár százszor is lefordította magának és ezerszer is megcsókolta, nem értett a levélből semmit.

A világból sem értett nagyon sokat. Még gyermekleány volt, bár a falubeli legények már inceselkedtek vele, mikor egyszerre trombitaszó harsant meg a falu végén. Egy sereg idegen lovaskatona csillogott-villogott a porfelhőben, amit a lovak lába vert fel. Az emberek össze-vissza futkostak és izgatottan kiabáltak:

— A franciák, a franciák!

A katonák mindjárt ott is maradtak a faluban és ki ide, ki oda szállásolta be magát. Két napig és két éjjel laktak csak ott. Az Eszterek udvarára is került egy katona. Nagy, barna arcú legény volt, akinek a haját elől, amennyire a tollas csákó alól kiért, világosszökegre szívtá a nap, míg a fejedűbja barna volt. Porosan, harciasan, délcegen és sötéten pattant az udvarra, mintha a fergeg hozta volna, csak a kék szeme nézett szelíden elé a viharverte ábrázatból.

És Eszter holdvilágos éjjeleken gyakran látta maga előtt ezt a jóságos szemet, gyermeke apjának a szemét, amelynek kisebb mása fel-felragyogott

hozzá, mikor Percival bölcsője fölé hajolt. Az a két nap és két éjjel titokzatos és érthetetlen volt előtte. Elvonult felette, mint nyáron a villamos méhű felleg, mely néha áldást, néha jéghideg átkot szór a mezőre és néhány percig tartó hatását éveken át megérik az emberek.

Lassanként azt látta, hogy az egész világ elfordul tőle, úgyhogy mikor a gyermeke megszületett, csak egy vén cigányasszony állt mellette. Az öreg édesanyja már rég ágynak dült és a leánya szégyene csakhamar sírba is vitte. Eszter egyedül maradt a szomorú viskóban, ahová csak akkor ért az öröm egy sugara, mikor levél érkezett idegen országból, csaták zajából. És valóságos áldás volt a házra az öreg doktor, aki ezeknek a furcsa leveleknek a nyelvét ismerte.

A bábsütő addig-addig járkált el a faluvégi ház előtt, amíg egyszer csak jó nagy darab mézeskalácsot nem tett a zsebébe. És mikor újra elment a viskó előtt, a kis Pereivel épp a ház *előtt* lévő padkába fogózva próbált járni. Az anyja ott gubbasztott a padka másik végén. A bábsütő odalépett a gyermekhez és a kezébe nyomta a kalácsot. Azontúl, ha a falu végén járt, mindig vitt magával a mézes süteményből, hogy odaadhassa a szegény kis porontynak.

Lassanként az anyjával is szóba állt, pedig a

pap intette tőle. És idővel már többet járt a falu-
végi ház tájékára, mint a templomba. Ekkor kez-
dett a rossz útra térni. Már nemcsak a nappalát,
hanem az éjjelét is ott töltötte a szóbeli személynél
és egy napon egészen hozzája költözött. A kis ud-
varon mártogatta a gyertyákat, sütötte a mézzel
csinált kalácsot, vagy gyönyörködött a méhekben,
apró kis munkatársaiban. A templom számára már
nem fogadták el a munkáját, az iparosok azonban
vették a munkáját, mert olcsón adta.

Furcsa ember volt ez a bábsütő. Henye, álmo-
dozó, magával nem törődő. Hónapszámra nem dol-
gozott egyáltalán semmit, hanem haszontalanság-
gal bíbelődött. Mindenféle gépei és szerszámai
voltak, amiket az okulárés doktor is megcsodált.
Sőt mikor azt a hideg fényt kitalálta, amellyel a
jászol betlehem-i csillagát világította, több éjsza-
kán át összebújtak az okulárés doktorral és haj-
nalig is égett a gyertyafény az ablakukban. Nyilván
az ördöggel cimboráltak, vélték a falubeliek.
A szóbeli személy átka az öreg orvosra is áthárult,
már hozzá sem fordult senki tanácsért, úgyhogy az
öreg éhen halhatott volna, ha meg nem könyörül
rajta a mézesbábos. A házába vette és azontúl az
ördög három szövetségese, meg a Belzebub porontya
egy fedél alatt laktak. Az emberek pedig keresztet
vetettek, valahányszor elmentek az ablakuk alatt.

A bábsütő, mikor már sok ember számára kel-
lett kenyeret keresnie, — mert a szóbeli némbert is
ő tartotta — minden erejével elkezdett dolgozni,

úgyhogy Mihálynapra, mikor a mesterek az első gyertyapecsenyére gyűlnek össze, mert azontúl esténként gyertyavilágnál kell dolgozniok, ezerszámra volt már kész mártott gyertyája, amin jó pénzért túl is adott. De mikor a pénz kifogyott, a bábsütőnek nem volt kedve többet dolgozni. Karácsonykor már javában koplaltak és néhány könyörületes szomszéd adott nekik korpakenyeret meg kukoricamálét. Az egyiknek el is árulták, hogy a doktor meg a bábsütő olyan szerszámon dolgoznak, amellyel az egész világot el lehet pusztítani és amelyet el fognak küldeni a nagy Napóleonnak, aki gazdag emberré fogja tenni őket.

Ekkor érkezett a házba megint egy levél idegen országból. A Murát herceg vitéz szerezsánja jelentette benne, hogy a francia sereg Oroszországba ment és nemsokára Moszkva alá fog jutni. Nagy késéssel érkezett a levél, de nem csoda, mert nagy utat is tett meg. Karácsony után már a kis faluban is tudták, hogy a nagy Napóleon serege elpusztult Oroszországban és hogy a császár maga is csak nagy bajjal tudott egyedül Párizsba visszajutni.

Eszter sokat sírt ezekben a napokban, úgyhogy az öreg okulárés doktornak kellett őt megvizasztalnia:

— Még minden jóra fordulhat, Eszter. Lehet, hogy ő is megmenekült. Várjunk. Van időnk. És ha azután nem jön elé, ha nagyon soká kell reá várni, van itt egy nagyon becsületes, nagyon jó ember, aki téged, Eszter, feleségül fog venni és gyermeked istápolója lesz, mintha az édesapja volna.

Eszter sírt és a bábsütő arca még halaványabb lett. Nem tudta, örüljön-e vagy búsuljon a hírnek, hogy a Murát vitéz szerezsánja alkalmasint oda-
veszett Oroszországban. Így reménye lehetett arra, amit eddig lehetetlennek hitt, de viszont bűnösnek, alávalónak érezte magát, ha titokban Örvendett egy derék ember halálán. És amilyen gyöngé, viaszszívű ember volt, az Eszter szomorúságát mélyebben érezte, mint a saját kegyetlen, irtózatoss örömet.

Lassan kitavaszkodott és a mezőről eltakarodott a hó. Már csak gyöngé pasztákban feküdt a fekete földön, amely majd kicsattant a tavasai örömtől. A zsupfedőn is csókolgatta a verőfény a havat, amely víg patakokban csoronkált a nád-szálakról. A mező felől meleg, lázas lehetetet hozott a szellő.

És egyszerre kip-ko-kop ... az ablak alatt apró, sebes kopogások hallatszottak. Eszter föl-nesztelt és kinézett az ablakon. Csak egy katonasipkát látott és felállt, hogy megfogja a szívét, amely ki akart szakadni. A barátságos kopogások egyre közeledtek, úgy, hogy amikor az öreg doktor a pitvarajtón kidugta az orrát, meg kellett fogóznia az ajtófélfában.

— Mon Dieu, c'est vous! — szolt rá egy ismerős, rég hallott hang. És az öreg csak nézett és egyszerre szótlantul a nyakába borult Jean Muguet szerezsánnak. Nagy elérzékenyedésében egészen elfelejtette a francia grammatikát. És

hogy mind a ketten felocsúdtak az ölelésből, a szerezsán nyugtalanul kérdezte:

— Et ma mie?

Az öreg csak intett, hogy semmi baj és hogy Eszter benn van a szobában, de a katona szomorúan mutatott a lábára:

— Un petit malheur!

A hosszú kabát alól egy faláb látszott ki.

Ekkor jelent meg Eszter a küszöbön. A falábat nem látta, csak az arcot, a szelíd, kék szemet, amelynek kisebb mása benn szundikált a szobában. Úgy rémlett neki, mintha az arca megváltozott volna, vagy talán ideje sem volt jobban meg nézni ... akkor? És a pillantása önkénytelenül egyszerre a falábara esett. Csak kicsit reszketett meg az ajka, remegett meg a szeme és sírva-vigadva ölelte át a hosszú szerezsán nyakát. így lógott percekig ott, míg a doktor meg nem szólalt:

— Beszéljetek is már végre.

És ekkor megeredt az a furcsa beszélgetés, félig franciául, félig magyarul, amelyet az öreg doktornak néha nem is kellett tolmácsolnia, mert egy-egy pillantásukból, mozdulatukból kölcsönösen kitalálták egymás közölni valóit. És amikor ez sem volt elég, akkor újra összeölelkeztek és azon a világnyelven beszéltek, amely csókból és könyvből van összeforrasztva.

És a kis ágyban egyszerre megmozdult valaki, akit eddig nem vettek észre. Eszter rámutatott és csak ennyit tudott mondani:

— Percival!

Ebben a szóban benne volt három esztendő minden kínja és minden gyönyörűsége. A szerezsán pedig fölkapta a gyermeket és magasra tartotta, mint a zászlót a nagy csaták hevében. És ahogy így diadalittasan állt a szoba közepén, egyszerre belépett a bábsütő.

Csak körül kellett néznie a szobában, hogy egyszerre mindent megértsen. Senki sem mert egy szót sem szólni, sem tolmácsolni. És a bábsütő, amilyen gyöngye szívű legény volt, jobban átérezte az Eszter örömét, mint a saját sajnó szomorúságát.

Odalépett a szerezsánhoz, megrázta a kezét és egyszerre csak elkezdett könnyezni.

* * *

És egy álmatlan éjszakán, mikor a szerelem kínos gyönyörűségével virrasztott a hamvadó, olvadó, csurdogáló gyertyaszáznál, újra elébe tűnt az ő gyötrelmes édes szerelme minden szimbólumával. És egyszerre felébredt benne a művész.

A barna tésztából, mely alaktalanul hevert előtte, csinált először egy szép mézeskalácsos leányt, aztán egy lovaskatonát meg egy bölcsőbeli gyermeket és szépen kiformálta, cukorral kihímezte az öreg doktor jóságos okuláréját is. Végül csinált mézesbábból egy szívet, amelyre titkos jelekkel ráírt mindent, amit ezen az éjszakán csak gondolt.

És mikor csordultig volt a szíve gyönyörűséggel és gyötrelemmel, megrepedt. De ott maradt az asztalán a leány, a huszár, a bábú, az okuláré és a szív . . .

Így mesélte ezt nekem egy százéves anyó valamikor, valahol, egy vásáron, mikor ponyva alatt szalagos, pruszlikos leányoknak és zsinóros, bokrétás legényeknek árulta a mézesbábot. Én magam sem hittem el.

THURY ZOLTÁN

(Született Kolozsvárt 1870-ben, meghalt Budapesten 1906-ban. Családi neve: Ujfalussi Köpe Zoltán. Előbb színész, majd újságíró volt. Egyike a kilencvenes évek legtehetségesebb realista elbeszélőinek. Főképp a kisemberek, szegények, ^megalázottak és megszorítottak, írója- Több színdarabját sikerrel mutatta be a Vígszínház és Népszínház. Nevezetesebb művei: Egyszerű történetek, közönséges emberek, Urak és parasztok, Regény mesék.)*

SZERENCSÉTLENSÉG

Kérem szépen, ez a baj nem ott kezdődik, ahol mondani méltóztatik, hogy az asszony bejött a kávéházba, hanem előbb, messze, ahova visszamenni nem is volna eléggé fontos a nagyságos uraknak. Ha úgy parancsolják, hogy mondjam, hát mondom, csak éppen hogy az ügyvéd úrral szeretnék pár szót váltani, mert nem akarnék csak úgy a magam jószántából valami olyast mondani, ami megnehezítené az ügyemet. Elég súlyos az már úgy is.

Ott kezdtem, hogy sokkal hamarabb születtem meg, mint ahogy az apám elvette az anyámat. Csak úgy együtt éltek s én kilenc esztendő voltam, amikorra anyám addig kunyerált, hogy az oltár elé mentek. Apám ácspallér volt s elejétől kezdve nagyon dühös volt rám hogy csak én vol-

tam az oka a házasodásának. Ahol csak elékapott. megpofozott, fölruzdalt s rámkiabált, hogy egy ilyen ostoba béka miatt sok előnyös partit elmulasztott. Tehettem én arról? Egyszer úgy megütött, hogy belesántultam, azóta bicegek a bal lábamra. Most még nem annyira, mert jó meleg idő van, de ha változik a temperatúra, bizony nagyon észre lehet venni, akármeekkora sarkot rakatok is a csizmám alá. Félénk, beteges gyerek lettem az apám miatt s tán a fejemben is volt valami baj, mert biz én még ma sem vagyok valami értelmes ember; csak éppen hogy dolgozom, amihez éppen értek s amihez nem kell olyan nagy tudomány, mint teszem fel a betűvetéshez, meg a rajzhoz s több afféle úri munkához.

Anyámnak volt egy bácsija Oláhországban. Tímár, meg finomabb dolgot is elkészít, szattyánt ilyesmit, olyan puhára, mint a bársony. Annak írt, hogy vegyen magához, aztán fizet értem tíz pengőt a kosztra, meg a kvátélyra s tanuljam ki a mesterséget. így kerültem odale. Nem volt kedvem a tímársághoz, de hát láttam, hogy végre is valamit meg kell tanulni. Míg rendesen megérkeztek a tíz forintok, nem is volt semmi bajom, de egyszer anyám betegeskedni kezdett, akkor azt írta, hogy legyenek egy kicsit türelemmel, aztán meghalt, hát egészen egyedül maradtam s most már ott kezdtek verni. Egészen belebutultam, még gyávább és siránkozóbb fiú lettem s egyszer aztán neki indultam a világnak.

Azóta aztán csavargok. Nem loptam, nem csaltam, csak legfőlebb koldultam, ha már nagyon éhes voltam, de azért senki világtolvajját annyiszor be nem zárták, mint engem. Mintha csak arra lett volna mindenfelé a zsandár meg a policia, hogy engem lökdössön be a tömlöcbe, ki a tömlőéből, meg utaztattak, kikergettek a városokból, elküldtek a határra, lefotografáltak egy numerussal a kezemben, rámfogták, hogy valamibe töröm a fejem, pedig sohase akartam egyebet, mint megszerezni egy darab kenyeret. Nem kellettem senkinek. Egyszer, amikor már nagyon el voltam keseredve, azt hiszem Brüsszelben vagy Lyonban — eljutottam én kérem szépen mindenfelé — egy kocsmába ténferegtem. Sok szocialista munkást találtam ott, akik éppen arról szónokoltak, hogy milyen lesz a jövő társadalma, meg hogy minden ember egyenlő. — Ezek az én barátaim, — gondoltam, — de aztán kicsúfoltak. Nekik se kellettem. Megpróbáltam mindent, de hát nem ment. Akkor aztán mondta valaki, hogy legyek pincér. Valami első nem leszek ott se, de hát megélhetek valahogy. Azóta egészen jó dolgom van, hogy soha jobbat ne is adjon az isten. Egész jól elbiceg-hettem volna odáig, ahol aztán már többet nem biceg az ember ...

Akkor aztán közbejött az, hogy megházasodtam. No, ez nagy eset volt az én szegény életemben. Sohase is mertem volna gondolni arra, hogy nekem valaha saját ágyam legyen, meg éves-

lakásom, rendes kosztom, amit az asszony tálal fel... Mégis megesett... Most már elég baj lett belőle, hanem akkor nem bírtam magammal az örömtől. Lány természetű ember vagyok, minden megrikat; akkortáiban sokat sírtam; magam se tudtam, hogy miért, csak potyogott a könnyem s csendes meglegedés töltött el.

— No öreg fiú, mondtam magamnak — hát csak neked is megvirrad. Egy kicsit kevesebbet iszol ezután, mert akkor tetszik tudni, úgy éltem, mint a többi pincér; aztán hozzá se nyúlsz a krajcárokhoz, ami összegyülekezik a zsebedben, aztán jól lesz ... Nem is értettem egészen a dolgot. Furcsállottam ... Mivel érdemeltem meg? Hát mind-egy, megtörtént, akadt párom nekem is.

Nem volt szép, öreg is már egy kicsit... A nyári lokalitásban ismerkedtünk meg. Egy másik lánnyal vetődött ki oda, meg egy rendőr is jött velők, aki meg a bátyja volt. Szívesen beszélt ... Aztán mondta, hogy tegyek forró fokhagymát és ineresztő pópiumot a lábamra, arra kinyúlik. Ez nekem jól esett... Lám, lám ... gondoskodik rólam... Ott maradtam egy-egy percre az asztalnál ... Beszélgettünk ... A másik leány kacagott; azt hiszem, azon mulatott, hogy hogyan táncolnak a kezemben a söröspoharak, amíg járok; ő leszidta, hogy viselje becsületesen magát; ezt mondta a rendőr is, aztán jöttek más-kor is és hamar rendbehoztunk mindent. A főnököm adott negyven forintot, azzal vettünk bútort,

asztalt, székeket, szekrényt, lámpát, már ami kell; ő is ide adta, amije volt, azzal fizettük meg a papot s éltünk szép csendesen, boldogan; hogy milyen boldogan, azt nem is tudja az, aki csak úgy könnyen jut a családhoz, a szép ember, meg aki ép, egészséges. Amikor tellett az időből, hazaszaladtam, néha még délután is, három és öt óra között... Később díványt is vettünk . . . Ott hevertem, amíg az asszony a tűz mellett elmosta az edényt s dudorászott... A szekrényben egyszerű ezüst forintokat is láttam egymásra rakva. Nem szóltam egy szót se, csak egyszerre úgy éreztem, hogy úr vagyok s arról kezdtem gondolkozni, hogy hol nyitom meg majd a kávéházat.

Akkor már kávéházban voltam. Ott több ember megfordul. Mégis csak jobban összeszedi magát az ember. Sokat kell eltűnni; úgy beszélnek az emberrel a vendégek, mint a kutyával, hanem hát nem az a fődolog, hogy cirógassanak, hanem, hogy éljünk.

Igen, erről akartam beszélni...

Nincs annak terminusa, hogy mikor, nem is ment egyszerre, hanem lassan-lassan, nagyon büszke ember lettem. Nem a vendéghez, hanem csak úgy magamban, meg az asszony előtt. Gondoltam, hogy nem vagyok éppen hányt-vetett ember, éves lakásom van, családom, becsületes keresetem, minek engedjem meg, hogy minden lump belém törülje a lábát. A kávéházban nem szóltam semmit, a vállaim közé húztam a fejem, hanem otthon

kezdtem nagyobbnak mutatni magam, mint amilyen voltam. Gondoltam, hogy az asszony előtt csak megmentem a becsületet. Lassan kezdtem, aztán mindig többre bátorodtam, mert láttam, hogy jól esik neki, de még hát legfőképpen nagyon jól esett egy kicsit kiegyenesedni. Mondtam neki:

— No te asszony, a pincérnek úgy általában nem igen megy jól a sora az üzletben. Nem igen bánik vele valami tisztességesen se a kávé, se a vendég, hanem nekem semmi bajom. Úgy megbecsülnek, hogy szinte csoda. A múltkor is egy társaság megkínált sörrel, kávé meg annyit ihatom, amennyi belém fér.

Aztán azt mondtam egyszer, vagy nem is éppen azt, hanem olyasformát:

— Az ember igazán nem is érzi, hogy ki kell szolgálnia a vendéget. Azt mondják: kérek szépen egy kapucinert, egy sört, meg megköszönik; ilyen helyen csak jól érzi magát az ember. Művelt emberekkel van dolga, nem érzi, hogy fárad.

Aztán meg olyast is mondtam, hogy majdnem úgy vesznek a vendégek, mintha én volnék a gazda. Még a főnök is. Olyan társforma vagyok, mintha nekem is lenne pénzem az üzletbe fektetve. A tűzlegény a múltkor is mondta: — Hej Ferenc úr, csak nagy becsülete is van itt magának. Azelőtt még pofon is csapták minálunk a pincért . . .

Az asszony úgy nézett rám, hogy aztán már egészen beleszoktam a hazudozásba. Amint betettem magam után a kávéház ajtaját, mintha

kicseréltek volna. Úgy mentem haza, mint valami hivatalnok az irodából, pedig hát egyszer-másszor ugyancsak bajos volt már lehazudni, hogy milyen keserves volt a dolgom a kávéházban. Én voltam a vicc, tetszik tudni. Volt egy vendég, aki mindig úgy jött be, mint ahogy én bicegek a ballábamra; figurát csináltak belőlem, lökdöstek az asztalok között, a kávé tegezett és kiabált reám: — szedd a lábad te sánta lidérc! odább te göthös! — A vendégek kacagtak, egyszer a konyhából bekérték a kalapomat, teleöntötték sörrel s a fejembe csapták, én voltam a kávéház komédiása. De nem szólta meg egy szót se. Most már gyerek is volt odahaza, fiú, akiből úgy határozta, hogy tanult embert nevelek, meg az asszony, aki mosott reám, meg úgy gondoskodott rólam, mintha az édesanyám lett volna, hát csak elnéztem mindent. Bánja a fene, gondoltam, szenvedek, legalább van miért. Leginkább a mészároslegények jártak hozzánk a vágóhídról. Mit kezdjek ki velük. Elcsapnának, aztán a gyerek meg az asszony ... ördög vigye ... Nagyobb szerencsétlenség is megesett már sok emberrel, mint hogy röhögtek rajta.

Otthon pedig azt mondtam, hogy a kávé megkínált, hogy álljak be melléje kompánistának. Pénz nem kell semmi, csak éppen hogy részese-dem a haszonból, meg hogy felügyelek a személyzetre ...

És itt ütött be aztán a baj. Innen kezdve már ismerik a dolgot a nagyságos urak. Nem védel-

mezni akarom én magam azzal, amit elmondtam idáig, csak éppen azt akartam elérni, hogy tudja meg a törvény, miről van szó.

Egy délután — ott meg is van írva az írásokban, hogy mikor, én már nem emlékszem tisztán vissza — éppen nagyon tréfás kedvökben voltak a mézáróslegények. Azzal mulattak, hogy egyik is meg a másik is kinyújtotta elém a lábát s nem engedett tovább, hacsak át nem ugrom, ami egy ilyen csámpás embernek nehéz dolog. Az alatt elől az üvegesajtón bejött az asszony. Nézte az egészet s amikor előre jöttem, ijedten rám szólott:

— Mit csinálsz?

Nagyon megzavarodtam, de azért valahogy csak kivágtam magam.

— Tréfálkozom az urakkal. így napközben eljátszunk egy kicsit.

— ... A fájós lábaddal... — ezt már úgy mondta, hogy láttam a szemében a tájékozatlanságot, ahogy körülnézett, meg elrémült. Hanem azért, ha akkor mingyárt végeszakadt volna a dolognak, nem lett volna semmi baj. Otthon majd csak beszéltünk volna valahogy... Hanem a vendégek garázdák lettek. Amikor nem mentem vissza, kiabáltak utánam.

— Jössz-e már te sánta majom?

— Hol maradsz te Lucifer?

Az asszony bámult ide-oda, elképedt, sírt; egyszerre vége lett mindennek, amit szépen megépítettem otthon. Mondani akartam, hogy: — hát

bizony édes fiam, a te urad nagyon keservesen vájja ki a garast keresetnek, hogy kutyája mindenkinek, de azért mink csak mink vagyunk, éves lakás meg ... Hanem akkor előrejöttek a vendégek, elől az, aki mindig kifigurázott a járásomban, s most meg kiabált, hogy: — te bicegő majom — és több efféle. Elfutott a düh, ami nálam olyan hirtelen jött, mintha egy pohár nagyon erős pálinkától egyszerre részeg lesz a gyengefejű ember, mellettem volt az a dákó, ott a tekintetes törvény asztalán, a fejébe csaptam s aztán vége lett.

Így áll a dolog, könyörgöm alázatosan.

TÓTH BÉLA

(Született Budapesten 1857-ben, meghalt Budapesten 1907-ben. Tóth Kálmán fia, a Pesti Hírlap híres Esti leveleinek népszerű írója, a legzamatosabb magyar elbeszélők egyike. Igazi nyelvész. Sok török tárgyú novellát írt, később inkább nyelvészeti és kultúrtörténeti tanulmányokkal foglalkozott. Nevezetesebb művei: A Boldogasszony dervise, Szájról-szájra, Mendemondák, Magyar ritkaságok, Magyar anekdotakincs, A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről írott könyv.)

A FAZÉK-EMBER

A szörnyeteg-gyártás régi jeles mesterség, egyesül benne a tudomány és a művészet. Tudni kell, micsoda eszközökkel lehet megvakítani, megörjíteni a természet biztosan és bölcsen munkáló erejét, hogy remek tökéletesség helyett rút csodát alkosson. Ez a dolog tudományos része. Egy-szersmind szükség ismerni annak módját: mi-képpen lehet az önmagából kiforgatott természet elé valóságos kész munkarendet szabni, hogy a monstrum előre kieszelt, elmés és multságos alakot öltjön. Ez a művészet.

Mert nem minden szörnyeteg hasznavehető ám, Amelyik félelmet vagy utálatot gerjeszt, az nem ér semmit. A ráfordított idő és pénz elveszett, mert az ördög sem veszi meg.

A *De arte denasationis* című, a megorratlanítás művészetéről szóló hírneves könyvben például egészen hiába való az a fejezet, amely arra oktat: hogyan lehessen a csecsemőgyermekkel úgy elbánni, hogy halálfejű ember legyen belőle. Ki adna az ilyen förtelmes csodáért pénzt? Ellenben megbecsülhetetlenek a nevető emberről szóló utasítások; képes ábrázolatok is magyarázzák a caputban: micsoda izmokat kell összemélni, hogy az arc örökké kacagjon.

A nevető ember darabjáért akármelyik király szívesen fizet ezer aranyat; mert nincs annál pompásabb udvari bolond. De ötször annyit ér a fazék-ember. Ez aztán az igazi drága jószág. Ami elvégre rendén is van, mert a szörnyeteggyártó mester részéről ez a vállalkozás mindig nagy materiále-pocsékolással jár. Száz fazékban nevelt gyerek közül csak egy nő fel szakállas emberré. A kilencvenkilenc többnyire elpusztul még zsendülő ifjúságában. Lent Núbia szélén, ahol tallérjával árulják a purdékat, amennyi csak tetszik, még hagyján: de egy kicsit följebb a gyerek, főképp a fehér, már cudar drága, eszerint tetemes a kockáztatás. Óvatosan kell hát eljárnia az érdemes Papanikola mesternek, hogy bele ne veszítsen a vállalkozásába.

Esténkint a pitvarában, nappal a ház előtt mindig tíz-tizenöt fazék áll sorba rakva, mint a muskátlis cserepek. Minden fazék pereme fölött egy fej mered. Fakó, duzzadt, beteg gyermek-

arcok. A legtöbbje mintha nem is élne. És ez serkenti azt a gondolatot, hogy hóhér dolgozott itten s a levágott fejeket egy-egy fazék szájára tette, hogy el ne guruljanak. Mert test nem látzik. Pedig van ám. Ha jobban megnézi az ember, észreveheti, hogy a fazékon négy lyuk van ütve és abból csenevész, apró kezek, lábak lógnak ki, akár csak a kövek közé szorult növény kitörekvő satnya indái. Ez a fazékban-nevelés jeles mestersége. Az újszülött testét beleszorították a kilyukgatott edénybe. Egész szabadon csak a fej maradt. Az nőhet tetszése szerint. A többi törpeségre van kárhozthatva.

Mikor a mester delelni hordja ki fazekait a ház elé és szépen, gondosan elhelyezi a gyékényen, mindig megszámlálja az ujjával: hány van. Ha kevesebb, mint tegnap délután, mingyárt szép új fazék sorakozik a többihez. Egy sivalkodó csecsemő veres, kopasz feje áll ki belőle. Kapálódzik az ártatlan porontya kimaradt kezével, lábával. Még nem szokta meg az állapotot és nem kell neki az emlő, mikor a mester odavezet egy jámbor kecskét, hogy végigszoftassa a fazékgyerekeket. A többiek azonban örvendeznek az Ő hú dajkájoknak. Legjobban az a fej, amelyiknek a bajusza serkedezik, mert már tizenhat esztendő. »Gel, gel, güzel kecsi, eji kecsi!« Jer, jer, szép kecske, jó kecske! szolongatja valami csodálatos cérnaszálvékony hangon, mászni kezd és apró kezével belekapaszkodik a duzzadó tőgybe.

— Hasszán fiam, — mondja szeretettel a mester, egy szívós vesszőt suhogtatva — ne sokat mászkálj, mert ha még egy fazekat eltörsz, bizony megfojtalak. Mióta megvagy, ez a hatodik fazekad. És nekem mindig rettenetes veszteség egy-egy új fazék. Mert mindig valamivel nagyobbbat kell venni. Ép oly kicsibe nem tudlak beleszorítani, mint a régi volt. Mert szentelenül nősz, édes fiam. Hetedik fazékra ne legyen szükség, különben ... Nem elég, hogy mióta a kezemen vagy, jó kilencven gyermekem veszett kárba, te meg a nyakamra nőjj? Vagy azt hiszed, hogy nekem Pehliván Hasszán kell, nem Csömlek Hasszán? Bajvívó óriás, nem fazéktörpe? Ügyelj magadra, édes lelkem, mert unom a dolgodat és egy szép nap fazekastul belelöklek a kútba.

* * *

Jól ügyelt magára Csömlek Hasszán, mert húszéves koráig, mikor már bizvást el lehetett törni a cserepet, hetedhétországra szóló fazékember lett belőle. Érdemes és emberséges nevelőatyja hatezer darab aranyat kapott érte Mehemed Resid efendi ő fenségétől, a trónörököstől, akinek ép meghalt az udvari bolondja, a Majmun Ali, — Majmun annak okáért, mert ábrázata, keze, lába igen jeles ügyességgel majomformára volt eligazítva. Nagy kár, hogy a torkán akadt az a csont, miközben legjobban bomlott a palotabeli urak multságára. Kacagás volt a halotti éneke

a szegény Majmun Alinak, mert mindenk az hitték, hogy az is csak móka, mikor elkékül és hanyatt vágja magát a szőnyegen.

Ezt a derék fickót kellett pótolnia Csömlek Hasszának. Más nem tudta volna megtenni. De őt igazán arra teremtette isten és Papanikola mester. Elég volt csak ránézni erre a fazéktörpére, hogy az embernek az oldala fájjon a nevetéstől. Az igaz, hogy a Csömlek Hasszán képe nem volt valami víg; szomorú, nagyszakállas fejet hordozott fáradtan az a parányi test. Fazékban hamar vénül a halandó. Ötven esztendősen lehetett volna hinni azt a főt, mert halántékán már csupa fehér volt a haj. Pedig még csak húsz év járt el fölötte. De a mulatságos és furcsa főkép az vala Csömlek Hasszánban, hogy arasznyi teste éppen nem látszott, mert teljesen beleveszett hosszú, deres szakállába. Ha letették az asztról a földre: az a tekintélyes fej mozogni és sétálni kezdett ott lent magától. Aztán ha szakállát kétfelé, keresztbe fogta a szájába, ami olyan volt, mint valami rengeteg bajusz, meglátszott az a kacagtató bögreformájú kis törzsök, meg a kéz-láb — bizony Isten nem hosszabb egy írónádnál és nem is sokkal vastagabb.

Ebédnél rendesen az asztal közepére tették fejét és az beszélt az ő sipító gyerekszózatával mindenféle bölcs bolondságokat. Nincs az a kargödzsi, aki annyi furfangos huncutságot, annyi furcsa históriát tudjon, mint ő. Az urak a hasukat

tartották, ha csak megszólalt. A háremet meg majd fölvetette a csengő kacagás, mikor oda is bevitte Csömlek Hasszánt a kövér szerecsen Omer aga, a fő lala, egyszerűen a kaftánja szélében, mintha dinnyét cipelne.

De valaki sohasem nevetett a fazékembernek. Még csak mosolygásra se vonta az ajkát, akárhogy is bolondozott a jámbor csoda. Akkor se, mikor Csömlek Hasszán egy szép nap felöltözött XV. Lajos francia királynak, lisztes vendéghajjal, álorca mögé rejtve szakállát és rengeteg gyíklesőt vonszolt maga után. Ez a valaki pedig, aki nem nevetett soha, vala Mehemed Resid efendi, a herceg. És igen elbúsula a fazékember, hogy ép azon nem fog fáradságos igyekezete, aki ura az ő életének és halálának.

Resid efendi egyszer a Boszporusra nyíló verandáján csibukozott egyedül, gondjába mélyedve, mikor a rizsgyékenyen előgurult a fej. Ha Csömlek Hasszán sietni akart, hát végighengergette magát a földön; mert bizony az a gyöngge két kis lába csak nehezen, lassan bírta szegényt. És oda járulva a fényes nagy úr elébe, szólani kezdett. Nem az ő rendes sipításával; hangjának most volt valami megtörött, fájó érce.

— Én fenséges uram, haragszol rám? — kérde fölemelve nagy, sötét szemét, azt a mindig szomorút. — Az udvarbéliék kényeztetnek, szeretnek, kacagnak a bolondságaimon. Csak te nem veszel észre, csak te nem mulatsz rajtam,

csak te nem nevetsz nékem. Pedig minden gondom az, hogy neked szerezzek vígságot. Vétettem valamit? Ó én jó szolga vagyok, uram; imádkozom érted minden este. Vagy utálsz tán? Hiszen még az asszonyaid sem irtóznak tőlem. A kezükbe vesznek, megcirógatnak. Miért nem nézel hát rám te is jó szemmel, én uram? Micsoda új bolondságot találjak ki, hogy kacagj rajtam? Felöltözem római pápának, vagy pástétomba bújjak és ott fűjjam a réztilinkót? Meghalok, uram, ha nem tudom meg, miért nem nevetsz soha rajtam...

* * *

És amikor ezt mondta a szakállas fej, keservesen zokogott. A herceg pedig lehajolt a földre, fölvette a szörnyeteget az ölébe, megsimogatta őszülő halántékát, saját kezkenőjével törülte le könnyeit és azt mondta neki:

— Nem nevetek rajtad, Hasszán, mert sajnállak és szeretlek.

A fazékember szeme oly merev, hitetlen bámulattal szegeződött Mehemed Resid efendire, mint az álmodóé, aki fényes tündércsodára ébred. Ezt a két szót ő még nem hallotta. Sajnálni és szeretni! Ót! Ó nagy és jó Isten! Nyomorult kis testéből majd kiszakadt örülten dobogó szíve. Először érzett boldogságot az ő boldogtalan életében. Odadobta magát ura kezére és csókolta némán, sokáig. A herceg letekintett a vergődő

szegény csodára és mindig bánatos tekintete még fátyolozottabb volt, mint máskor.

* * *

Történt pedig egy reggel, hogy a Resid efendi konakjának az ajtaja, ablaka nem nyílt ki, mint rendszeren. A müezzinek elkiáltották már a déli imádság hirdetését is, de az a nagy, fehér fapalota Ortaköj végében csak nem akart megéledni. Zárva maradt minden kapuja, leeresztve a musarabijék rácsai. Aki kaikon evezett el a trónörökös háza mellett, nem látta többé a fegyveres janicsár őrszemeket, akik máskor napestig ott malmoztak a márványlépcsőkön. Ez a legbiztosabb jele, hogy Mehemed Resid efendi nem lakik többé a szép oszlopos konakban; mert III. Oszmán szereti jól őriztetni az ő szerelmes öccsét, aki veszedelmes úriember és nem győzi türelemmel, hogy a trónra léphessen. Hova lett hát Resid efendi, az ő szép feleségeivel és minden apród-ságával.

A szép feleségeket az éjjel átszállásolták a szultán háremébe, ahol atyafiságos vendégszeretet várt reájok. A leghívebb tisztok meg Arábia felé vitorláznak egy katonával megtömött gályán; lent a szent Mekka szomszédságában majd csinálhatnak pártot azok Resid efendi mellett, a sivatagi vándorsáskák között. A cselédséget szélnek eresztették, a rabszolgákat vásárra vitték. Maga

a trónörökös ül pedig a szeráj legbiztosabb börtönében két lakat, két rostély mögött, önzője és porkolábja maga a szultán. Mert saját édes öccsét csak nem bízza a padisah holmi léha szolgára. Meg vájjon tud-e olyan híven őrizni a pénzzel fizetett ember, mint az, aki az életét és trónját félti? Oszmán szultánnak tegnap vitték meg a hírt, a mindent látó mukhbirek, hogy Resid efendi összeesküvést forral a janicsárokkal meg a begtasi dervisekkel. Nem vesztegette az időt öfelsége. A hűtlen öcs bent a börtönben; a börtön kulcsai a szultán zsebében. Nincs többé mitől félnie.

Oszmán szultán emberséges ember. Mindennap ellátogat öccséhez; felnyitja a két lakatot és három hű szerecsen némával belép a kis toronyszobába. A rabok ezüst tálakon fölséges ételeket, drága gyümölcsöket hoznak. De a hús, a kenyér, a dinnye, apróra van vágva: hogy nincs-e benne holmi tilos jószág. Levél, fegyver, tolvajkulcs. A fekete szolgák öve tele töltött pisztollyal, nehogy a fogoly hercegnek eszébe juthasson kezét vetni fölséges bátyjára. És a szultán mindig olyan jókedvű, olyan kegyes, mintha nem is tömlöcben találkoznék öccsével. Szeret tréfálkozni, beszélgetni. Ha már megvan ez a szerencsétlenség, minek szaporítani még szóval is. Szép a testvéri szeretet; a jókedvű ember jó ember.

— Úgy-e, unatkozol így egyedül, Resid efendi? — szólt egy nap, felkuporodva a drága szőnyeggel borított rabágyra. — Jaj öcsém, magad

vagy az oka; egy kicsit szertelen sokat barátkoztál. Beláthatod a józan eszeddel, hogy nem bocsáthatok melléd semmi élő embert, aki mulattasson. Mert nem bízok senkiben, csak magamban. Ha friss víz kell a kanosodba, azt is magam hozom. És örülök, hogy ezen a réven ilyen gyakran láthatlak, mert jó barátod vagyok, bár te ... De ne beszéljünk erről. Hírül adom néked, hogy pompás mulatságot találtam ki a számodra. Mostantól fogva itt lesz veled egy derék szolgáló, aki elmulat, mert napestig kockázhatsz vele. Úgyis tudom, hogy szeretsz tavlát játszani. Lesz módod benne. De ne örülj, ezzel a kockázó szolgálóval nem forralhatsz ellenem semmi összeesküvést, mert az nem eleven ember, hanem masina.

Resid efendi bátyjára emelte egykedvű pillantását.

— Azt hiszed, mesélek? — nevetett a szultán. — Bizony én is azt hittem, hogy csupa szemfényvesztés, mikor először gurították elém a kockázó bábút. Hallottam már a sakkmasináról, amelyiket a magyar királyné egy embere talált fel. Nem hittem annak se. De most már én is azt mondom, hogy kell valaminek lenni a dologban, mert ez a kockajátszó faember nem csalás, nem ámitás. Saját kezemmel nyúltam bele a kerekei közé; végigkutattam szövevényes szerkezetének minden zegét-zugát. Nincs abba semmi teremtett állat bujtatva. Kerék, rúgó, csiga, drót játszik az emberrel kockát. Csak fel kell húzni ezt a jószágot,

mint az órát és eltriktrakoz veled, ameddig el nem unod.

A szultán intett s a két szerecsen egy ládán ülő nagy bábut gördített be az ajtón. Piros selyem kaftánba burkolt ménkű melák legény volt ez a figura; kobaknyi fején kék turbán. Üvegszeme le meredt az előtte álló triktrak táblára; lószőrből való fekete szakálla végiglógott a mellén. A jobb kezében kockás serleg; a balkeze úgy volt faragva, hogy a mutatóujjával tologathassa a kis fekete fakorongokat a tábla hosszú háromszögén. A padisah elővett az öve mellől egy rézkulcsot és beleillesztette a láda egy nyílásába. Alig fordított rajta egyet-kettőt, zúgni, berregni kezdett a masina, mint valami kis malom. A bábu pedig megbiccen-tette a fejét s megcsörgette a kockás serleget: tessék játszani.

Ő felségének nagy öröme tellett ebben a boldogságban. Széthúzta a figura kaftánját és elől-hátul egy ajtót nyitott ki. Mindjárt látszott a toronyóra szerkezeténél bonyodalmasabb masina: fogaskerekek, fonalak, csuklók, tengelyek, ami mind szalad, kering, ütközik, ugrik. Adta francia elméje, aki ezt kitalálta! Megnyílt két ajtó a ládán is; keresztüllátott a szem a kereszteződő drótok hálózatán. A masina megint megrázta a serleget, mint aki már szeretne játszani.

— Mulass vele, édes öcsém — monda a szultán.

— Nincs az a furfangos görög, aki jobban tudjon taviázni ennél a falegénynél. Csak húzd fel minden

félórában és a kockát minden dobás után rakd az ólompoharába. Veszed észre, hogy a kockákon a szemek mellett mindenféle formájú mélyedések vannak? Ez arra jó, hogy a masina megtapinthatja: hányat vetett. Mert látni mégse tud. Ezt nem bírta kicsinálni az a francia boszorkánymester se. Hát csak mulatozzál, kedves fiam. Sok szerencsét!

Becsapódott a nehéz vasajtó, nyikorogtak a záruk, a lakatok. Resid efendi egyedül maradt a csodálatos masínával, mely egyre zakatolt és csörgette kockáit. A herceg leült a tábla elé, fogta, fölvette a másik serleget és játszani kezdett. A bábu félszegen fordította ólompoharából a hat kockát, végigtapintotta és előretolt egy fakorongot annyi mezővel, ahányat nyert. Így folyt ez az egyhangú multság mindaddig, míg a faember valamennyi korongja az utolsó sorba került. Resid efendi lett a vesztes.

A fogoly némán mosolyogva nézett a bábu otrombán kifőstött arcába.

— Mit nyertél tőlem, rabpajtás? Nekem nincsen pénzem — szólt szomorú tréfával. De egyszerre visszahökkent. A bábu üvegszeme élő pillantással nézett rá. Hirtelen megállt a kerekek zörgése és egy tompa, vékony hang kezdett kibeszélni a lószőrszakál közül:

— Ne riadj meg tőlem, fenséges uram. Én vagyok a Csömlek Hasszán, itt a bábu fejében. A te hív kis szolgád. Én eszeltem ki ezt a furfangot. A te jó begtasi derviseid csináltatták meg ezt a ma-

sinát egy francia mesterrel... Hosszú volna végig elmondani... Elég az hozzá, itt vagyok, hogy megmentselek ... De az istenért, bontsd meg fönt egy kicsit a turbánt. Egy csövet találsz ott. Önts bele egy kis vizet, mert mindjárt elepedek szomjan. Három napja nem férhetett hozzám a francia. Elesésem van itt elrakva egy kevés, de három napja nem ittam egy csöppet sem. Könyörülj meg rajtam, édes gazdám!

A herceg fölkapta a vizesibriket és remegő kézzel öntötte a csőbe.

— Igyál, szegény kis hú cselédem... És az Isten áldjon meg.

— Köszönöm, jó uram... És most dologra, mert nincs vesztegetni való idő. Holnap reggel akarják a fejedet venni.

Resid efendi összeborzadt.

— Ne félj, a mentség bizonyos. Most alkonyodik. Hallom a müezzinek kiabálását. Nyisd ki a masina ajtóit. Megtalálsz itt mindent, ami kell. Ez a sok rúgó mind finom angol fűrész. Két óra alatt átreszelheted az ablakod rostélyait. Egy kis üvegben olaj is van, hogy annál hamarabb menjen a munka. Ha kiszedsz egypár kereket, kihúzhatod onnan a vastag fonalakat egy darabba. Kész selyemkötéllétra az; belül acéldrót, hogy ne szakadjon. Jó hosszú, szinte leér a tengerig. Mert úszva kell menekülnöd. A szerájcsúcson túl alig egy ágyú-lövésnyire gálya vár rád az éjszakában. Mind az ötven evezője végén tíz hú janicsár. A hajóra köny-

nyen rátalálhatsz, zöld félhold a lámpása. És ne félj, hogy elernyed a karod, míg odáig úszol. Para-faöv is van a ládában; fenntart a vizén. A gálya elevez veled még ez éjszaka bátorságos helyre. Lóháton kerülöd meg a Dardanellákat. És mire itt észreveszik, hogy eltűntél, francia hajón vagy, mint sérthetetlen menekülő. Most ne is szólj, ne is kérdezz többet, csak fogj a munkához, mert este három órakor a gályán kell lenned ...

A herceg dühös erővel kezdett dolgozni. A vastag lágyvasrostélyok, mint az iharfa, engedtek az éles, apró fűrészeknek. Ép a második imádságot kiáltották, mikor darabban volt az utolsó vasrúd is,

— Hurkold a létra végét a csonka rostélyba. ... Kösd fel az úszóövet és menekülj ... Isten vezéreljen, jó uram.

Resid efendi sietve kanyarította derekára a parafavértet és már az ablak párkányára tette a lábát, mikor hirtelen vad rémülettel fordult vissza.

— Hát veled mi lesz, Hasszán? Neked velem kell jönnöd.

A faember feje szomorúan, halkán szólt:

— Az lehetlenség, jó hercegem. Neked menned kell és nem vihetsz magaddal terhet. Kettőnket nem bír el az öv se. De ha vihetnél is, mi haszna volna? A tenger zivataros. Megfojtana az első hullám. A víz hideg. Meghálnék, ha átcsapna rajtam. Mert én olyan gyöngye kis nyomorék vagyok, mint a verébfű. Ne gondolj vélem. Megsegíthet az Isten. Hátha nem vesznek most sem

észre? Majd eljön az én franciám és kiszabadít. Csak menj Isten hírével, Resid efendi.

— Nem megyek nélküled egy tapodtat sem!
— kiáltott a herceg.

A faember hallgatott egy darabig. Végre megszólalt olyan hangon, mint aki valami jó hazud-ságot talált ki:

— Már pedig nekem itt kell maradnom. Nem terhelheted meg magadat az én huszonöt fontommal, ha akarnád sem. Mert az én búvóhelyem kulcsa a franciánál van; azt csak ő tudja kinyitni, senki más a világon. Fuss, hercegem! Hordozzon a mennyország minden szerafimja!

Resid efendi zokogva ölelte meg a nagy csúnya figurát, aztán eltűnt az ablak sötét négyszögében, melyen behunyorogtak a börtönbe az ég szabad csillagai.

* * *

Oszmán szultán reggel benyitotta az ajtót, hogy mégegyszer lássa az ő szerelmes öccsét, akitől bizony nehezére esik megválnia.

De ha keserves kénytelenség!

Illik szépen, úri módon elbúcsúzni, mielőtt olyan paraszt dolog történék, hogy császári vérségű hercegnek szobájába közönséges hóhérok lépnek.

Nagy lett ő felségének elképedése, midőn meglátta, hogy üres a börtön, rostélyok fekete vonalai nélkül nevet bele a kék levegő s csak a

faember egymaga kuporog a kockás tábla előtt, kezében az ólomserleggel.

— Ki csalt meg engem? — ordított a padisah, kirántva kardját az aranyhüvelyből.

Kérdésére megfeleltek a padlón szétszórt kerek, rugók és selyemfonalak.

Irtózatossuhintással szelte ketté a szultán a faember kiföstyött koponyáját. Piros lett a szablya és a fekete lószőrszakállon lassan csurgott végig a vér.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

(Született Cegléden 1866-ban, meghalt Szegeden 1917-ben. Az alföldi, kiváltképp a szegedvidéki falusi és tanyai nép életének rajzolója. Pompás megfigyelő és eleven jellemző tehetség. Ízes nyelvű, egészséges humortól duzzadó elbeszéléseiben Mikszáthnál is közvetlenebb realizmussal ábrázolja parasztalakjait, akikkel egészen együttérz. Nevezetesebb művei: Jegenyék alatt, Gerendás szobákból, Vizén járók és kétkezi munkások. Förfögeteg János, Népek az ország használatában.)

A RAVASZ KABÓK

Hogy hetivásárkor, ha bent van az ember a városban, a korcsmában elmaradni nem jó és nem tanácsos, arra eleven tanúbizonyság Hadadi Mihály, akivel ezen okból sok mindenféle vergődések történtek. A dolog úgy áll, hogy ezen csapásokat bajos elkerülni. Hetivásárokon, ha minden holmiját eladta az ember, már az úgy szokás, hogy megéheztén eszik valamit. Vesz egy tízpenzes cipót a piacon. Azután bemegy valamely korcsmába és paprikás húst kér. Csak-hogy persze ez nem megy ilyen könnyen. A kenyérpiacon alkudni kell és végig próbálni a cipókat. Némelyik csodálatosan könnyű és tele van likkal. No, az a bolond ember, aki megveszi. Más ellenben a jóra való cipó. Ez megvan a maga termé-

szetességében és se nem könnyebb, se nem nagyobb, mint ahogy az tőle megkívántatik. Azt azután megveszi az ember.

— Aztán hogy adja? — kérdezi az ember.

— Tizenkét pénz — mondja a kofa keményen.

— Hatot adok érte.

A kofa most oldalt néz és meghúzza a derekára kötött nagykendő rojtjait, aminek bizonyos megvetésszerű jellege van.

— No, akkor nem is öszik kend belüle.

Mihály azonban mosolyog, mert most már egészen rákötötte magát erre a cipóra. Látnivaló, hogy a piacon nincs több ilyen, s ha már egyszer az ember bent van a városban, vegye ki a részét az élvezetekből.

— No, adok érte nyolcat, de csak magának. Szörnyen tetszik a maga képe neköm.

Az agyafűrt Mihály ilykép egy garast lealkud a cipóból, amit a hóna alá vesz s diadallal viszi a korcsmába. Ott hoznak neki paprikás húst. Hát ez bíz nem olyan, mint amelyet odakint a bográcsban főznek, hanem azért csak megeszi, aki éhes. Sőt, Mihály csak a cipó felét fogyasztván el a húshoz, kocog az asztalon.

— Sok húst főztek? — kérdezi.

— Sokat — mondja az étékfogó.

— Akkor hát sok leve van?

— Sok.

— No akkor adjon még levet ehhez a cipóhoz.

Kap levet s azt méltósággal bicskahegyen

mártogatja ki, ami, midőn megtörtént, Mihály érzi, hogy étel dolgában teljesen el van látva. Lesöpri most már a morzsát az asztalról, a kabát-ról, a bicskát becsattantja, zsebre teszi, de csak előveszi újból, hogy kocoghasson vele az asztal szélén. Étél után ital kell s alig hihető, hogy akadna olyan magyar nemzetiségű Mihály, aki a korcsmában étel után vizet kérne, ital gyanánt. Bíz így Mihály is csak bort kért, fél litert, ami csodálatosan kevés, ha nagy poharat adnak hozzá. Mihály vágya, hogy ez elfogyott, még másakra is, de a takarékoság ellentmond ennek. Otthon ennyi pénzért három annyit ihat. Le is mond a dobzódásról, de ép e pillanatban lép be az ajtón egy másik cipóval a hóna alatt a sógor is, bizonyos nevezetű Baráczius József.

— Nini — mondja Mihály.

— Nini — mondja József.

Ezzel kezelnek, a Baráczius helyet foglal. Ők ugyan csak magyar sógorságban állanak egymáshoz, de jó barátok nagyon, mert annak idején Baráczius közel lakott Hadadiékhoz. Baráczius földje ugyan most is ott van, ahol azelőtt, csak-hogy Mihálynak most az útja más. Ugyanis bizonyos Kabók Illés lakik arra s annak a földjén vezetett az út Mihályhoz. Kabók, míg szegény volt, nem bánta, hogy ki kocsik járnak a földjét, de most másképp van, mert szerencse érte. Amint ment volna ki a városból, a vasúti átjárónál el-ütötte a mozdony, Kabóknak kitört a lába s

ezreket fizetett a vasút a láb helyébe. Pedig a láb egészen összeforrt (az emberi csont nem porcellántányér) s Kabók azóta gögös ember és senki-nek sem engedi meg, hogy a földjén keresztül-járjon.

Így Mihálynak most nagyot kell kerülni másfelé, hogy hazajuthasson. Ennélfogva ritkán találkozik Baráczius Józseffel, s tudnivaló, hogy kivel minél ritkábban találkozik, az annál nagyobb öröm. No és hogy a sógor szintén leteszi a cipót és paprikást hozat, Mihály nem akar csak úgy ingyenben ülni az asztalnál.

— No, adjanak bort — mondja.

Adnak, de adnak aztán a sógornak is. Így italoznak, az idő múlik, megint Mihály vesz, megint a sógor. Egyszer azt mondja egyik:

— De már most —

— Menjünk — egészíti ki a másik.

Hát éppen ideje. Kiballagnak s mennek egymás mellett a kocsik felé. Ki vannak piro-sodva és Mihály szerfölött pipázik. A kocsikon sem különben megy a dolog. Sebesen hajtanak ki, ki a városból és könnyebben kezdenek lélekzeni, amint a szabadba érnek. Mert csak más az ott. Akkor Mihály nekiereszti az ostort, hogy utóíérje az előtte haladó sógort. Az út elég széles arra, hogy egymás mellett menjenek kocogva s beszél-getnek.

— Rég járt kend mifelénk — mondja Bará-czius.

— Hát ha nem löhet a Kabók miatt.

— Dehogy nem. Hiszen szabad az útja. Ma láttam.

Az ám. Csakhogy éppen ez is olyan dolog, amilyen Kabók Illéstől telik ki. Mert Mihály a hallottakon megörülve, arra megy, át is hajtat a Kabók-féle földön, de mire hazaért, sántított a lova. Megnézi, látja, hogy egy ócska vasszeg van a lábában (mert azzal szórta tele Kabók az utat).

Dühös lesz most, mert mit csináljon az ember, ha a lova megsántul. Szidja Kabókot, Baráczsiust, az utat és még sok egyebet, mert nehéz a káromkodással betelni, különösen, ha nem tudja az ember, hol ment a szeg a ló lábába.

Végül az asszony csitító szavára belátja, hogy ezzel a dolgon nem segít. A szeget kihúzza a ló lábából, ezt vizes vederbe állítja, másnap pedig alig pitymallik, útra kel vele Dorozsma felé. Ott ugyanis vásár van, el kell adni a lovat és venni egy másikat. Mihály odaér és kiáll a lovával. A ló mutatós amúgy, kicsit bizony nehezen emeli a lábát, de talán akad azért vevő. Jön a lócsiszár és nézi a lovat.

— Hm, — szól és végigtekint Mihályon — hát ez is eladó?

Próbáltatni kezdi amaz, s szorongva nézi, hogy az állat sántít.

— Hisz ez sánta! — kiált föl a csiszár.

— Sánta? — kérdezi Mihály.

— Hát.

— Az ám, — toldja a gazda a szót — vöttem észre máma. Kicsit elfeküdte a lábát.

Így beszélnek előre, hátra, ami különben egyre megy. A kupec már régen látja, mi baja van a lónak, azt is látja, hogy nem nagy baj az. Mihály pedig azt látja, hogy ez a szamár kupec nem lát semmit. A bolond még megveszi. Amint hogy igaz is volt. Mihály százötven forintot kért a lóért, a kupec húszat ígért s végül száz forintban kiegyeznek. A kupec megy a lóval és mosolyog, hogy becsapta az élnetlent. Némi vád furdalja ugyan, de aztán dörmögni kezd:

— Mít kupeckedik, ha nem ért hozzá?

Erre azt kiáltja valaki a háta mögött:

— Tán neköm szaval kend?

Mihály ijedten fordul vissza, abban a hitben, hogy jön már a kupec a lóval. De amint a szólóra tekint, örömteljesre válik az arca hirtelen. Hiszen ez a Kabók Illés. No, ez jeles dolog. Ennek igazán örülni lehet, amiért, hogy újra kinyitotta az útját.

— Adjon Isten — szólott és egyben nyújtja is a kezét.

Kabók Illés belecsap. Lám, nem olyan gögös. Mindent ráköltének, pedig a beszédje is egészen helyes.

— Kend is ló irányában? — kérdezi.

— Hát — bizonykodik örömmel Mihály, mert ő egyébként fölötte jólelkű ember.

— Vövő kend, vagy eladó?

— Mind a kettő. Eladtam egy lovat, most vöszök másat. Gyűjjün kend deputálni.

Mennek deputálni, mert lóvétel nem tartozik a közönséges dolgokhoz. Az nehéz és furfangos állapot, mely körültekintést igényel. Azt több felül ki kell tapasztalni.

— Hogy adta el kend a lovat? — kérdezi Kabók Illés, aki járatos az ilyen dolgokban.

— Száz forintért — feleli Mihály. — Hanem nyolcvanért vettem tavaly... Most is ilyen formásat szeretnék vonni.

— Persze, persze — feleli Kabók. — Hanem nyolcvan forintért bajos olyant kapni lóban, aki húz is, futos is ...

— Csikót is nevel...

— Mög a testi állapota is röndös.

Ezen elgondolkoznak, amint mennek a lovak sorai között s Mihály az ostor nyelével ütögeti a csizmája orrát. Utóbb azt mondja:

— Nono.

Most lehajtott fejjel ballagnak tovább, nehogy valaki rajtuk a vásárlási szándékot észrevéve, olyan állatot kínáljon, amelyik nem tetszik. A lehajtott fejnek ez az egyik oka, a kevésbé praktikus. A másik ellenben abból áll, hogy az eladó emberek hosszú sora meg ne lássa rajtuk, hogy tetszik ám valamelyik deres vagy szürke. Annak mingyárt ára van! Ennélfogva csak úgy kell végigmenni a sorokon, mintha tisztán csak sétálás szempontjából jöttek volna

ide, amely célra is a dorozsmai vásártér fölöttébb alkalmas.

Így haladnak. Sok mindenféle lovat hagynak el jobbra is, balra is, van azok között különféle fajta.

— Szödik a katonák is — mondja Kabók.

— Az ám, — feleli Mihály — háború lösz.

Most egy kupec rájuk kiált:

— Talán lovat akarnak kendtek.

— Azt, azt — válaszolt Kabók.

— Hát akkor ide jöjjenek, van itt megvenni való *elég*.

— Csakhogy nem vonni akarjuk, hanem csak úgy akarni akarjuk.

Erre nevet Mihály is, a lócsiszár pedig ingerülten húz végig lovain. De hát ez nekik (nem a lovaknak, hanem Mihályéknak) teljesen mindegy, ők csak mennek odább lassan, alattomban figyelő pillantásokat vetve szét. Egyszer aztán meg-rántja Mihály kabátja szárnyát Kabók.

— Látja kend? — súgja.

— Az ott? — súgja amaz vissza.

— Az hát. A három közül a harmadik.

— Testben egészen röndös, de a háta egy kicsit le van esve. Zabosláda feje van neki.

— Nono — véli Kabók. — Olyan nyolcvan forintos formájú... A király ménösiben van bizonyosan szebb is.

Mihály megáll s messziről sandít a lóra. Hát valóban egészen rendes állat. Vált hirtelen

Kabókkal egy tekintetet. Mihály egyet pislant. Kabók kettőt s ezzel el van intézve a dolog. Kabók elmarad, Mihály pedig megy a bizonyos ló felé, de csak tél-túl, mintha mire sem lenne gondja. Még túl is megy rajta, de ekkor elejti az ostort, amiért vissza kell fordulni. Mikor fölvenné, megakad a szeme a lovon. Nézi egy darabig, azután hanyagul odaszól:

— Ez a vénség is eladó?

A gazda kissé ingerülten felel:

— Eladni eladó, de vénnek nem vén, fiatalabb, mint kend.

— Nono, — szelídül Mihály — nem látta kend az én körösztlevelemet.

Amaz kún ember létére nem enged magán kifogni s félvállról felel:

— Kend se a lóét.

Ezen most már nevetni kell. Ezt tudja Mihály jól, nehogy harag legyen a dologból. Mosolyog s azt mondja:

— A lónak a foga a keresztlevele.

— Persze, azt kell megnézni.

Meg is nézik. A ló ugyanis igen nyílt viselkedésű állat, amely sohasem tagadja el a korát, mert hiszen az évei száma oda van írva a fogaira. Le lehet olvasni erről, hogy ez a ló hétesztendő, ami a lónál körülbelül a férfikor delét jelenti. Hát ez éppen váгна. Sem nagyon öreg, sem nagyon fiatal s ez utóbbi sem megvetendő, mert ilyenkor már megállapodottabb az észjárása és

nem tesz olyan könnyen kárt sem magában, sem másban.

— No, úgy-e — mondja diadalmasan a kún.

— Hm, — feleli Mihály savanykásan — ez még nem határoz, mert amellettt akadhat más hibája. Hiszen látja kend az állását. Olyan a háta, mint a beroskadtt tanyatető. Meg a feje ... Micsoda nagy hordófej. Hiszen talán be sem fér az istállóajtón.

A kun már ezt a sok gyalázást nem tűrné el, ha nem látná ki Mihályból a vevőt. Az vesz, aki ócsárol, tartja a német, aminek az felel meg a magyarban, hogy alkuval megy a vásár.

— Hát — mondja — hibája van, azt a vak is láthatja. Ha hibás nem volna, a katonák is megvennék.

Most Mihály kacagni kezd s lóbázza kezében az ostort.

— Ezt? — kiáltja — ezt a lisztes hombárt? Ugyan hová tette kend a szömit?

— Adjon Isten jó napot — mondja most valaki a háta megett. — Mit nevet kend?

— Mihály megfordul s Kabókra ismer.

— Nini, — mondja — kend is itt van.

— Itt ám — feleli a ravasz Kabók. — Talán lovat néz kend itt?

— Nézöm hát. Ezt a lovat, ennek a jó embernek a lovát. De nevetni köll rajta. Azt mondja errül a lóruul, hogy még a katonák is elvinnék ... Nevetni való ez.

— Ha hibája nem volna, — mondja bosszúsan a kun — el is vinnék. Nem mondom én, hogy így viszik el. Hanem ha hibája nem volna.

Kabók most szemügyre veszi a lovat. Kissé hátrahajlik, a ballábát előre teszi s összehúzza a szemeit. Kritikus pillanat ez.

— Ez az a bizonyos ló? — kérdezi komoran.

— Ez.

Megnézi a fogait a kor megállapítása miatt s közben kissé rángatja a vállait.

(Mögötte már a könyere javát.) Aztán a nyakát markolássza végig, hogy nincsenek-e ott rejtett daganatok, továbbá a keheesség kitanulmányozása szempontjából. Az állat nem is állja ki az erős marok szorítását a gegőjén s köhint párszor, rázva a nagy fejét. Kabók igen magasra húzza szempilláit e veszélyes aktusra, míg ajkait összefogva, a szájszéleit lehúzza mélyen. A kun mindezt aggodalommal, Mihály pedig benső gyönyörűséggel nézi. Ezután a szemek kipróbálása következik. A nagy fekete, fényes gömbök tiszta szemet mutatnak, de Kabók azért csak belefújt mindkettőbe s rájuk is lehel, miközben a ló felkapja fejét s állon üti vele Kabókot. Ó, hogy kerülnél a kutyák asztalára — véli ez. Még most a kalappal is kell integetni néhányszor az állat előtt, azon okból, hogy nem ijedős-e. Mert az is baj, ha ijedős, sőt fölötte nagy baj, mivel az, akinek olyan lova van, még arra sem ér rá, mikor hajt, hogy pipára gyújtson a kocsiban.

Nos, idáig elment a vizitáció. Most következik

a hát megvizsgálása, valamint hogy szilárdan áll-e a ló a lábain. Ez okból kissé oldalt lökdöstitik, ami a kunnak némi gyönyörűséget hoz, mert közben az alcutárgy beleunva a szemlébe, le akarja taposni Kabókot.

— Hej, de ugrálsz, — feddi ez — talán az ördög bújt beléd?

S most már a lábak szemléje kezdődik. A lábaké. Ez a fődolog. Végig kell menni minden izmon, hogy nincs-e megcsomósodva, nem mutatkozik-e valahol pókosság s hogy nem stráfol-e az állat. Továbbá jönnek a paták, a patkót soha nem látott szűz csontdarabok. *Végül* pedig meg kell rántani jól a ló farkát, hogy nem-e hamis szőrből van ragasztva, mert ez osztán valósággal tanyacsúfság lenne.

Készen lévén mindezzel, Kabók néhány lépést hátrált, az állat a tenyerébe fogja s pár pillanatig szóttalan komolysággal szemléli a lovat.

Amazok várakozva tekintenek reá.

— Hát ezt vinnék el a katonák? — kérdezi végre a nagy hallgatás után.

A kunban már forr a méreg, de türtőzteti magát.

— Mondtam már, hogy akkor, ha hibája nem volna — szólott összehúzott szemöldökjei alól tekintve a kritizáló férfiúra.

— Értöm, értöm — feleli Kabók, de titokban bizalmas pillantást vált Mihálllyal. A pillantás azt jelenti, hogy ez az a bizonyos ló, amit meg kell

venni, ellenben Kabók szavai egészen mások.

— Értöm én azt, — folytatja a beszédet a kunhoz — amit kend mond. De ha ennek a lónak hibája nem volna, éppen nem vihetnék el a katonák.

— Már mért? — kételkedik a kun ember.

— Azért, — förmed rá Kabók — mert akkor nem maradna meg belőle semmi. Csupa hiba az egész ló.

Mihály is ezen a nézetten van s szó nélkül fordul meg, hogy távozik. De elmenőben mégis kérdést intéz a gazdához:

— Aztán hogy adná?

— Hetvenöt forint.

Az alkudók szemei összevillannak s most már rövid kérdés az egész. Amely lovat hetvenötre tartanak, azt odaadják hatvanért s ennél fogva ígérnek érte negyvenötöt. Ez igen szimmetrikus számítás. Az egyik följebb megy az alku folyamán öttel, a másik lejjebb öttel. Aztán újra haladnak ugyanennyivel. Végül következik a »Isten neki«, a hatvan forint, amidőn Mihály nagy parolát csap a kun tenyerébe. A vásár elkészült, a passzust átírják s miután Mihály odakötötte volna a maga kocsijához a lovat, a duttyánba mennek.

A duttyán a lóvásárok hotelje s valamely igen foltozott vászonsátorból áll. Abban bort mérnek, sört is és ott sütik serpenyőben a híres cigánypecsenyét, amely jobban csalogat az illatával, mint a kiakasztott korcsmacégér. Aki reggeltől délidőtájjig dängováz, ténfereg, lökdösődik a lovak

között, ha egy szép karéj fehér kenyéren egy ilyen peccenyedarabhoz juthat, megesküszik rá, hogy ez a legjobb ebéd a világon. Van is ebben valami, habár az evéséhez némi tudomány szükségeltetik. Nem tányéron szolgálgják azt fel, hanem azon a puha kenyéren, ami vele jár és azt a halforma bicskával azon is kell szeletelni igen vigyázva, hogy valamiképp hamarabb meg ne egye az ember a tányért, mint a húst.

Ezen a helyen kedvre derülnek Mihályék s bort isznak a jó vásár emlékére. De még a kulacsot is megtöltik, amidőn hazafelé indulnak. Kabók gyalogosan ballagott át a szegedi földről s most Mihály kocsiján megy haza. A ló, az új ló igen jól lépdel s ami a földolog, passzol a másikhoz. Egyre több jó tulajdonságot lődöznek föl benne s Mihály, zsebében negyven forint nyereséggel, igen meg van elégedve. Egyben Kabók esztét, okosságát, alkuvó képességét csodálja s mert hogy a mai nap nyeresége a Kabók révén került hozzá, fölötte gyakran kínálja a kulaccsal. Meg is van ütődve egészen, mikor egy keresztútnál azt mondja Kabók:

— Álljon kend mög.

— Minek? — kérdezi Mihály.

— Hát mert én majd erre tartok, hazafelé — feleli Kabók.

— A háládatos Mihály azonban erősködik:

— Ugyan minek járna kend gyalog? Elviszöm én hazáig.

— Nem köll. Kár vóna annyira meghajku-

rászni a lovakat. Nagy kerülő nagyon — véli Kabók.

— Hiszen ott az út a kend földjin — vitatja Mihály, aki minden áron szolgálatot akar tenni.

Kabók ravaszul mosolyog:

— Arra ne járjon kend, — mondja — mert ami törött cserép csak a tanyába kerül, mind az útra van hányva. Belehág a ló.

Mihály e szavakat hallva, Kabókra mered a szemeivel. Tudja most már, hol sántult meg a másik lova, meg is szidná érte Kabókot, de hiszen éppen Kabók az, aki neki ezzel a bajjal nyereséget hozott. Nem szól hát a dologról semmit, csak annyit kérdez:

— Hát miért nem zárja kend el inkább az utat?

Kabók ismét mosolyog. Harcsa bajusza mozog a nevetéstől, apró szemeit pedig összehúzza.

— Ha bezárom az utat, — mondja — engöm szid az egész környék. Hát nem zárom be. Nem fából csinálók korlátot, hanem cserépből. Aki egyszer arra járt, többet nem kívánczik.

— No, nem — mondja gondolkozva Mihály.

Kezelnek. Kabók beballag a dülőbe, Mihály pedig kocog hazafelé. Esmélkedik az ülésben, az esze a Kabók ravaszságain jár s szeretne ő maga is ilyen okos lenni.

— Fiskális esze van ennek az embörnek... fiskális esze ... — mormogja s kiszopja a kulacsból még azt a kis lelket, ami benne maradt.

TÖRÖK GYULA

(Született Simándon 1888-ban, meghalt Budapesten 1918-ban. író és hírlapíró, a századeleji elbeszélő-nemzedék rendkívül tehetséges, korán elhunyt tagja. A modern magyar irodalom legnagyobb ígéretei közé tartozott. Regényeiben és novelláiban az elmaradt magyar vidék fojtogató hatását mutatja be leggyakrabban Petelei pesszimizmusával rokon, komor színezéssel. Nevezetesebb művei: A porban, A zöldkőves gyűrű, A halszemű három fia.)

A HALSZEMŰ HÁROM FIA

A déli nap nyilas ragyogásában, mikor harmadszor bukott fel a tízöles mélyvízből, meg rázta, magát és megtapogatta dohánybarna bőrét. Kutató ujjai végigfutkároztak karjain, derekán és combjain siklottak lefelé. A térdhajlás alatt megállottak és izgatottan tapintgattak valami duzzadt csomókat erős ikráján. Görcsös erek hurkolódtak a bőre alatt és úgy pattogtak, mintha ki akartak volna csattanni. Riadt halszemei, amelyek mereven tekintettek szét a mélyvizek mélyén is, megzavarodva forogtak; a sötét érgörcsök zeg-zugairól a zöld tenger, a sárgás ég és a szőke főveny felé fordultak, mintha segítségért vagy vigasztalásért könyörögnének. A vizek szörnyetegeivel vívott csatákban is nyugodt szíve

hirtelen összehúzódott kemény ököl módjára, aztán verni kezdett oly szaporán, mint ahogyan a dob pereg.

— Ez a nyomorúság — rebegték a lila ajkak és remegni kezdtek.

Sohasem gondolt rája, de most tisztán emlékezett, hogy húsz vagy ki tudja, hány esztendővel ezelőtt, ilyen sötét jeleket látott az apja lábain és karjain is. Már hetek óta nehéznek érezte magát a víz alatt, de azt hitte, hogy elmúlik a baj és megint fürgén, vidáman fog sűrögni a hússzínű korallok és zöld kagylók után, mint a csikóhal. A sötét jelek azonban mást mondanak, a nyomorúság betűi, amelyeket mindenki el tud olvasni, még az is, aki sohasem tanult jelképes vonalakat róni.

Lehajtotta bunkós fejét és elhatározta, hogy egy szót se szól senkinek, az asszonynak se. Este elment a gazdájához, elkéredzkedett tőle egy éjszakára meg egy napra, aztán a pálmaerdőkön át megindult a kikötő felé, ahol a partról nem messze olyan hajók állanak, akár egy pagoda, vagy sziklatemplom, esténként ragyognak a sok fényes lámpástól és a tetejükön muzsikálnak az idegen emberek. Ment, ment nehezedő, pöffedő lábakkal és hajnalra odaért. A kőparton leült, lábait a langyos tengervízben áztatta. A messze-ségben fehérén ragyogtak a vitorlák, lomha nagy hajók haladtak fekete füstzászlóval. Szemközt az ébredő hajókon nyüzsögtek a fehérképű ide-

gének. Kihajoltak a korlátokon, a reggeli nap megcsillant az apró, kerek ércdarabokon, amelyeket a víz felé dobtak. Valahányszor egy-egy fényes karika megcsapta a zöld víz hátát, fölpattant egy pár apró gyerek és utána ugrott. A pálmaerdőkön át jött ember pillantra elfeledte a fekete jeleket, tátott szájjal gyönyörködött a mezítelen kölykökben, akik, ha ismét felbukkant kerek fejük, diadalmas ordítózással mutatták két ujjuk között a messzi országokból való fényes ércdarabokat. Különösen az egyiket figyelte. Bunkófeje, széles melle, hosszú karja volt, úgy ugrott, mint a lapos kő a vizén, az átlátszó hullámok mélyén nyílsebesen siklott, mint a kis halak a sekélyben és ha kiugrott a kőpartra, a lehangosabban üvöltött. Fényes barna bőre ragyogott, tekintete szünetlen futkározott, gyöngyfogai világítottak, ha nevetett, vagy szájába rejtette a pénzt.

Olyan szép volt, mint a napsugár.

— Ez az, — mondta magában a lábait áztató ember — az én gyönyörű kisfiam.

A halszemek megnedvedtek. Két esztendeje nem látta már a gyermeket és alig ismert rája. Két esztendeje hozta ide egy éjszaka a pálmaerdőkön át, mert odahaza nagyon sokat evett a fiú és félni lehetett, hogy nem marad elég az anyjának, kisebbik testvérének és a legapróbbnak, aki éppen akkor született. A gazda kutyául fizetett, a kagylók mintha fogyóban lettek volna, a korallok nem hajtottak ritka színezetű ágbogokat, a tarto-

mány belső részei felől éhínség híre érkezett és csak a sárgahasú cápák szaporodtak. Itt a nagy kikötőben biztosan megél a kisfiú, még a hulladékokból is, hát vállára emelte és estétől-hajnalig elgyalogolt vele idáig. Megsimogatta a fejét, mikor a kőpartra állította, azután hirtelen megugrott, eltűnt a forgatagban, nehogy a gyerek utánaszaladjon. Így csinált vele is az apja valaha, jól tudta hát a módját, mint cselekedjék, jól tudta, hogy a kikötő kegyes dajka: a kisfiú felvirágzik.

Mikor már kigyönyörködte magát kedvére, odalépett a gyerekhez, megtapogatta karcsú tagjait, szemébe nézett, megkopogtatta bordáit, mellkasát és szelíden mondta neki:

— Most már velem jöhetsz ...

Estére ketten haladtak át a pálmaerdőn és hajnalban a gazda háza előtt állottak meg.

— Elhoztam — szólt az öregebb bunkófejű és a gyerekre mutatott.

A százesztendős gazda megtapogatta a gyereket, csóváltatta a fejét és siránkozva mondta:

— Jó, nem bánom... de nem kell mégse, minek nekem a halász, ha már nincsenek kagylók, a korallt meg kavicsá rondította ez a sok gyalázatos hajó ... minden baj tőlük jön, hogy süllyednének el. De azért, ne vidd vissza, majd gondolkodom rajta egy kicsit,

Az öreg bunkófejű szép hegyes éket faragott, görbe kést adott a fiú fogai közé és a nyilas sugarak

világából leszállott vele a mélységbe. Mindenre megtanította a gyereket, szépen megmutatta, mint kell a görbe késsel a gonosz dög beleit ki-ontani, merre húzódnak a kagylók tavasszal, merre szeretnek a fehér korallok, miként lehet kitapogatni a mélyvízi szirtek rejtelseit, hogyan húzódnak a vízalatti meleg áramlatok kelet felé... Lassanként minden titkát, tapasztalatát reábizta, úgy, ahogyan az apjától tanulta, ahogyan a tapasztalatokat maga is gyarapította. Gyönyörűség volt nézni a kis bunkófejűt, amint lebukott, nyitott szemmel suhant lefelé és biztos kézzel, fürgén kutatott. Körülbelül mindennel tisztában volt már, mikor egy reggel, az első bukás előtt észrevette a fekete jeleket az apja ikráján és karja hajlásán. Kíváncsian kérdezte:

— Hát ez mitől van?

— Az időtől.

— A gyerek halszeme felragyogott:

— Nekem is lesz egyszer?

— Igen, — mondta az apja riadtan — majd egyszer ...

A déli nap nyilas ragyogásában, mikor harmadszor bukott fel a tízöles mélyvízből és kifújta tüdejét, furcsa hangot hallott. Sípolt a melle, mintha lyuk támadt volna rajta, egy ponton éles fájdalmat érzett, aztán nemsokára köhögni kezdett először életében. A lila ajkak remegve rebegték:

— Ez az éhhalál.

Este vállára vette a középső fiát és elindult

vele a pálmaerdőn át a kiapadhatatlan emlőjű dajka felé. Hajnalban odaállította a gyereket a kőpartra és amíg az elbűvölt halszemekben visszatükröződött a tornyos, fehér hajók soha nem látott csodája, az öreg megugrott a nyüzsgő sokaságban.

A pálmaerdőn áthaladván, szelíden föltünezett előtte a nagy sziklatemplom képe, amint ott hever előtte a századik lépcsőfokon, pöffedt lábait mutogatja és alamizsnáért könyörög. Szinte kedvet érzett a forró lépcsőkön való aszalódásra, a sok száz koldustárs meséjének magába szívására. Ott megpihenhet halszeme, pöffedt lába és sipoló melle.

Így gondolkozott és még éjfél előtt kunyhója elé ért.

Harmadik fia sírt, az első meg ott ült a kunyhó küszöbén szótlanul, a sötétben is világító meredt szemekkel. Az öreg megtapogatta és csöndesen kérdezte:

— Miért sír a kisfű?

— Mert elment az anyja.

— Hová ment éjszaka?

— Az este ment el... hajósok jöttek, azokkal ment el. Kis hajóra szálltak, arra mentek keletre. Énekeltek, pipáztak, meg ittak.

A fáradt ember most már magát tapogatta végig, hogy nem játszik-e vele gonosz álom, aztán csöndesen rebegték a lila ajkak:

— Ez a fekete gyalázat.

Lehajtotta bunkós fejét és tudta, hogy mit kell cselekednie.

Vállára vette síró kisfiát és megindult vele a dombokon, hegyeken keresztül. Két nap, két éjjel gyalogolt, míg elérte a nagy sziklatemplomot. Száz lépcsőn szelíden fölsétált, végigment tizenkét folyosón, kilenc termen és az utolsó aranyosban letette a gyereket egy iszonyatos tekintetű isten oltárára.

— Ez a harmadik kisfiam, — szólt bizalommal a kőbálványhoz — reád bízom.

Azzal otthagya az alvó fiúcskát és mikor lement a száz lépcsőn, nehéz lépteit hazafelé fordította.

A déli nap nyilas ragyogásában ért a tenger partjára.

Nyugodtan fölkészülődött a leszállásra. Csónakba ült, nagy követ tett a csónak fenekére és kievezett olyan messzire, ameddig fáradt karjai bírták. A követ a derekára kötötte, görbe kését szájába vette, aztán megloccsant utána fehéren a mélyvíz. Sokáig haladt lefelé, végre mégis puha fövenyt, lágy füveket ért.

Fáradt tagjai elterültek a szelíd ágyon.

Balkarját feje alá helyezte és fölnezett a vizek derengő magasságába. Már semmi sem kötötte össze a vizek fölötti világgal, csak az a kevés levegő, amit odafönt a déli verőn szívott be. Hanyattfekve három buborékban fújta ki az életető lelket. Az első buboréknál eszébejutott az első fia,

aki olyan szép, mint a napsugár, a másodiknál a középsőre gondolt, akit a hajópagodák fehérarcú idegenéi táplálnak, a harmadiknál pedig biztos volt, hogy legkisebbik fiát kegyesen kegyébe vette az iszonyatos szemű isten.

Mikor már elszállt az utolsó buborék is, boldogan lehunyta fáradt halszemét és a görbe késsel kiontotta belső részeit.

TARTALOM

	Oldal
<i>Bevezető</i>	5
ADY ENDRE	
<i>Mihályi Rozália csókja</i>	9
AMBRUS ZOLTÁN	
<i>A fületlen ember</i>	21
BARTÓKY JÓZSEF	
<i>Rossz ómen</i>	51
BRÓDY SÁNDOR	
<i>Rembrandt halála</i>	57
CHOLNOKY LÁSZLÓ	
<i>Csodálatos emberkék</i>	71
CHOLNOKY VIKTOR	
<i>Az Alerionmadár vére</i>	77
CSÁTH GÉZA	
<i>Eroica</i>	91
JUSTH ZSIGMOND	
<i>A gazda-asszony</i>	101
KABOS EDE	
<i>A fekete ruha</i>	109
KAFFKA MARGIT	
<i>Wagner Friderik</i>	121

KRÚDY GYULA

Jézuska csizmája..... 135

LOVIK KÁROLY

Régi órák 145

MÓRA FERENC

Illés megtette a törvényt 153

PAP MARISKA

Rocinante 167

PAPP DÁNIEL

A bizonyíték 175

PETELEI ISTVÁN

Mayer, a zsidó suszter..... 185

RÁKOSI VIKTOR

örökségem..... 197

SEBŐK ZSIGMOND

A két gyerek..... 203

SZÍNI GYULA

A bábsütő..... 219

THURY ZOLTÁN

Szerencsétlenség..... 231

TÓTH BÉLA

A fazék-ember 241

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

A ravasz Kabók 257

TÖRÖK GYULA

A halszemű három fia 273

VÉGE